

Berätta mer!

En kunskapsöversikt om barnsamtal i familjerättsligt arbete

Baharan Kazemi

ARBETSRAPPORTSERIE NR 134

Berätta mer!

En kunskapsöversikt om barnsamtal i familjerättsligt arbete

Baharan Kazemi

Marie Cederschiöld högskola
Stockholm, februari 2026

Förord

Barns delaktighet har varit något av ett buzzword inom socialt arbete de senaste åren. Ändå fortsätter forskning att visa hur barns erfarenheter förbises i kontakten med myndigheter. Familjerättens område är inget undantag. Det är en del av socialt arbete som berör väldigt många barn, men där barnet tenderar att överröstas av vuxna som befinner sig i en tvist, deras ombud, handläggare och andra involverade. Frågan om barns delaktighet i dessa processer är därför inte ett tomt ord, utan i högsta grad en fråga om professionalitet och barns mänskliga rättigheter.

I den här rapporten presenteras kunskap om metoder och teoretiska perspektiv på att skapa delaktighet för barn, med fokus på det professionella barnsamtalen inom ramen för familjerätten. Förhoppningen är att det ska underlätta för familjerättens medarbetare att ha en sådan sammanställning av information på svenska, men också att studenter och andra verksamma inom socialt arbete ska kunna använda rapporten.

Rapporten har skrivits inom ramen för SIVIN-programmet och som en del i mitt postdoktorprojekt på Marie Cederschiölds Högskola. Forskningsprogrammet SIVIN finansieras av Forte (2019-01492). Stiftelsen Allmänna Barnhuset har bidragit med finansiering till just det här delprojektet.

Tack till samtliga som vid olika steg i skrivprocessen bidragit med feedback; Kerstin Svensson vid Napsa konferens i Gävle våren 2025 och medarbetare vid institutionen för socialt arbete på Marie Cederschiöld högskola vid högre seminarium hösten 2025, Maria Eriksson, Magnus Jegermalm, Magnus Tideman, Veronica Ekström, Filip Wollter, Hélène Lagerlöf och Åsa Landberg.

Stockholm, februari 2026
Baharan Kazemi

Innehåll

SAMMANFATTNING	9
INLEDNING	10
Barn i familjerättsliga processer	10
Barnsamtal i familjerätt – en forensisk tradition	11
Forskning om barn i familjerättsliga processer	12
Behovet av en kunskapsöversikt	13
Barns delaktighet	14
METODOLOGISKA UTGÅNGSPUNKTER	18
Scoping review – en urvalsstrategi	18
Databassökning	18
Kodning och tematisering	19
RESULTAT: SAMTAL MED BARN I FAMILJERÄTTSLIGA RUM	22
Presentation av underlaget	Fel! Bokmärket är inte definierat.
Att skapa trygga rum för samtal	23
Rumsliga aspekter av barnsamtal	23
Bemötande som sätt att skapa trygga rum	24
Tid och planering som sätt att skapa trygghet	24
Att bygga relation i barnsamtal	26
När barnet inte vill eller när det inte är lämpligt med barnsamtal	27
Att skapa förutsättningar för barns röster	28
Samtalsämnen i barnsamtal	28
Barnsamtlets struktur	30
Mognadsbedömningar	34
Barns ålder vid barnsamtal	35
Sätt att ställa frågor i barnsamtal	36
Användning av lek i barnsamtal	38
Att hjälpa barn som har svårt att prata	39
Sätt att ställa frågor som det avråds från	41
Manualer och strukturerade instrument för barnsamtal	43
Samtal med barn som upplevt våld	45
Att lyssna på barn – delaktighet och omsorg	47
Perspektiv på barnsamtlets syfte	47
Barnsamtal som metod för att inhämta information	49
Barnsamtal i syfte att delge barnet information	49
Barnsamtal som omsorgspraktik	50
Att använda barnsamtal för att ge barn inflytande	52
Hur barns utsagor ska användas	52
När barn betraktas som trovärdiga eller påverkade	53
Att träffa domaren – ett arbetssätt för att ge barnet publik och inflytande?	54
SLUTSATSER OCH DISKUSSION	56
Reflektioner över resultatet	56
REFERENSER	59
BILAGA 1	67

1.1. Översikt över rapportens underlag	67
1.2. Artiklar och andra texter enligt urval 1, databassökning	70
1.3. Artiklar och andra texter som inkluderats genom manuell databassökning.	71
BILAGA 2	73
Samtalsämnen och strategier för barnsamtal	73
2.1 Checklista för att möjliggöra för barnet att delta i samtalet (Rohrbaugh, 2007)	73
2.2. Förslag på samtalsämnen (Rohrbaugh, 2007)	73
2.3. Frågeformuleringar som bör undvikas (Saywitz m.fl., 2010)	74
BILAGA 3	76
Principer för barns delaktighet (Wheeler, 2019)	76

Sammanfattning

Tusentals barn i Sverige blir årligen aktuella inom socialtjänstens familjerätt, när föräldrar inte kan enas om vårdnad, boende eller umgänge. För dessa barn är rätten till delaktighet i den familjerättsliga processen reglerad i Föräldrabalken och genom Sveriges ratificering av Barnkonventionen. Vad denna delaktighet innebär i praktiken är dock långt ifrån tydligt definierad. Syftet med denna rapport är att samla och redovisa kunskap om samtalsmetoder och arbetssätt av relevans för familjerättens arbete med barn och delaktighet. Rapporten söker besvara följande frågor:

- Hur ser kunskapsläget ut kring samtalsmetoder för att skapa delaktighet för barn inom familjerättens arbete?
- Vilka arbetssätt för barns delaktighet i familjerättsliga processer lyfts i forskningsöversikter och vetenskapliga publikationer?

Rapporten inleds med en genomgång av aktuell forskning om barn i familjerättsliga processer samt en teoretisk introduktion till delaktighetsbegreppet. Huvuddelen av rapporten utgår från databassökningar och presenterar ett urval av vetenskapliga artiklar, bokkapitel och andra relevanta publikationer som behandlar samtalsmetoder och delaktighet i familjerättsligt arbete med barn. I de 32 analyserade texterna identifierades ingen samtalsmetod som explicit syftar till att skapa delaktighet. Däremot diskuteras delaktighet i relation till samtalsmetoder med andra huvudsyften, såsom screening, riskbedömning eller forensisk informationsinhämtning.

Studierna kommer från olika länder där familjerättsligt arbete är organiserat på skilda sätt. Oavsett om barnen möter jurister, socialarbetare eller psykologer beskrivs samtal i familjerättslig kontext som utmanande för de professionella. Det handlar bland annat om förväntningar på att professionella ska förhålla sig neutrala mellan föräldrar i tvist, samt en oro för att få kännedom om barns utsatthet utan att ha organisatoriska eller professionella förutsättningar att agera på den (så kallad *fear of disclosure*). Samtidigt lyfts strategier som upplevs främja barns delaktighet, såsom att bjuda in barn genom separata kallelser, att använda olika sätt att ställa frågor och att ha medvetenhet kring lyssnandet som en aktiv praktik.

Flera studier betonar vikten av en tydlig samtalsstruktur med inledning, huvudsaklig del och avslutning. För barn är det centralt att samtalets ramar och syfte tydliggörs samt att de under samtalets gång får stöd att förstå sammanhanget. Öppna frågor rekommenderas generellt, men forskningen pekar också på behovet av att anpassa frågor efter barnets förutsättningar. I vissa situationer kan mer konkreta eller ledande frågor vara nödvändiga, särskilt när barn ska ges stöd att sätta ord på erfarenheter av våld i nära relationer.

Strukturerade modeller för barnsamtal förekommer i begränsad utsträckning i materialet, men beskrivs som en framväxande trend, framför allt i USA. Exempel som nämns är riskbedömningsmetoderna DOORS och iRiSk.

I rapportens avslutande diskussion konstateras att trots decennier av policyutveckling och forskning kring barns delaktighet i familjerättsliga processer kvarstår grundläggande frågor, inte minst om vad delaktighet faktiskt innebär i termer av inflytande. Här finns ett tydligt behov av fortsatt kunskapsutveckling i nära samspel mellan forskning och praktik – och med barns egna röster som en central utgångspunkt.

1. Inledning

Det sociala arbetets forskning och praktik befinner sig i något som skulle kunna kallas ett delaktighetsparadigm; en period där det råder konsensus kring nödvändigheten i att möjliggöra barns delaktighet. Det finns dock en inneboende spänning i Barnkonventionens syn på barn, å ena sidan som objekt som ska skyddas och å andra sidan som aktörer med egna rättigheter (Nordenfors, 2010; Rasmusson, 2006). Syftet med den här rapporten är att samla och redovisa kunskap om samtalsmetoder och arbetssätt av relevans för det familjerättsliga arbetets praktik vad gäller barn och delaktighet. Förhoppningen är att denna översikt ska vara hjälpsam både för studenter som förbereder sig inför socionomyrket och etablerade yrkesverksamma som vill fördjupa sina kunskaper om just det professionella barnsamtalen. Rapporten inleds med en översikt om barn i familjerättsliga processer, följt av en etablering av hur begreppet delaktighet används just i den här rapporten. Därefter redovisas metodologiska utgångspunkter, följt av resultatet, tematiserat utifrån Laura Lundys conceptualisering av delaktighet som fyra sfärer: rum, röst, publik och inflytande. Rapporten avslutas med en diskussion kring resultatet och behov av vidare kunskapsutveckling.

1.1 Barn i familjerättsliga processer

Idag är det en relativt vanlig erfarenhet för barn att deras föräldrar har en tvist om vårdnad, boende och/eller umgänge, med ungefär 50 000 ärenden per år (Lagradsremiss, 2021-02-11 s. 31). Det här avsnittet syftar till att ge en överblick över familjerätt som policyfält, med fokus på reformer som har genomförts under de senaste 20 åren.

Redan 1986 gjordes en studie av 3000 familjerättsliga domar, där det konstaterades att även om barn över 15 år hade rätt att komma till tals, användes detta i begränsad grad, och för yngre barn nästan inte alls (Wetter, 1986). Sedan dess har ett antal reformer genomförts inom familjerättens område i syfte att öka barns delaktighet, främja samförståndslösningar och att öka skyddet för barn. Genom 2006 års vårdnadsreform tydliggjordes att barnets bästa ska vara avgörande för alla beslut (Ju2014:14). Reformen utvärderades 2014. Då konstaterades att visionen om överenskommelser mellan föräldrar, samt att domstolen skulle kunna döma till enskild vårdnad, hade fallit väl ut (Kommittédirektiv2014:84). Antalet tvister hade dock ökat med 48 procent från 2006 till 2015 (SOU 2017:6), vilket delvis förklaras med att utsikten att få enskild vårdnad är ett incitament för föräldrar att stämna om vårdnaden (SOU, 2017:6).

Inom det familjerättsliga fältet pågår reformer medan denna rapport skrivs. År 2021 lämnade regeringen in propositionen *Ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister* (Prop. 2020/21:150), vilket bland annat resulterade i införandet av obligatoriska informationssamtal för alla föräldrar inför en vårdnadstvist. Propositionen gjorde även gällande att skyddet för barn som riskerar att fara illa vid gemensam vårdnad, växelvis boende eller umgänge behöver förstärkas – vilket redan hade konstaterats i 2014 års vårdnadsutredning (Ju 2014:14). Regeringen konstaterar i propositionen från 2021 att mycket återstår att göra i arbetet med att skydda barn från våld. Utmaningen beskrivs som en konflikt mellan att barn har rätt till båda sina föräldrar, men också har rätt att skyddas från våld (Prop. 2020/21:150 s.39). År 2024 infördes ny lagstiftning gällande barn som följer med en våldsutsatt förälder till skyddat boende. Bland annat kan socialnämnden hemlighålla var barnet vistas från den andra föräldern (Lag (2024:79) om placering av barn i skyddat boende; Prop.

2023/24:31). Från och med januari 2025 gäller också en rad förändringar i Föräldrabalken för att stärka skyddet för barn som upplevt våld (*Tryggare hem för barn*, Prop. 2024/25:10). Reformen kom till efter att en statlig utredare fått i uppdrag att se över lagstiftningen gällande barn i samhällsvård, avseende hemflytt och umgänge med de biologiska föräldrarna. Utredningen om vikten av trygghet och kontinuitet för barn i utsatta situationer, överlämnade i januari 2023 betänkandet *Tryggare hem för barn* (SOU 2022:71). Förutom förslag gällande barn i familjehem, fanns här också förslag på förändringar i Föräldrabalken gällande barn i familjerättsliga processer. En viktig omformulering i lagtext rör ett tillägg till Föräldrabalken, gällande barns rätt till umgänge efter föräldrars separation. I 6 kap. 2a§ slås det sedan tidigare fast att principen om barnets bästa ska vara avgörande vid bedömningar om umgänge. Men det har tidigare också funnits en formulering om att hänsyn också ska tas till *barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna* (kontaktprincipen). Denna punkt stryks i den nya lydelsen. Vidare tillkommer en bisats om principen om barnets bästa i 15§ av samma lag, där barnets rätt till umgänge slås fast. Lydelsen i Föräldrabalken 6 kap. 15§ blir därmed: Barnet ska ha rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med, *utom när det strider mot barnets bästa*. Lagtexten har således förstärkts avseende barns rätt att slippa umgänge med en våldsutövande förälder (omsorgsprincipen).

Att barn ska göras delaktiga i den familjerättsliga processen definieras juridiskt i Föräldrabalken, dels utifrån att vårdnadshavare ska ta hänsyn till barnets synpunkter och önskemål (FB 6 kap. §11), men också i och med förstärkningen avseende just familjerättsliga tvister, där det sedan 2022 slås fast att barn ska få information och ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor om vårdnad, boende och umgänge, samt att barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad (FB 6 kap. 2b §9). Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFOF) har också producerat vägledande kunskapsstöd för att öka barnperspektivet och barns delaktighet (MFOF, 2023(a); MFOF, 2023 (b); MFOF, 2024).

Det kan således konstateras att det från lagstiftarens sida har pågått ett arbete med att integrera barnrättsliga principer i den, i stort sett familjeorienterade familjerätten, genom att etablera juridiska principer gällande barns rätt att komma till tals och att skyddas från våld. Detta är ideal på principnivå, och det är därför relevant att ta del av forskning som undersöker hur dessa principer omsätts till praktik i det sociala arbetet inom familjerättsens område.

1.1.1. Barnsamtal i familjerätt – en forensisk tradition

Inom socialt arbete förekommer samtalstekniker med olika ursprung och syfte, där terapeutiska och forensiska traditioner ibland ställs mot varandra (Cederborg, 2005; Øvreeide, 2010). Samtal med metoder som kommer ur en terapeutisk eller behandlande tradition kan ha som syfte att utveckla brukarens motivation (exempelvis MI), att skapa förändrade förhållningssätt och beteenden (exempelvis KBT) eller att hjälpa familjemedlemmar att kommunicera sina behov och få ökad förståelse för varandras upplevelser (exempelvis systemisk familjebehandling). I familjerättsligt arbete finns olika arbetsuppgifter, såsom samarbetssamtal, utredning om vårdnad, boende och umgänge, och umgängesstöd. Dessa tar i olika grad stöd i olika samtalsstrategier. I de utredande samtalen tenderar samtalstekniker att komma från den forensiska traditionen, alltså från arbete med utredning inom polis- och rättsväsende. Arbetsuppgiften att lämna en rapport till tingsrätten kan medföra en glidning mot en brottsmålslogik, där samtalsledaren formulerar sig försiktigt, särskilt i frågor som rör våld, så länge det inte finns en dom från en straffrättslig process (Eriksson & Näsman, 2025, s.39).

En skillnad mellan den terapeutiska och den forensiska traditionen gäller synen på öppna frågor respektive frågor med begränsade svarsalternativ, eller ja/nej-frågor. Det senare ska ge mer specificerade svar, men kan även överanvändas. Om barn får frågor som kan besvaras med ett ja eller nej, tenderar de att svara så. För att samtalet ska fortlöpa behöver

samtalsledaren improvisera fram följdfrågor (Lyon, 2014). Äldre barn kan i regel ge mer utvecklade svar och besvara följdfrågor om vad, varför och hur något hände. En analys av hur barn i åldrarna 4–12 år besvarar ja/nej-frågor i forensiska intervjuer, med särskilt fokus på i vilken utsträckning och på vilket sätt svaren utvecklas, visar att yngre barn oftare ger korta, outvecklade svar, fler irrelevanta svar och färre ”vet inte”-svar jämfört med äldre barn. De yngre är också mindre benägna att ge egna komplexa vidareutvecklingar eller tillägg (Szojka & Lyon, 2024). Slutna frågor begränsar således barns svar, ökar risken för gissningar och förstärker intervjuarens perspektiv på beaktning av barnets. Å andra sidan kan det konstateras att ja/nej-frågor i begränsad utsträckning främjar informativa svar, särskilt hos yngre barn. Forskningen på området föreslår att samtalsledaren kombinerar de slutna frågorna med alternativa strategier, såsom träning i att berätta, uppföljande inbjudningar och öppna frågor, samt metodutveckling kring hur ovilliga barn bäst kan stödjas i att lämna tillförlitliga uppgifter (ibid).

Forskningen om barns redogörelser för egna erfarenheter har i huvudsak utvecklats inom ramen för experimentella studier samt analyser av forensiska intervjuer i straffrättsliga sammanhang, vilket också blir tydligt i underlaget till den här rapporten (Poole & Lindsay, 2001; Paz-Alonso & Goodman, 2016). Med utgångspunkt i denna forskning har vissa intervjuprotokoll identifierats som evidensbaserade, baserat på hur väl barns utsagor överensstämmer med det observerbara i en given händelse (Eriksson m.fl. 2020, s. 55). Överförbarheten av sådan evidens till socialtjänstens verksamhet är dock inte självklar. Straffrättsliga processer och socialtjänstens arbete skiljer sig åt i såväl syfte som metodologiska förutsättningar, och forensiska vittnesförhör är i flera centrala avseenden inte jämförbara med de samtal som förs med våldsutsatta barn inom socialt arbete i familjerätt. Medan forensiska intervjuer primärt syftar till att klarlägga specifika händelseförlopp och deras bevisvärde, är samtal inom socialtjänsten inriktade på att bedöma risk för fortsatt eller eskalerande våldsutsatthet, behov av skyddsåtgärder samt möjliga konsekvenser för barnets utveckling, exempelvis i form av psykiska trauman. Detta talar för behovet av intervjumetoder som är särskilt anpassade till familjerättens uppdrag och kontext.

1.1.2. Forskning om barn i familjerättsliga processer

Det är belagt i både kvantitativa studier och kvalitativa studier samt i myndighetsrapporter, att barn som aktualiseras inom familjerättens område också ofta har erfarenheter av våld (Eriksson & Näsman, 2008; Holt, 2011; Laing, Heward-Belle, & Toivonen, 2018; Jämställdhetsmyndigheten, 2022:1; Lapierre, Ladouceur, Abrahams, Vincent, & Frenette, 2024). Sambandet mellan mäns våld mot kvinnor och barnmisshandel är väldokumenterat och har visat sig fortsätta även efter separationen, likaså att barn kan drabbas av en rad hälsoproblem, både avseende psykologiska trauman och utveckling på sikt (Devaney, 2010; Kjellberg, 2023). Omvänt är det bättre för barns mående, ju lägre grad av konflikt mellan föräldrarna i en separation (Saywitz, Camparo & Romanoff, 2010).

Att få fatt i barns upplevelser och önskemål är en central del i familjerättens uppdrag, eftersom den familjerättsliga processen i Sverige är organiserad så att barn sällan hörs direkt i tingsrätten och inte heller har eget ombud, utan representeras genom familjerättens barnsamtal som skrivs fram i den utredning som sedan lämnas till tingsrätten. Dokumentation med ”barnets röst” är således något annat än vad barnet faktiskt har sagt, eftersom det kan bli både sammanfattat och göras ett urval (Bruce, 2014). Det framgår av tidigare forskning om hur barn upplever dessa barnsamtal, att upplevelser om våld förblir outtalade, vilket lägger ansvar på barnet att ta upp och beskriva dessa erfarenheter (Eriksson & Näsman, 2011). Ibland kan familjerättens medarbetare välja att inte delge barn information, eller ställa frågor till barn, för att de vill skydda barnen från sådant som anses vara vuxnas problem (Höjer & Röbbäck, 2009). Även i fall där barn redan har visat att de är väl insatta i föräldrarnas konflikt, kan de exkluderas med den sortens resonemang (Bell,

2016). Synen på barnet och hur barnets delaktighet värderas, blir därför avgörande för hur det barnet förstås. Draget till sin spets, kan barn ses som subjekt med agens och en egen vilja som menar vad de säger i den familjerättsliga processen – eller så betraktas barnet som potentiellt påverkat av endera föräldern och därmed särskiljs mellan barnets ”verkliga vilja” och barnets utsaga (Höjer & Röbbäck, 2009).

Medan forskning lyfter oro för barn som ska ha umgänge med eller boende hos en förälder som har utövat våld, har myndigheter, både i Sverige och internationellt historiskt verkat utifrån antaganden om att kontakten är till barnets bästa och en rättighet fäderna har (Holt, 2003; Höjer & Röbbäck, 2009). Våldsamma fäder har historiskt hanterats genom ett icke-hanterande inom familjerätten; det har saknats både regelverk och arbetsätt för att möta våldet, vilket i sin tur drabbat barn i dessa familjer (Eriksson, 2003). Detta skapar en ”döda vinkel”-effekt gentemot mot riskerna för kvinnor och barn efter separation i relationer där våld förekommit (Holt, 2011). Våldsutövande fäders förmåga att manipulera myndighetsprocesser kan också resultera i att dessa blir ett administrerande av våldet snarare än processer för att skydda de våldsutsatta (Bruno, 2018). Beslutsprocessen kring umgänge efter separation kan också innebära ett selektivt förhållningssätt, där barn blir lyssnade på och tros på om de vill ha kontakt, men inte lyssnade på om de inte vill ha kontakt (Eriksson, 2009). I det selektiva lyssnandet utgör ålder och kön som faktorer som gör skillnad i vilka barn som kan komma till tals och också bli lyssnade på (Eriksson, 2009; Sundhall 2012). Huruvida barn kommer till tals i familjerättsliga processer eller inte, kan således bero på barnets ålder, men också på hur lagstiftningen är utformad och hur det familjerättsliga arbetet utförs (Dahlstrand, 2004).

Det kan sammanfattningsvis sägas att barn i familjerätt är ett stort forskningsfält, där detta stycke endast redogör för en bråkdel av den kunskap som har producerats, men som visar att barnsamtalet är ett område med utmaningar när principen om barnets bästa på policynivå ska omsättas i professionella praktiker. Denna utmaning indikeras i den svenska kontexten såväl som av internationell forskning.

1.2. Behovet av en kunskapsöversikt

Den här introduktionen visar att det finns forskning om brister avseende barns delaktighet inom familjerättens arbete och det finns initiativ på policynivå för att förändra detta. Mot denna bakgrund är det relevant att undersöka vad den befintliga kunskapen om barns delaktighet i familjerättsliga processer säger när det kommer till att omsätta lagstiftning och principer om barnets bästa till praktiker. Det kan handla om vetenskapligt informerade samtalsmetoder, randomiserade utvärderingar eller andra studier som berör manualer, instrument eller mer vagt formulerade arbetsätt som berör barns delaktighet inom familjerätt. Både strukturerade metoder och arbetsätt som kanske inte ens har ett namn kan vara relevanta utifrån en ambitionen att karlägga den kunskap som finns, och även studier med fokus på professionellas erfarenhetsbaserade kunskap också kan vara intressanta. Med utgångspunkt i tre vetenskapliga databaser avses i det följande att redogöra för kunskapsläget både i Sverige och internationellt. Det är med fokus på det som sker i rummet, när familjerättssekreterare möter barn, som urval av artiklar görs, vilket innebär att många andra delar av det familjerättsliga arbetet, såsom samverkan med andra aktörer, eller samtal med föräldrar, faller utanför studiens syfte. Likaså innebär detta fokus att arbetsätt som i första hand syftar till att bedöma risk, screening för trauma eller andra frågeställningar inte centreras. Frågeställningarna är:

- Hur ser kunskapsläget ut gällande samtalsmetoder för att skapa delaktighet för barn inom familjerättens arbete?

- Vad finns det för relevanta arbetssätt som lyfts i forskningsöversikter och vetenskapliga publikationer, gällande att skapa delaktighet för barn i familjerättsliga processer?

Med utgångspunkt i dessa frågeställningar ligger fokus på delaktighetsskapande praktiker och på idéer om barnsamtals syfte. Behövs det då en särskild översikt gällande familjerättens område – utgår inte socialtjänstens professionella barnsamtal i grunden från samma principer och samtalstekniker? Så kan det säkerligen vara i viss utsträckning. Något som gör familjerättens samtal med barn annorlunda är dock att premisserna ofta är en rättslig tvist och att samtalet ska rapporteras vidare till tingsrätten. Barnet är positionerat i tvistens centrum, eftersom det är vårdnad om barnet och barnets boende och umgänge som ska regleras. Samtidigt är barnet positionerat mellan sina båda föräldrar, som är parterna i tvisten. Detta skapar specifika ramar och förväntningar på familjerätten att agera opartiskt i förhållande till de tvistande föräldrarna och samtidigt fokusera på barnets bästa. Mot den bakgrunden och vad som har presenterats i avsnittet om tidigare forskning, kan det vara relevant att fokusera på just familjerättens barnsamtal.

1.3. Barns delaktighet

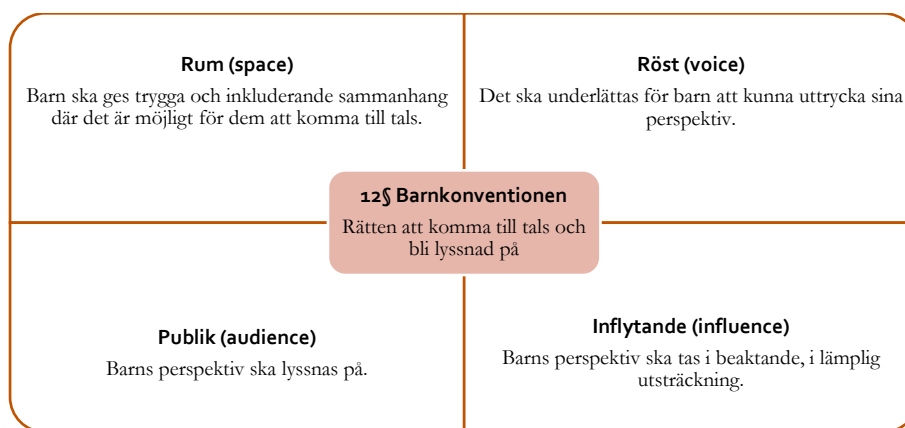
Synen på barn påverkar på vilket sätt och i vilken utsträckning barn anses kunna vara delaktiga i beslut och processer som rör dem (Moses, 2008). Trots intentionerna i barnkonventionen, är barn fortsatt en befolkningsgrupp som utesluts från makt och inflytande; de saknar rösträtt, de har bara begränsad tillgång till rättsväsendet, de ingår sällan i organisationer som bedriver påverkansarbete och saknar ekonomiska medel (Lansdown, 2011).

I avsnittet *Barn i familjerättsliga processer* redogjordes det för hur barns delaktighet successivt har reglerats i lagstiftning som rör familjerätten, Föräldrabalken och Barnkonventionen inte minst. Syftet med att skapa delaktighet för barn kan variera, men rör sig ofta inom visioner kring att uppfylla rättsligt ansvar (barnkonventionen), att förbättra service, att förbättra beslutsfattande, att öka demokratin, att främja barns behov av skydd, att öka barns färdigheter och att stärka och höja självkänsla (Nordenfors, 2010; Sinclair & Franklin, 2000).

Men vad menas med själva begreppet *delaktighet*? Ett antal olika teoretiska modeller syftar till att förklara och definiera begreppet barns delaktighet (Hart, 1992; Lundy, 2007; Shier, 2001;). Det som är gemensamt i dessa modeller är att barns delaktighet bryts ner till olika trappsteg eller domäner som kan sammanfattas i att bli informerad, få komma till tals, bli lyssnad på och få inflytande i beslut. Vagheterna i hur definitioner av begreppet ska omsättas i handling avspeglar sig genom osäkerheter inom det sociala arbetets praktik (Kjørholt, 2002; Närvänen & Näsman, 2007). Edman, Gustafsson & Cuadra definierar delaktighet som ”något barn gör tillsammans med praktiker” (Edman, Gustafsson, & Cuadra, 2022). De menar på att delaktighetsskapande praktiker kan ha olika riktning: som direktiv från samtalsledaren, ett känslomässigt engagemang, barns deltagande, agens, positionering och skapandet av narrativ. Denna modell kompletterar de existerande delaktighetsmodellerna genom att fördjupa sig i interaktion och dialog – de dimensioner av delaktigheten som föregår deltagande i beslutsprocesser. Riktningarna i modellen är inte hierarkiska eller linjära, vilket innebär att de kan uppnås i olika faser och parallellt.

I den här rapporten ligger Laura Lundys delaktighetsmodell med fyra sfärer till grund för den tematiska analysen. Denna modell erbjuder ett verktyg att conceptualisera barnkonventionens artikel om delaktighet (§12 UNCRC) och är därför användbar för analys av myndigheter möte med barn (Lundy, 2007).

Figur 1. Laura Lundys delaktighetsmodell

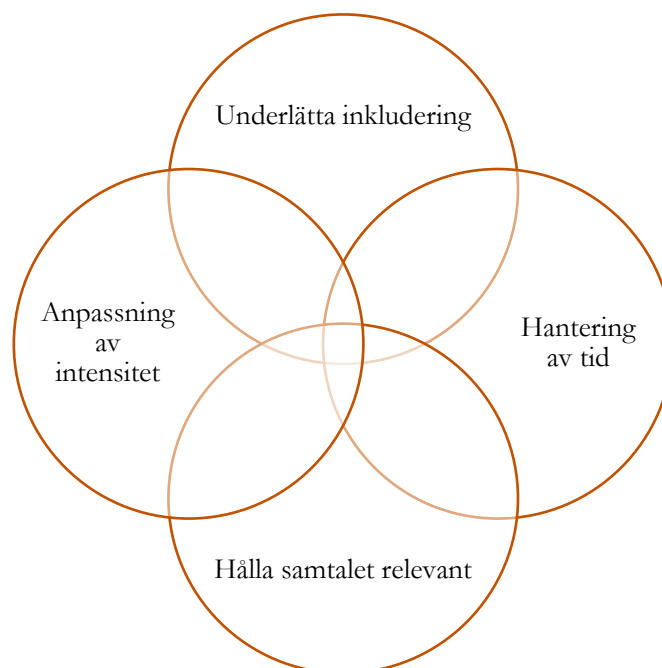

Modellen är framtagen med utgångspunkt i forskning på Nordirland, som visade på avsaknaden av inflytande för barn, samt att principer om delaktighet kan användas slentrianmässigt och till och med minimera barns möjlighet att komma till tals. För att skapa ett sätt att implementera barnkonventionens idé om delaktighet, formulerades ett antal frågor kopplade till dimensionerna i illustrationen ovan (Department of Children and Youth Affairs 2015, s. 21-22). Det vill säga, fokus ligger inte på att handlingsplaner, teoretiska modeller eller organisatoriska ambitioner ska finnas på plats, utan på hur dessa principer omsätts i konkreta praktiker. Har barnets perspektiv aktivt efterfrågats? Fanns det ett tryggt sammanhang där barnet kunde uttrycka sig fritt? Har barnet fått den information som behövs för att kunna skapa en egen uppfattning? Vet barnet att det inte måste delta? Vet barnet vad som händer med dess åsikter när de väl har framförts? Blev barnets perspektiv tagna i beaktande när beslut fattades? Har barnet fått återkoppling kring hur och varför en viss bedömning gjordes?

Vad gäller inflytande, är det i modellen mer vagt formulerat än de andra dimensionerna. Det förväntas att de vuxna ska skapa förutsättningarna i fråga. Europarådets punktlista från 2012 där principer för barns delaktighet slås fast, gör gällande att inflytande eller medbestämmande i beslut är avhängigt ålder och mognad – en formulering som återkommer också i familjerätt i svensk kontext. Vuxna ska underlätta och möjliggöra delaktighet, och ansträngningarna ska stå i proportion till barnets behov, vilket innebär att barn i utsatta situationer eller som riskerar diskriminering, bör få särskilt stöd för att kunna delta (Council of Europe, 2012). Det är också så Barnkonventionen ska förstås, menar Lundy, men fortsätter med att understryka vikten av en generös och barnstärkande ambition. Att implementera principen om barns delaktighet bör inte vara annorlunda från andra principer om mänskliga rättigheter, som människors lika värde eller rätten att slippa tortyr (Lundy, 2007).

Laura Lundys delaktighetsmodell kan kompletteras av en annan teoretisk ingång där delaktighet förstås som relation och fokus läggs på delaktighetsskapande praktiker. Delaktighet inom familjerätten kan då betraktas som något barn *gör* tillsammans med de professionella de möter, snarare än något som barn *har* (Edman, Gustafsson, & Cuadra, 2024). Edman m.fl. har analyserat samtal och interaktioner mellan barn och socialarbetare och menar med utgångspunkt i dessa mikrointeraktioner att delaktighetsskapande kan förstås utifrån olika praktiker.

Figur 2. Ett ramverk för att stärka barns deltagande i familjeterapeutiska samtal (Edman, Gustafsson & Cuadra, 2024).

Cirklarna i illustrationen visar olika typer av fokus eller kvalitet på handlingar. Att *underlätta inkludering* handlar om att justera vilka som är närvarande i mötet, kommunicera på sätt som barnen behärskar eller föredrar, och bjuda in till olika former av delaktighet. Det innebär också att uppmuntra barns initiativ till deltagande även när den kommer vid ”fel” tid eller på oväntade sätt. Att *hantera tid* innefattar att avsätta den tid som behövs för att barn ska kunna bli delaktiga, reglera samtalstempot och styra när olika inslag och aktiviteter kommer in. Genom att samtalsledare och barn fick ta del av inspelade samtal som de deltagit i, fick forskarna i det här projektet möjlighet att ta del av deras tankar och upplevelser om vad som fungerade och vad som inte blev bra i samtalet. Barnen berättade att “enklare” frågor (t.ex. “Vad har du gjort i skolan?”), stärkte deras kontakt med behandlarna och banade väg för deras delaktighet i mer laddade eller abstrakta frågor (t.ex. orsaken till att de sökt sig till terapi). De berättade också att abstrakta frågor var svårare att besvara om de var trötta eller distraherade. Studiens analys föreslår att enklare inslag kan placeras in under känslomässigt intensiva faser av samtalet som ett sätt att både *anpassa intensiteten* och skapa en disposition av samtalsstunden. Det kan skapa en balans mellan det svåra och det lättare, som hjälper barn att fortsätta vara delaktiga. För att detta ska fungera måste barnen dock förstå att detta är syftet, vilket knyter an till den fjärde kategorin av handlingar. Att *hålla samtalet relevant* för barnet handlar om aspekter av meningsskapande som underlättar barns delaktighet. Det kan vara sammanhangsmarkeringar, att förtydliga och försäkra sig om att barnet förstår de ord som används, men också att tillåta barnet att påverka dagordningen för att kunna prata om det som känns relevant. Barnen i studien betonade att de måste förstå vad som händer för att kunna vara delaktiga, men att sådan transparens inte automatiskt innebär att de vågar uttrycka sig fritt – särskilt om en förälder är närvarande. Delaktighet upplevdes inte heller alltid som något positivt; ibland önskade barnen att de inte hade så mycket som de gjorde (Edman, Gustafsson, & Cuadra, 2024).

I en annan studie av samma forskarlag undersöktes terapeutiska samtal, där resultatet föreslår att barns delaktighet i samtalet kan förstås utifrån sex olika dimensioner: deltagande, direktiv, positionalitet, aktörskap, emotionell och narrativ (Edman m.fl., 2022). Dessa dimensioner kan sträcka sig bortom samtalet och samtalsrummet och kan påverkas av händelser i barnets liv i övrigt.

Figur 3. Dimensioner av delaktighetsskapande praktiker, (Edman m.fl. 2022).

Exempel på hur barn kan vara *deltagande* är när de visar att de hänger med i samtalssituationen, antingen genom att svara på frågor, eller mindre handlingar, som att nicka, berätta eller anpassa sig efter samtalets ramar. Om ett barn aktivt tar initiativ i samtalet, genom att ändra dess riktning, att byta samtalsämne, har barnet utövat en *direktiv* delaktighet. *Positionalitet* utövas när barnet tar ställning i en fråga eller visar vad hen tycker eller tänker om ett fenomen. Det kan ha att göra med tvisten, men kan också beröra annat som påverkar samtalets premisser, exempelvis vad barnet tycker om att prata med vuxna myndighetspersoner. När barnet pratar om handlingar, handlingsutrymme, önskemål om framtida agerande, rör sig samtalet i dimensionen som kallas *aktörskap*. Genom att berätta om vad barnet gjort eller vill göra, vad barnet kan och inte kan göra, blir handlingar synliga begripliga. Bara handlingar som barn genomför frivilligt räknas inom barns aktörskap enligt denna modell. Det knyter an till barns *emotionella* delaktighet, som handlar om hur barn uttrycker känslor i samtalet, genom att gråta, skratta, le, anpassa rösten på olika sätt för att kommunicera en känsla. Alla barnsamtal har avslutningsvis en berättande eller *narrativ* dimension som, till skillnad från den föregående punkten, fokuserar på barnets berättelse snarare än handlingar. Dessa dimensioner fokuserar på barnets beteende, men som konstaterats ovan är utgångspunkten att delaktighet görs gemensamt av barnet och socialarbetaren genom interaktion och att det som sker alltid är öppet för tolkning och samskapande.

Modellerna i figur 2 och 3 kompletterar de existerande delaktighetsmodellerna genom att fördjupa sig i interaktion och dialog – de dimensioner av delaktigheten som föregår deltagande i beslutsprocesser. Riktningarna i modellen är inte hierarkiska eller linjära, vilket innebär att de kan uppnås i olika faser och parallellt. Det kan diskuteras huruvida dessa riktningar eller dimensioner sammantaget beskriver deltagande eller om det är samma sak som delaktighet. I den här rapporten tolkas delaktighetsbegreppet som bredare än enbart deltagande (se Lundys modell ovan), men deltagande förstås som en central del av hur barn blir delaktiga i just professionella barnsamtal, vilket gör det relevant att ha med även detta perspektiv.

2. Metodologiska utgångspunkter

För att samla och skapa en överblick av den befintliga kunskapen på området barns delaktighet i familjerättsligt arbete, har inspiration tagits från metoder för scoping review. Jämfört med systematiska litteraturöversikter har scoping reviews en bredare forskningsfråga. Skillnaden kan beskrivas som utforskande jämfört med hypotesprövande kring en methods genomförbarhet, lämplighet och/eller effektivitet (Pollock, o.a., 2022).

2.1. Scoping review – en urvalsstrategi

Rapporten har tagit avstamp i protokollet Prisma-Scr (Tricco, o.a., 2018). I det första steget har databassökningar gjorts, följt av sortering baserat på titel och abstract. Efter läsning av de kvarvarande artiklarna i sin helhet har ett urval gjorts. Inkluderingskriteriet har varit att artikeln ska handla om familjerätt och barnsamtal, med direkt eller indirekt användning av begreppet delaktighet (att besläktade begrepp som inkludering, deltagande etc. använts i rubrik eller abstract). Artiklar som gått igenom peer review samt doktorsavhandlingar har inkluderats, men också empiriska bokkapitel av etablerade forskare. Artiklar som endast rör familjerätt i bredare mening, barns upplevelse av mötet med familjerätten eller andra angränsande frågeställningar har sällats bort, liksom artiklar om metoder för delaktighet inom social barnavård, terapi eller institutionsvård. Endast texter på svenska, engelska och spanska har valts ut utifrån vad ansvarig forskare kan läsa och förstå.

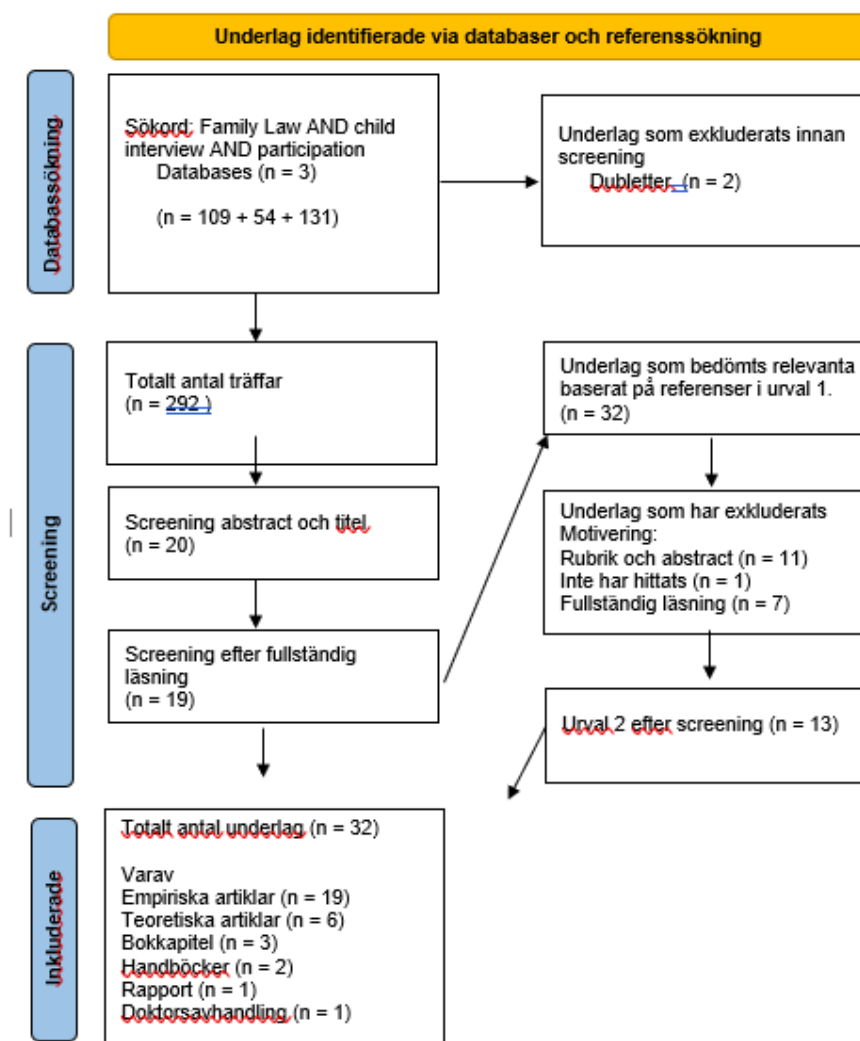
2.1.1. Databassökning

Vetenskapliga artiklar har eftersökts på databaser med sökorden *family law* AND *child interview* AND *participation*. Detta resulterade i 109 träffar på Academic Search Complete (multidisciplinär), 54 träffar på SocINDEX (socialt arbete, sociologi) och 131 träffar på Web of Science (multidisciplinär). Två dubletter förekom från två olika databaser (Cashmore & Parkinson, 2008 samt Saywitz, Camparo & Romanoff, 2010). Det kan också konstateras att flera forskare har använt samma datainsamling till flera artiklar, exempelvis just Cashmore & Parkinson. Medan dubletter tagits bort har snarlika artiklar av samma forskare behållits. Både empiriska studier och forskningsöversikter inkluderades. Bokkapitel och handböcker saknar kollegial granskning och utgör därmed en annan typ av kunskapsproduktion. Att inkludera dessa innebär att bredda underlaget, men gör det också mer svårt att navigera i materialet, eftersom det är text skriven utifrån olika krav, till olika målgrupper. Att exkludera den typen av underlag är å andra sidan svårt att motivera utifrån strävan att med en bred ansats kartlägga kunskapsfältet. I de få fall bokkapitel inkluderats, har det varit för att de också innehållit empiriskt material. De handböcker som har inkluderats erbjuder konkreta presentationer av metoder, vilket har bedömts som meningsfullt för rapporten som helhet. Det kan tänkas att en liknande rapport enbart med handböcker som underlag skulle kunna göras, men det väcker andra frågor om att tillgängliggöra kunskap; blir det mer eller mindre lättillgängligt för läsaren om det produceras fler rapporter på ämnet delaktighet i barnsamtal inom familjerätten? Här har avgränsningen gjorts med ambitionen att få med så relevant underlag som möjligt och eftersom det är ett relativt snävt fält med få verk till att börja med, bedömdes bokkapitel, handböcker och rapporter lämpliga att inkludera.

Efter att ha sällat baserat på rubrik och abstract, samt rensat bort dubletter, bedömdes 19 artiklar av relevans givet ovan nämnda kriterier. I litteraturöversikter kan man som ett

steg i urvalsprocessen välja att inkludera relevanta artiklar också ur referenslistorna från sitt urval (Booth, Sutton & Papaioannou, 2016). Det har gjorts i denna rapport, med avstamp i läsningen, där det hänvisats till andra verk som framstått som relevanta utifrån inkluderingskriterierna (ämnesområdet familjerätt, barnsamtal och delaktighet, företrädesvis kollegialt granskade studier). Ur de 19 artiklarna identifierades 13 ytterligare studier som kom att bli relevanta för den här översikten (Bilaga 1). Anledningen till att referenssökningar inkluderades var för att få en bredare översikt.

Figur 4. Flödesschema över urvalsprocessen

I bilaga 1 till denna rapport finns en översiktstabell över samtliga underlag, sorterade enligt urval 1 och urval 2 med en kort presentation av metod och resultat.

2.2. Kodning och tematisering

När urvalsprocessen avslutats, användes verktyget Nvivo för tematisering. Samtliga artiklar laddades upp i programmet. Kodningen gjordes stegvis, genom att läsa texterna flera gånger (Braun & Clarke, 2006). Texterna markerades induktivt där frågor om barns delaktighet berördes. Sedan gjordes sökningar i materialet efter de element som hade markerats, för att se om samma ämne berördes i flera texter. Detta resulterade i koder som nedan kallas element (n:89), vilka organiserades hierarkiskt och i relation till varandra. Då blev vissa

nyckelkoder tydliga – begrepp eller beskrivningar som knöt an till flera olika element. Det ska sägas att även dessa steg, som här betecknas som induktiva, naturligtvis är färgade av tidigare kunskap – men sorteringen gjordes i hög grad utifrån texterna. Utifrån dessa har sedan teman, alltså mer abstrakta sammankopplingar av koderna, identifierats deduktivt i relation till Lunds delaktighetsmodell (Lundy, 2007). Tabellen nedan illustrerar processen, men har inte inkluderat alla element eller hur de överlappar varandra för läsbarhetens skull.

Tabell 1. Kodningsschema (förenklad)

Teman	Nyckelkoder	Element
Rum	Tid	"samtal tar tid" "Lära känna" "Antal samtal" "tajming för kallelse"
	Rum	"Anpassa rummet" "förmedla trygghet" "hembesök" "förbereda barnet" "frivillighet" "stöttande atmosfär"
Röst	Ålder	"vuxna är mer oroliga än barn över barns delaktighet" "barnets kapacitet" "barns trovärdighet"
	Samtalsämnen	"specifika frågor" "benämna föräldrar"
	Struktur	"regler för samtal" "sammanfattning"
	Frågor, lek, manualer	"kapacitetsbedömning" "lämpligt språk" "lektekniker" "öppna frågor" "lektekniker" "enskilda samtal" "inspelade samtal" "suggestiva, ledande frågor"
	Barn som upplevt våld	"relation vs skydd" "övervakat umgänge"
Publik	Vem ska träffa barnet?	"kompetens i barnsamtal" "rädsla för avslöjanden" "observation"
	Lyssnande	"opålitliga berättare" "lyssna på barnet" "rädsla för avslöjanden" "barnpsykiologer resp socialarbetare" "överintervjua"
Inflytande	Professionellas perspektiv på syftet	"Att inhämta information" "Att delge barnet information"
	Barns perspektiv på syftet	"Att få komma till tals" "Att prata med en vuxen"

	Hur barns utsagor ska användas	"professionellas kunskap om barnsamtal" "Att komma till tals vs att bestämma"
	Barns vilja och syn på delaktighet	"barn vill inte delta" "barn obekväma i intervjusituationen" "barn vill få information"

Fokus för tematiseringen har varit att identifiera arbetsätt och kunskapen om dessa, vilket innebär att andra resultat från studierna inte presenteras här. Det kan konstateras att artiklarna berörde fler områden än vad som är syftet med denna artikel, vilket inneburit en hel del avgränsningar, bland annat genom att teoretiska perspektiv som lyfts i artiklarna inte presenteras, eller att arbetsätt gällande barn som upplevt våld i nära relationer bara berörs kort. I det följande presenteras resultatet enligt följande teman:

- Att skapa trygga rum för samtal.
- Att skapa förutsättningar för barns röster.
- Att lyssna på barn.
- Att använda barnsamtal för att ge barn inflytande

Efter att dessa avsnitt redovisas, avslutas artikeln med en diskussion om hur delaktighet tolkas och definieras i studierna och vad det kan innebära för barns förutsättningar i familjerättsliga processer.

3. Resultat: samtal med barn i familjerättsliga rum

En kunskapsöversikt är en sammanställning av befintliga studier inom ett specifikt område. I föregående avsnitt redogjordes för tillvägagångssättet för att göra urval till denna scoping review. De artiklar och andra texter som utgör underlag till detta avsnitt är av skilda karaktärer och det bör sägas något om detta innan resultatet redovisas. Det rör sig om texter i olika genre, både empiriska studier, kunskapsöversikter och ett antal handböcker och bokkapitel, varav en del är empiriskt underbyggda och andra mer teoridrivna resonemang om barns delaktighet i professionella samtal (se bilaga 1 för detaljer om detta).

Om en för detta urval ”typisk” studie skulle beskrivas, så skulle det vara en kvalitativ intervjustudie med barndomssociologisk ansats, skriven på engelska, i Nordamerika eller Australien och publicerad i en vetenskaplig tidskrift med inriktning på socialt arbete eller psykologi, barndom och familjerätt. Det förekommer dock också en hel del europeiska studier och ett mindre antal från Sydamerika och Mellanöstern (Israel). Eftersom de flesta texter är skrivna på andra språk än svenska, har jag för rapportens läsbarhet översatt citat. Dessa översättningar är i möjligaste mån lika originalet, men på grund av språkliga olikheter har jag på vissa ställen ändrat i ordföljd eller formulerat om för att det ska vara grammatiskt korrekt svenska.

I presentationen av resultatet refereras i huvudsak de studier som utgör rapportens urval (se bilaga 1). Deras resultat och resonemang relateras även till de delaktighetsmodeller som har introducerats i rapportens inledning. Detta för att hjälpa läsaren att tolka resultatet och erbjuda en analytisk riktning, även om presentationen i hög grad stannar vid att beskriva materialet.

Det bör kommenteras att familjerätt organiseras på olika sätt i alla dessa nationella kontexter och det kan finnas begränsningar i överförbarhet för en studie gjord i Chile jämfört med Sverige. Många av studierna i det följande utgår från forensiska samtal där en straffrättslig logik är styrande (se diskussion i rapportens inledning). Givet rapportens fokus på barnsamtalen finns det dock också väsentliga likheter; att professionella intervjuar barn i syfte att representera barnet eller göra barnet delaktigt i en vårdnadstvist är gemensamt, oavsett om det är beteendevetare, jurister, socialarbetare eller andra professioner som gör intervjun. Att det ofta finns erfarenheter av våld i dessa ärenden är också något gemensamt. Det gör att erfarenheter från länder som organiserar familjerättsliga frågor annorlunda från Sverige ändå kan vara användbar kunskap när det kommer till metoder för barnsamtalen. För att kontextualisera och överbrygga de glapp som ändå uppstår när erfarenheter från olika länder sammanförs på det här viset, förekommer det i vissa avsnitt att jag nämner andra studier eller svensk policy. Det är underlag som går utanför urvalet till rapporten. I en annan typ av text hade sådana kommentarer förts i en avslutande diskussion, men här har jag valt att fokusera slutdiskussionen på mer praktiska reflektioner.

3.1 Att skapa trygga rum för samtal

I nästan all litteratur om barnsamtal beskrivs trygghet och tillit som viktiga komponenter för att barnet ska kunna bli delaktigt. Men vad menas egentligen med dessa ord, om de konkretiseras till professionella praktiker? Ofta vet vi vad vi menar med trygghet, men sätter inte ord på hur vi gör för att förmedla det till ett barn. I det här avsnittet redogörs för resonemang kring att skapa trygga samtalsrum och bygga relation till barn inför och under barnsamtalen.

3.1.1 Rumsliga aspekter av barnsamtal

Ett tryggt rum är en grundläggande förutsättning för barn att vara delaktiga i myndighetsprocesser som rör dem (Lundy, 2007). Det finns ingen motsägelse mellan att betrakta barn som aktiva subjekt och insikten om att barn behöver stöd för att delta. Så hur kan professionella stärka barns förutsättningar för att delta i familjerättsliga processer och beslut? Vad är ett tryggt rum och hur skapas det?

Flera studier diskuterar var ett barnsamtal bör äga rum, rent rumsligt (Henderson-Dekort, Van Bakel & Smits, 2022; Saywitz, Camparo & Romanoff, 2010). Hembesök kan för all del genomföras och rekommenderas av MFOF och en av handböckerna i urvalet, särskilt i en lära-känna-fas och för att observera barnet i sin vanliga miljö (sid. 305). När barnet tas emot på myndigheten bör samtalsrummet anpassas för att barnet ska känna sig tryggt, bekvämt och i kontroll över situationen. Men vad det innebär finns det delvis motsägelsefulla resultat kring. I en studie konstateras att barn med stigande ålder får lättare att fungera i obekanta miljöer och komplexa situationer, men att det för yngre barn är nödvändigt att skala av rummet från föremål som riskerar att konkurrera om barnets uppmärksamhet (Saywitz, Camparo & Romanoff, 2010). En annan studie beskriver tvärtom vikten av att låta barnets intressen styra, även när det innebär möjlighet till lek. En deltagare beskriver hur socialarbetare var ute och red tillsammans med barn, för att skapa relation och förutsättning för ett samtal. Denna deltagare, som själv var domare, uttryckte sig kritiskt mot att barnsamtal generellt hålls på domstolen (Nederländerna), och beskrev sitt eget sätt att samtala med barn så här:

...hon lekte med dockan under hela intervjun. Det var väldigt viktigt för henne. All sin nervositet och energi, hon la det där, och jag kunde se att hon var väldigt nervös. Sen brukar jag vanligtvis sitta någonstans i rummet där barnet inte måste titta på mig om de inte vill. Så, om hon inte vill se mig, måste hon inte det. Man måste arrangera rummet för att göra barnet bekvämt. – Deltagare B (domare).

(Henderson-Dekort, Van Bakel & Smits, 2022, sid. 56)

Detta citat används i studien som ett exempel på hur rummet och samtalet kan anpassas för att möta barn där de befinner sig. I en annan studie om rumsliga aspekter utsattes barn för "falska" fysiska närmanden, och förhördades om detta två veckor senare (Nathanson & Saywitz, 2003). Hälften av barnen förhördades i en iscensatt rättssal på ett universitet och hälften i ett mindre, privat rum i anslutning till salen. Deras puls dokumenterades under förhöret. Resultaten visade att barn som förhördades i rättssalen hade nedsatt minnesförmåga och större pulsvariation, vilket tyder på en starkare stressreaktion, jämfört med de barn som intervjuades i det lilla rummet (Nathanson & Saywitz, 2003). Rummet var alltså avgörande för barnets upplevelse och barnsamtalets utfall. Studien visar också att ju mer kunskap om den juridiska processen barnen hade, desto mer detaljerade och korrekta svar på frågor om de aktuella incidenterna kunde de ge vid sitt vittnesmål.

3.1.2 Bemötande som sätt att skapa trygga rum

En form av trygghet kan vara förutsägbarhet, att förstå sammanhanget och veta vad som ska hända härnäst. Det har inte med rummets dekoration att göra, utan upplevelsen i rummet. I en kvalitativ intervjustudie med barn om deras upplevelse av beslutsprocesser gällande umgänge, konstateras att en grundförutsättning för delaktighet är att barnet har insikt om och förståelse för de rättsliga processerna den är del av (Fitzgerald & Graham, 2011). Detta kan ske på ett antal sätt, från att barnet har någon att prata med som den kan lita på eller ha förtroende för, till att ha tillgång till information och resurser.

När Laura Lundy beskriver *space*, pratar hon inte (endast) om rummet i fysisk bemärkelse utan framför allt att skapa en trygg miljö där barnet känner att det vågar och vill vara delaktig och komma till tals (Lundy, 2007). Hur socialarbetare kan kommunicera trygghet till barn beskrivs i en av studierna i termer av socialt stöd, vilket konkretiseras i följande handlingar: ögonkontakt, leende, varma intonationsmönster, avslappnad kroppshållning, initial utveckling av förtroende och komplimanger till barn för deras ansträngningar, oavsett hur ”bra” svar de ger. Det kan vara att säga saker som:

Du lyssnar verkligen noga.
Jag ser att du försöker svara så gott du kan

(Saywitz, Camparo & Romanoff, 2010, sid. 552)

Andra studier pekar dock på att sådant bemötande kan medföra en risk för selektiv förstärkning baserat på intervjuarens förförståelse för situationen (Bruck, Ceci, & Hembrooke, 1998). Det kan också vara beroende på om samtalet görs enligt en manual eller ostrukturerat, vilket lämnar olika utrymme för kommentarer och följdfrågor. Här blir det viktigt för samtalsledaren att reflektera över sin roll och relation till barnet. Risken för selektiv förstärkning – alltså att barnet svarar mer i linje med det som uppmuntras – finns alltid. När det problematiseras, är det viktigt att reflektera över vad alternativet är och vilka riskerna blir för barn som berättar om sin utsatthet utan att mötas med validering (Eriksson & Näsman, 2011). Känslomässig närvaro i samtalet är sett viktigt, både utifrån en professionell etik och för att det ska kännas relevant för barnet att delta (Edman, Gustafsson, & Cuadra, 2022). Den professionellas känslomässiga deltagande och förutsättningarna för barnet att känslomässigt engagera sig i samtalet blir då olika dimensioner av det trygga rummet som behöver finnas för att ett barnsamtal ska kunna genomföras på ett bra sätt.

3.1.3 Tid och planering som sätt att skapa trygghet

Nära relaterat till de rumsliga aspekterna av ett barnsamtal är tiden; både att tänka kring val av tidpunkt för att träffa barnet under den ofta utdragna rättsliga processen, och hur lång tid som är lämplig att prata med ett barn vid ett och samma tillfälle. I delaktighetsmodellerna som presenterades i rapportens introducerande avsnitt lyfts också tiden som en avgörande dimension för att barns delaktighet ska vara möjligt (Edman, Gustafsson, & Cuadra, 2024). Det är exempelvis inte lämpligt att ställa en fråga till barnet samtidigt som man som professionell håller på att packa ihop eller i sitt kroppsspråk visar att tiden för samtalet är över. Vad gäller tidsåtgången för ett barnsamtal, kan viss vägledning sökas i en studie från USA, där familjerättsutredningar jämfördes i ett tjugooårsperspektiv (Ackerman & Pritzl, 2011). Resultatet visar att det i utredningar lades 1,7 timmar på barnsamtal 1986, vilket ökade till 3,6 timmar 2016. Några uppgifter om hur många timmar eller minuter som läggs

på barnsamtal i den svenska familjerätten har inte hittats vid sökningar, men däremot konstaterade den statliga utredaren Cecilia Grefve för nära ett decennium sedan att socialsekreterare inom barnavården lägger ungefär tio minuter per dag på barnsamtal (Grefve, 2017, s. 47). Inom familjerätten rekommenderar MFOF att redan informationssamtal görs barninkluderande (att barnet deltar) och att utredningar om vårdnad, boende och umgänge bör baseras på tre samtal där familjerättssekreteraren kan lära känna och informera barnet, ta reda på hur barnet känner inför sin situation och ta reda på barnets önskemål samt göra en överenskommelse kring hur dessa ska återberättas för vårdnadshavarna (MFOF, 2024). Det kan anas att det finns en norm eller ett ideal kring att det är bättre för barnet ju mer tid den professionella spenderar med det, men detta problematiseras i studierna i den här rapporten. Citatet nedan är en doktorsavhandling i psykologi och utgår från en australiensisk kontext.

Jag upplever att vissa människor verkar tillbringa enormt lång tid med barnet, och jag undrar varför. En intervju med ett barn bör inte vara lång, enligt min mening, inte i sådana här ärenden, eftersom den information man behöver är ganska avgränsad. Det kan vara en ganska oroande upplevelse för ett litet barn, säg ett barn under sju år, att behöva sitta i 40 minuter med någon... Därför tycker jag att det är viktigt att praktiker har en klar bild av vad de vill få fram och hur de ska göra det, och att de försöker göra intervjun så smärtfri och kort som möjligt

(Turoy-Smith, 2019, sid. 52)

Tidsaspekten tas upp i flera studier (Henderson-Dekort, Van Bakel & Smits, 2022; Hershkowitz, 2011). För att kunna bedöma barns kapacitet – vilket är grundläggande för att sedan kunna anpassa barnsamtalen efter barnets förmåga – konstaterar en studie att det är viktigt att samtalsledaren umgås med barnet, samt att deltagandet i den familjerättsliga processen ska ske tillsammans, genom att närvara i samma rum (Henderson-Dekort, Van Bakel & Smits, 2022). Det handlar dels om att skapa ett rum där barnet kan känna sig tryggt, men att lägga tid på att lära känna barnet kan också öka barnets noggrannhet när hen återberättar ett skeende och minska deras suggestibilitet (Hershkowitz, 2011). Tidsfrågan diskuteras i studierna både utifrån hur mycket tid som spenderas med barnet, men också vad som görs under den tiden. En socialarbetare i en av studierna uttrycker det så här:

Att leka eller rita med barnet och under dessa stunder ställa frågor och observera hur barnet reagerar i en miljö de själva har skapat och som de styr, det är då magin händer, det är mycket mer än ett verbalt samtal. Du behöver tillbringa verklig tid med dessa barn.

(Henderson-Dekort, Van Bakel & Smits, 2022, sid. 55)

En annan studie ger tio rekommendationer till professionella som intervjuar barn i vårdnadsfrågor, däribland att invänta barnets svar i minst 10-20 sekunder (Saywitz, Camparo & Romanoff, 2010). Resonemanget bygger på en idé om att barn behöver tid för att bearbeta frågan och att formulera svar, varmed det blir viktigt att inte hastiga vidare med nästa fråga. De föreslår också att samtalsledaren ska utgå från att barnet kommer stå för det mesta av samtalet; samtalsledaren kommer att lyssna.

Tid i studierna berörs inte bara som minuter i samtal med barn, utan tidsperioden som utredningen pågår och hur olika moment ska genomföras i förhållande till varandra. En aspekt är att komma in tidigt i processen för att förebygga att barn far illa, särskilt där det förekommer våld (Stylianou & Ebright, 2021). En studie från Israel betonar vikten av tajming, att barnet tillfrågas om att delta vid ett adekvat tillfälle i processen (Morag, Rivkin, & Sorek, 2012). Risker är, menar de, att om barnet tillfrågas för tidigt, exempelvis innan hen

informerats om föräldrarnas separation, eller om barnet intervjuas långt innan beslut fattas, att barnets synpunkter inte blir relevanta givet situationen då beslutet fattas.

3.1.4 Att bygga relation i barnsamtal

Under avsnittet tidliga aspekter av barnsamtal konstaterades att flera studier argumenterar för att det behövs tid till relationsskapande för att barnsamtal ska bli meningsfulla. Hur lång tid och hur relationsskapandet ska gå till benas ut i ett bokkapitel av den israeliska forskaren i socialt arbete Irit Hershkowitz (2011). Hon konstaterar, med stöd i tidigare studier, att relationsskapandet är viktigt, men att det inte ska överbetonas. Ett kort relationsskapande (mindre än åtta minuter) kan ge mer innehållsrika och informativa samtal. Det kan både vara ett uttryck för att barnet annars hinner tappa fokus innan samtalet kommer till de huvudsakliga frågorna, men också att relationsskapande frågor i högre grad ställs till barn som har svårt att prata som utgångsläge och att dessa barn är benägna att prata mindre (Hershkowitz, 2011). För att inge barnet förtroende och skapa ett samtal där barnet känner sig trygg med att berätta om både positiva och negativa upplevelser, föreslås i en manual att samtalsledaren efter inledande presentation och genomgång av samtalets ramar, ställer en rad strukturerade frågor till barnet, med följdfrågor om det behövs för att få en fördjupad förståelse för barnets perspektiv.

Nu, [barnets namn], vill jag lära känna dig bättre. Berätta om något du gillar att göra.
Jag vill verkligen lära känna dig bättre. Berätta mer om vad du tycker om att göra.
Berätta mer om [en aktivitet som barnet nämnt].
Berätta om något roligt som har hänt dig.
Berätta mer om [en aktivitet som barnet nämnt].
Berätta om något obehagligt som har hänt dig.
Berätta mer om [en aktivitet som barnet nämnt].
Ser du, [barnets namn], du kan prata med mig om både bra saker och dåliga saker som har hänt dig.
(Hershkowitz, 2011 sid. 215)

Efter detta konstaterande om att det är möjligt att prata med samtalsledaren om olika upplevelser, riktas samtalet in på en specifik händelse.

[Barnets namn], jag vill veta mer om dig och vad du brukar göra. För några [dagar/veckor] sedan var det [en högtid/födelsedagsfest/första skoldagen/annan händelse]. Berätta allt som hände under [händelsen].

[Upprepa den första aktivitet som barnet nämnt och fråga:] Och sedan, vad hände då?
(Använd den här frågan så många gånger som behövs tills du har fått en fullständig redogörelse för händelsen.)

I vårt samtal är det väldigt viktigt att du berättar alla detaljer om saker som har hänt dig.
Jag vill veta om saker som har hänt dig. Berätta allt som hände idag [igår], från det att du vaknade tills du kom hit.
(Hershkowitz, 2011 sid. 215)

Samtalet sker således i steg, där det första är att förklara ramarna, för att därefter etablera en relation, vilket syftar till att möjliggöra för barnet att berätta om det som är anledningen till kontakten. Om barnet, trots den här typen av frågor, fortfarande är kortfattad i sina svar, föreslås att samtalet kan riktas in mot en annan händelse, för att sedan skifta tillbaka när eller om barnet blir mer bekväm i att berätta.

Mot bakgrund av de här förslagen, kan det vara relevant att reflektera över uppdraget och i vilken grad samtalsledaren ska arbeta motiverande för att möjliggöra att barnet berättar, men när det är aktuellt att acceptera att barnet inte vill berätta. MFOF är tydliga i sina riktlinjer gällande barns delaktighet i obligatoriska samarbetsamtal, att barn inte får pressas till att delta (MFOF, 2022, sid. 26).

3.1.5 När barnet inte vill eller när det inte är lämpligt med barnsamtal

Ett återkommande tema rör hur barns delaktighet ska hanteras i de situationer där barnet inte vill medverka. I två av studierna beskrivs hur barn kan känna sig obekväma med att delta i familjerättsliga processer, bland annat av rädsla för att föräldrarna ska få reda på vad de har sagt (Bell, 2016; Cashmore, 2011). I en svensk kontext har detta analyserats i termer av att barn aktiverar sitt handlingsutrymme i samtalet och i vissa fall kan välja en låg grad av delaktighet (Eriksson & Näsman, 2011). Positionen ”ovilligt” eller ”otillgängligt” barn skapas när barn gör motstånd till att delta, utan att försöka påverka sin situation. Att välja att inte delta kan betraktas som en dimension av delaktighet (jämför med MFOF:s råd att inte pressa barn), men när barn varken blir delaktiga, får skydd eller empatisk omsorg från vuxna, skapas en exkluderad position där barnen på sin höjd medverkar genom symboliska handlingar samtidigt som de riskerar fortsatt utsatthet (Eriksson & Näsman, 2011).

Hur myndighetspersoner bör agera inför ett barn som inte vill medverka är således en grannliga uppgift med det etiska dilemmat att å ena sidan få reda på tillräckligt med information för att kunna skydda barnet från eventuell utsatthet, men å andra sidan respektera barnets vilja och integritet. Även om det finns en uttalad princip om att barn ska ges möjlighet till delaktighet i den familjerättsliga processen, förekommer resonemang kring varför det ibland kan bli olämpligt att samtala med barn (Alminde, 2024; Cashmore, 2011; García-Quiroga m.fl., 2023; Holt, 2011; Morag, Rivkin, & Sorek, 2012;). Dessa resonemang kan både bygga på idéer om barn och vad de klarar av, men också tangera det professionella uppdraget och oro för att gå utanför sin roll.

I intervjustudien med domare från Chile resonerar deltagarna om barn som inte vill prata (García-Quiroga m.fl. 2023). En av domarna jämför det med om barn inte vill gå till tandläkaren eller inte vill röntga en bruten fot för att de är rädda att det ska göra ont. Den domaren menar att en bedömning (om hur mycket man ska motivera barnet till att berätta) måste göras utifrån barnets situation, mognad och utveckling, men också med hänsyn till barnets tidigare erfarenheter av vuxna, om barnet varit med om att vuxna svikit eller behandlat hen illa. Om det kan antas att barnets ovilja att prata har med bristande tillit att göra, kan det behövas mer fokus på att skapa det trygga rummet och en relation där barnet känner sig bekväm med att berätta. Men i samma studie motiverar andra deltagare att de har valt att avstå från barnsamtal utifrån föreställningar om barn som icke tillförlitliga, att inte kan skilja mellan fantasi och verklighet eller redogöra för en händelse i kronologisk ordning (García-Quiroga m.fl., 2023). Här aktiveras olika barnsyn och grundläggande värderingar, som kan skilja sig geografiskt, men också mellan olika yrkesgruppers kultur. Men det är inte enbart grundat i föreställningar om barn deras deltagande i familjerättsliga processer ibland begränsas, utan också i relation till idéer om den egna professionens ramar.

Det finns en uppfattning bland professionella, att upprepade samtal kan ha en negativ effekt på barn, både i form av re-traumatisering, för att de tvingas återberätta en potentiellt traumatiserande episod, men också i form av försämrade relation till sina anhöriga, inte minst efter att ha fått information eller gjort avslöjanden som påverkar den pågående tvisten (Turoy-Smith, 2019). I en studie från Australien diskuteras fall där barnets juridiska ombud

(Independent Childrens Lawyers, ICL) valde att företräda barnet utan att de träffades (Bell, 2016). Två specifika omständigheter nämndens: där det pågick en utredning gällande sexuella övergrepp mot barnet och i situationer där det upplevdes finnas risk för ”systemmissbruk” mot barnet. Vid brottsutredning var argumentet att inte påverka den straffrättsliga processen. Med systemmissbruk åsyftas situationer där barnet träffat många olika professionella och berättat om sina erfarenheter, något som ibland kallas ”system fatigue” (Campbell m.fl. 2023, sid. 57). Ombudet bedömde sig i en del fall kunna utföra sitt uppdrag baserat på tidigare dokumentation och utan att själva genomföra ett barnsamtal (Bell, 2016). Barnens ombud uttryckte ambivalens kring att träffa barnet, dels på grund av att de tvivlade på att barnet skulle kunna bidra med relevant information, dels av rädsla för att överengagera barnen i föräldrarnas konflikt och dels av oro för att barnen spontant skulle delge dem ny information som de sedan skulle bli tvungna att hantera (ibid). Det sistnämnda benämns ”fear of disclosure” i artikeln och handlar om situationer där barn inte tidigare har berättat om missförhållanden i hemmet, och att dessa utsagor för ombudets del skulle komplicera processen. I en svensk kontext finns inte samma ordning med eget ombud för barnet, men oron för att få reda på ”för mycket” kan vara överförbar. Den kan förstås mot bakgrunden att familjerättsliga processer hanteras som en rättslig tvist mellan två jämlika parter, där det ligger i förväntningarna på familjerättssekreterare att förhålla sig neutrala till föräldrarnas positioner (Höjer & Röbbäck, 2009; Saywitz, Camparo & Romanoff, 2010). Exemplet med ombudens oro illustrerar risken med sådan ingång till familjerättsligt arbete; att barns utsatthet underskattas eller undviks för att bibehålla en så neutral position som möjligt. När frågan uppstår om att barn inte ska delta, är det därmed relevant att diskutera vad motivet är och vem som skyddas, samt eventuella risker att utsatta barn förblir oskyddade.

3.2. Att skapa förutsättningar för barns röster

Familjerättsliga processer ska enligt Barnkonventionen möjliggöra för barn att komma till tals, uttrycka sina åsikter och önskemål – samtidigt som barn också har rätt att avstå från att tala om de inte vill. Det finns många olika perspektiv på hur barnsamtal bör genomföras för att barn ska komma till tals, och ibland står dessa i konflikt till varandra; från vilken ålder ska barn bjudas in till samtal? Ska man använda öppna frågor eller frågor med svarsalternativ? Är det bättre med en strukturerad metod eller att följa barnet i samtalet? I det här avsnittet benas bland annat dessa teman ut.

3.2.1 Samtalsämnen i barnsamtal

Det vi vet genom tidigare forskning (utöver urvalet i den här översikten) är att när barnsamtal genomförs, är det avgörande för barns delaktighet på vilket sätt samtal genomförs; hur barn får information, vilken information de får, vilka frågor som ställs och i vilken utsträckning barn konsulteras om sin situation och inkluderas i beslut (Eriksson, 2023). Det gör skillnad i vilken information barn delger, om det som efterfrågas är fakta om händelseförlopp eller barnets emotioner (Fängström & Eriksson, 2020).

Eftersom familjerätten organiseras olika i olika länder, är det olika professioner som genomför eventuella barnsamtal. I en studie från Nederländerna beskrivs att domstolen som avgör familjerättsliga frågor kan begära in utlåtanden från socialarbetare, liknande det svenska systemet med socialnämndernas familjerättsenheter (Van Nijnatten & Jongen, 2011). I en analys av fyra inspelade barnsamtal från dessa enheter, konstateras att samtalen genomförts framför allt i syfte att informera barnen om domstolsförfarandet och få information från barnen som kan vara relevant för beslutet. Studien identifierar problem i hur de professionella förhöll sig till barnen både vad gäller processen och innehållet i

samtalet. Till exempel ägnades ytterst lite uppmärksamhet åt händelser i familjen och frågor relaterade till vårdnadstvisten. Förväntningar på roller och sätt att förklara den juridiska processen bedömdes inte vara anpassade till barnen. Studiens slutsats var att dessa barnsamtal resulterade i begränsat med tillförlitlig eller (för de professionella) användbar information om barnens liv. Det väcker följdfrågor kring vilka aspekter av barnets liv och situation som är relevanta i intervjun.

En israelisk studie föreslår en modell som ska fungera som ett hållande kring barns delaktighet i familjerätten, med punkter som redogör för hur barnet ska bjudas in till möte, hur information ska delges barnet skriftligen och muntligen och hur föräldrar ska uppmanas att inkludera barn i beslut som fattas genom överenskommelse eller avtal mellan dem (Morag, Rivkin, & Sorek, 2012). Fokus för studien ligger på ramarna kring samtalet, men inte på innehållet eller arbetssätten för själva genomförandet. En utvärdering av vilka ämnen som berördes i samtalen visade att de flesta av barnen pratade om olika omständigheter och tankar om sina liv: 91 procent beskrev sina vardagliga rutiner och 85 procent berättade om sina fritidsaktiviteter och hobbyer. De flesta barnen berättade också om sina åsikter i förhållande till tvisten: 87 procent berättade om sina preferenser i förhållande till boende och 83 procent om umgängesarrangemang (ibid). Det som kan tas med från den israeliska erfarenheten är att strukturen blev hjälpsam både för att bjuda in barnen till samtalet och för att fånga upp flera olika dimensioner av barnets livssituation.

I handboken *A comprehensive guide to child custody evaluations*, formuleras förslag på samtalsämnen för barnsamtal i familjerätten, givet samtalets syfte att producera underlag till beslut i en vårdnadstvist (Rohrbaugh, 2007). Exempel på samtalsämnen rör:

- Barnets upplevelse av hur det är att vara tillsammans med respektive förälder.
- Respektive förälders omsorgsförmåga, inklusive gränssättningsstrategier.
- Barnets uppfattning om frågan i vårdnadstvisten.

Vidare bör samtalet utreda barnets uppfattning om stödsystem kring barnet, vem det går att vända sig till och vilka känslor barnet uttrycker i sammanhang med olika vuxna. Det kan handla om att fråga kring psykologiska funktioner, aktiviteter, anpassning till skola och fritid, förmåga till känslomässig anknytning, självuppfattning, ångest, rädslor, ilska etc.¹ Allt detta är i syfte att på bästa möjliga sätt kartlägga barnets situation, för att kunna göra en framåtsyftande bedömning.

För att ta reda på barnets önskemål och preferenser i vårdnadsfrågan rekommenderas en indirekt strategi; att fråga om barnet har information som kan underlätta bedömningen eller hur barnet tänker sig att det kan komma att bli hos respektive förälder. I handboken påtalas att det kan vara utmanande att ta reda på barnets preferenser kring själva vårdnadsfrågan utan att försätta barnet i en lojalitetskonflikt, vilket är varför det rekommenderas en mer indirekt strategi kring hur frågor formuleras:

Finns det något som domstolen borde veta, som kan hjälpa dem att fatta beslut om vad som är bäst för dig?

Hur tror du att det skulle bli för dig att bo med din mamma/pappa?

Om du skulle kunna få tre önskemål, vad skulle de vara?

Skulle du vilja träffa din mamma/pappa mer än du gör nu, mindre än du gör nu eller ungefär lika mycket som nu?

(Rohrbaugh, 2007, sid. 291)

¹ För en mer detaljerad lista, se bilaga 2.

Sättet som dessa frågor formuleras på tar fasta på barnets upplevelse av sin situation, utan att tvinga barnet att välja mellan föräldrarna (Rohrbaugh, 2007). De är formulerade likadant för båda föräldrarna, vilket upprätthåller den professionellas behov av positionering i riktning mot barnets bästa, utan att ta parti för någon av föräldrarna. ”Mirakelfrågan” som formuleras utifrån hypotetiska önskemål, finns även med i den studie som presenterades under avsnittet om delaktighet. Där formuleras den så här i dialog mellan behandlaren och barnet:

Behandlare: Mitt i... när du sover djupt, händer ett mirakel.
Barn: Mmm.
Behandlare: ...som gör att de här orosmolnen du har
Barn: (nickar)
Behandlare: ...de försvinner.
Barn: (nickar)
Behandlare: Så du vaknar i morgon bitti och du har ingen aning om att det, eftersom du sov när det hände.
Barn: (nickar)
Behandlare: Men vad är det första som skulle få dig att förstå att något är annorlunda, mer så som du vill ha det, när du öppnar ögonen i morgon bitti?
[6,5 sekunders paus]
Barn: Att jag nog skulle vara mer sugen på att gå till skolan.
Behandlare: (tittar på barnet och nickar)

(Edman, Gustafsson & Cuadra, 2024, sid. 60)

Samtalet berör inte familjerättens område, men sättet att prata på kan vara överförbart till den kontexten. I studien fick barn titta på inspelade terapeutiska samtal med sig själva och peka ut var de kände sig mer eller mindre inkluderade eller delaktiga i samtalet. Just ”Mirakelfrågan” kommenteras av flera barn och på olika sätt; både som ett ställe i samtalet där de blivit engagerade, men också en fråga som kunde minska deras deltagande när de kände sig trötta eller distraherade. ”Mirakelfrågan” kan således skjuta in energi eller engagemang i samtalet, men behöver användas med lyhördhet för barnet. Om frågan upplevs som konstig eller irrelevant, kommer barnet sannolikt inte att bli mer engagerat i samtalet. För en samtalsledare som redan har ställt frågan till barnet vid ett tillfälle och inte upplevt sig få ett uttömmande svar, kan det vara viktigt att rama in frågan om den ska användas igen. Det kan exempelvis göras genom att säga:

Jag vet att du har fått den här frågan förut, men vi testar igen och ser vart den leder oss den här gången.

(Edman, Gustafsson & Cuadra, 2024, sid. 63)

Den sortens inramning kontextualiserar frågan och visar för barnet att samtalsledaren har ett syfte med att ställa just den frågan. Om barnet uppfattar frågan eller samtalet som relevant, blir det inte intresserat av att bli delaktigt eller fortsätta vara delaktigt i det (Edman, Gustafsson & Cuadra, 2024).

3.2.2 Barnsamtalets struktur

I föregående avsnitt listades teman som bör ingå i ett samtal med barn, med en studie som visade att ett strukturerat arbetssätt innebar att en majoritet av barnen både kom till tals om sin vardag i allmänhet och om sina åsikter i vårdnadstvisterna (Morag, Rivkin, & Sorek, 2012).

Men förutsättningarna för barn att komma till tals är villkorade av en rad faktorer, som förväntningar på kön, ursprung och ålder (Eriksson, 2009; Grim & Persdotter, 2021). De formas också av strukturen på samtalet (Rohrbaugh, 2007; Smith, Taylor, & Tapp, 2003). I det här avsnittet redogörs därför för resonemang från de olika studierna i urvalet gällande hur pass strukturerat barnsamtalen ska vara (Bell 2016; Rohrbaugh 2008; Smith et al 2003,). Är det bättre med ett systematiskt upplägg där specifika faktafrågor ska besvaras, eller bör samtalet vara öppet och upp till barnet att styra?

Socialarbetare som möter barn i familjerättsligt arbete i Nederländerna, diskuterar struktur vs öppenhet i en intervjustudie där resultatet indikerar en upplevd otydlighet i deras nuvarande arbetsmetoder vad gäller just struktur, eller fördelning av tiden (Henderson-Dekort, Van Bakel & Smits, 2022). En annan nederländsk studie föreslår ett upplägg där samtalet inleds med en öppen struktur och successivt mer slutna frågor så att barnet får berätta sin historia först och sedan får stöd i att uppge fler detaljer och klagöranden (Van Nijnatten & Jongen, 2011).

Ordet struktur och vad det betyder när vi pratar om professionella samtal blir relevant att bena ut. Ett barnsamtal bör i regel ha en inledning, ett huvudsakligt moment och en avslutning (Stahl, 2010). I handboken *Conducting child custody evaluations* föreslås att samtalsledaren inleder med att förklara sammanhanget och att lära känna barnet genom samtalsämnen som inte direkt berör vårdnadstvist:

Vet du vad jag heter?

Vet du varför du är här idag?

(Stahl, 2010, s. 293)

Forensiska intervjumetoder rekommenderar överlag den här typen av introducerande frågor som ger barnet möjlighet att själv formulera varför samtalet äger rum. Denna strategi är särskilt effektiv i de fall där barnet redan tidigare har berättat om övergrepp och möjliggör därefter utförliga redogörelser om händelseförlopp och enskilda tillfällen (Lyon & Henderson, 2021). Genom att undvika suggestiva frågor bidrar tillvägagångssättet till att minska risken för både felaktiga anklagelser och ogrundade förnekanden. Den sortens frågor kan också bryta isen och lägga fokus på samtalsledaren och sammanhanget, snarare än barnets situation (Stahl, 2010). Det ger en inblick i hur mycket föräldrarna har berättat för barnet. Därefter kan frågor ställas om vilken skola barnet går på, vad barnet brukar göra på fritiden, om barnet har några vänner. Syftet är att skifta fokus från separationen mellan föräldrarna till barnets eget liv. Med detta initiala ”småprat” får samtalsledaren också en uppfattning om barnet och dess kommunikationsförmåga. Först därefter rekommenderas att samtalsledaren går in på frågorna om barnets uppfattning om föräldrarnas separation, vårdnadstvist och det som är det egentliga syftet med mötet (Stahl, 2010, s. 293). Upplägget liknar det som MFOF rekommenderar, även om de föreslår separata samtal för att lära känna, prata om separationen och barnets önskemål (MFOF, 2024).

Ett ytterligare led i att göra samtalet begripligt för barnet kan vara att inleda med klara riktlinjer och information om samtalets premisser (Hershkowitz, 2011). Exempel på sådana riktlinjer kan vara att explicit instruera barnet att svara ”jag vet inte” när barnet inte vet svaret, hellre än att hitta på ett svar (Saywitz, Camparo & Romanoff, 2010). Det handlar både om att fokusera på att tala sanning och att öppna upp för att barnet kanske inte vet svaret eller ens förstår frågan som ställs, och då behöver kunna kommunicera det. Barn kan tränas i att svara att de inte vet genom att tillfrågas om sådant som de omöjligt kan veta, innan själva intervjufrågorna ställs. Det har visat sig gynna korrektheten i barns svar att uttryckligen få lov att säga att ”jag vet inte” när de inte vet svaret på en specifik fråga (Poole & Lindsay, 2001). Det finns dock också studier där metoden bygger på att i möjligaste mån undvika ”jag vet inte”-svar, för att få fram mer information från barnet (Garber, sid. 9).

En fråga som historiskt sett har berörts inom forskningen om barnsamtal (utanför urvalet till denna rapport) rör huruvida samtalet ska genomföras enskilt eller tillsammans med en stöttande vuxen (Cederborg, 2005; Øvreeide, 2010). När det gäller familjerättens kontext kan det finnas fördelar med att barnet intervjuas utan att anhöriga närvarar, för att minimera risken att barnet inte vågar berätta om vuxnas agerande inför dem, eller inför syskon/morföräldrar. Medan det kan vara utmanande för ett barn att ensam följa med en främmande vuxen till ett samtalsrum, bör det inte tas för givet att en förälders närvaro ökar tryggheten för barn. Sätt att underlätta kan vara att tydligt förklara syftet, tidsramen samt att visa barnet var föräldern kommer att vänta:

Vi kommer att sitta i det här rummet hela tiden.
Det blir bara vi två som pratar.

(Saywitz, Camparo & Romanoff, 2010 sid. 550)

Det kan också göras upplägg där en stöttande anhörig är med inledningsvis (Saywitz, Camparo & Romanoff, 2010). Den anhöriga kan instrueras inför mötet att sitta bakom barnet så att barnet har fokus på samtalsledaren. Om barnet vänder sig till den vuxna för att få ledtrådar till ”rätt” svar, ska den vuxna stötta barnet i att utgå från sig själv och fokusera på samtalsledaren. Om den anhöriga ska lämna rummet, kan det ske när barnet visar tecken på att vara mer bekväm, men innan samtalsämnet kommit in på huvudfrågan (ibid). Frågan om anhörigas närvaro hänger i familjerättens kontext nära samman med föreställningar om att barn riskerar att påverkas av endera förälder under pågående tvist, vilket berörs under avsnittet *Hur barns utsagor ska användas*.

I barnsamtals struktur bör det planeras för både moment där barnet får information och där barnet ger information. En annan studie av delvis samma forskare som artikeln ovan, visar att barn 8-10 år som är välinformerade om den juridiska processen, tenderar att ge mer detaljerade och korrekta svar om tidigare händelseförlopp (Nathanson & Saywitz, 2003).

För att få en uppfattning om barnets vardag och situation tillsammans med sina föräldrar kan både öppna och mer styrande frågor ställas (se även avsnittet *sätt att ställa frågor i barnsamtal*). Flera studier föreslår att successivt gå från mer vardagliga teman till det som är centralt i en vårdnadstvist, nämligen föräldrars konflikt, eventuell utsatthet för våld eller vanvård och barnets önskemål. Ett sätt att engagera barn i att berätta med egna ord kan vara att be dem beskriva en hel dag från att de vaknar till att de går och lägger sig. Det är ett sätt att få fatt i hur rutiner fungerar och om det fungerar olika hos respektive förälder. Barnets egna berättande kan följas upp med följdfrågor.

Hur vaknar du på morgonen?
Hur tar du dig till skolan?
Vem gör frukost?

(Saywitz, Camparo & Romanoff, 2010 sid. 555)

Om barnet tar tydligt parti för en av föräldrarna, kan fördjupande följdfrågor ställas utan att barnet ifrågasätts:

Hur kom du fram till det?

Hur tror du att din [syskon] tänker?

(Saywitz, Camparo & Romanoff, 2010 sid. 555)

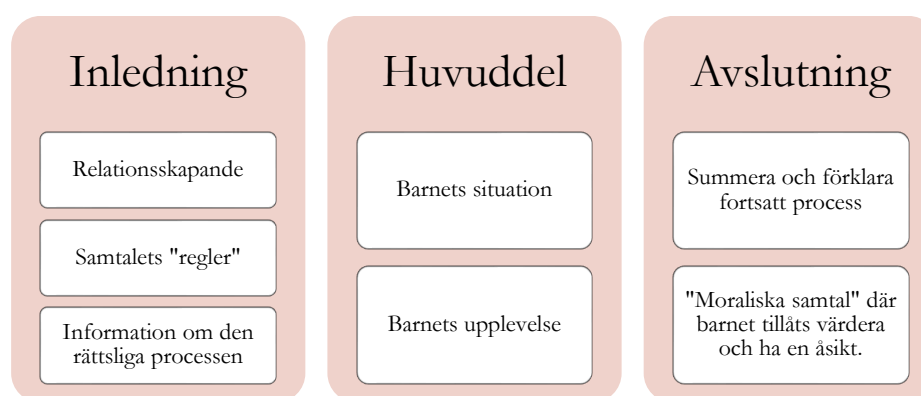
Med sådana frågor får handläggaren mer detaljerad information om hur vardagen fungerar, om det finns kontinuitet och omsorg och om barnet upplever något som problematiskt. Att fråga om hur barnet tänker eller känner om olika förlopp som beskrivs kan vara viktigt för att få fatt i inte bara vad som har hänt, utan också hur det har upplevts av barnet, hur barnet har påverkats och vad det innebär för barnets relation till respektive förälder. Tittar man på de internationella studierna, inkluderar familjerättsliga processer ibland psykologiska bedömningar, där barnets psykologiska funktioner, hur barnet anpassar sig till förändringar i vardagen och barnets respons på traumatiska händelser (Ackerman & Pritzl, 2011; Rohrbaugh, 2007). Motsvarande situation finns inte i Sverige, men kan komma att bli relevant i och med en potentiellt ökad användning av psykologutlåtanden i och med Tryggare hem-reformen (Prop. 2024/24: 10). Intentionen med de psykologiskt orienterade momenten i en familjerättslig process är att få reda på barnets upplevelse av sin situation, för att relatera till föräldrars mentaliseringsförmåga och kunna göra framåtsyftande bedömningar kring barnets behov. Här skiljer sig alltså det familjerättsliga uppdraget från forensiska barnförhör hos exempelvis polisen, där uppdraget är att fastställa ett förlopp som redan ägt rum i syfte att föra bevisning i en brottmålsprocess. Huvuddelen av det familjerättsliga barnsamtalen syftar inte enbart till att kartlägga hur barnet har det i sin vardag, utan också hur barnet upplever det. Även inom forensisk intervjutradition har det utvecklats en kritik mot överanvändning av ja/nej-frågor, vilket diskuteras i rapportens inledning.

De öppna frågorna möjliggör för barnet att prata med egna ord (Saywitz, Camparo & Romanoff, 2010). Men ibland kan barn behöva hjälp att uttrycka sig. Beroende på hur barnet känner sig i samtalsituationen kan ja/nej-svar upplevas som mer påfrestande än öppna frågor eller uppmaningar. Det kan alltså vara mer hjälpsamt att säga ”du sa att något hände. Berätta mer om det!” eller frågor som konkretiserar ”Vilka var där när det hände?”, ”Hur kändes det för dig?”. Jämfört med att fråga ”Slog mamma dig?”, där svaret är ”ja” eller ”nej” kan formuleringar som ”Vad gjorde hon med handen?”, ”Vad hade hänt innan/efter?”, ”Varför tror du att hon var arg?” eller ”Har det här hänt förut?” öppna upp flera olika svar. I synnerhet kan det vara svårt för barn att svara ”jag vet inte” på ja/nej-frågor, vilket kan leda till frampressade svar på frågor där de i själva verket inte vet.

I huvuddelen av samtalen kan barnet behöva tid att fundera över sina svar. Det är den delen som de artiklar som handlar om samtalsmetoder lägger tonvikten på. Översatt till delaktighetsmodellerna i rapportens inledning, handlar inledningen i hög grad om att skapa ett tryggt rum och delge barnet information, medan huvuddelen handlar om att hjälpa barnet att komma till tals och att bli lyssnad på genom att få sina erfarenheter validerad (Hart, 1992; Lundy, 2007). Det avslutande momentet kan delvis relateras till barnets möjlighet till inflytande. Här bör barnet få återkoppling om vad som ska hända med informationen som har kommit fram i samtalen, och barnet kan med fördel få frågan om det finns något som handläggaren inte har frågat, som barnet vill förmedla till tingsrätten. Men när barnet får formulera sina önskemål, ställs samhälleliga normer och ideal om familj och föräldraskap på sin spets. Barnets önskemål kan utmana idéer om att ”alla barn behöver sina båda föräldrar” och där vårdnadstvisterna betraktas som ett hot mot barnets rätt till sin familj – vilket kan överskugga barnets rätt till skydd från våld och andra omsorgsbrister (Bell, 2016). Felicity Bell, som är verksam i Australien, utvecklar detta resonemang genom att diskutera hur barns rätt till inflytande i den familjerättsliga processen är avhängig synen på dem som rättighetsbärande subjekt, men också påverkade av omsorgsrelationer inom familjen. Det

innebär att barn kanske inte nödvändigtvis ser vårdnadstvisterna som en situation där de olika familjemedlemmarnas intressen står i konflikt till varandra, utan där intressen och konflikter skapas genom relationen de olika individerna har till varandra. Med begreppet omsorgsetik (*ethics of care*) lyfter hon möjligheten att föra en etisk diskussion med barn och ungdomar om deras tillvaro efter föräldrarnas separation. Ett sådant omsorgsperspektiv utesluter inte att barn samtidigt är rättighetsbärare, vilket också svensk forskning bekräftar (Eriksson, 2009). Men för att kunna föra den sortens ”moraliska samtal” med barn, behöver de betraktas som kapabla till att göra värderingar (Knesevic, 2017). De behöver också vara inkluderade i en moralisk gemenskap, även om det finns en förståelse för att de befinner sig i en underordnad eller marginaliserad position på grund av sin ålder (Bell, 2016). Med utgångspunkt i ovanstående, kan strukturen illustreras enligt punkterna i bilden nedan.

Figur 5. Barnsamtalets struktur, en schematisk modell

Sammanfattningsvis kan det konstateras att barnsamtal behöver en struktur som förmedlas till barnet. Strukturen behöver vara relevant och begriplig för att sammanhanget ska bli meningsfullt för barnet, vilket är en förutsättning för barnets delaktighet (Edman, Gustafsson & Cuadra 2024).

3.2.3 Mognadsbedömningar

En utmaning som identifieras i en av de nederländska studierna gäller de individuella bedömningarna om barns kapacitet till delaktighet, eller det som i Sverige kallas mognadsbedömningar (Henderson-Dekort, Van Bakel & Smits, 2022). Dessa är avgörande för att förstå i hur hög grad barn kan vara delaktiga. Socialarbetarna efterfrågade en standardiserad metod för att bedöma barns mognad, att ha som utgångspunkt för att därefter kunna avgöra på vilket sätt barnsamtal ska läggas upp (ibid). Det kan här läggas till att varken svensk lagstiftning eller barnkonventionen beskriver hur en mognadsbedömning ska gå till, även om båda hänvisar till ”ålder och mognad” som omständigheter att ta hänsyn till vid bedömningar om barnets bästa. I FN:s barnrättskommittés allmänna kommentar, utvecklas begreppet mognad i relation till barns delaktighet som ”förmågan att förstå och bedöma konsekvenserna av en särskild fråga” och ”ett barns kapacitet att uttrycka sina åsikter om frågor på ett rimligt och självständigt sätt” (FN:s barnrättskommitté, 2009, 12, punkt 30). I Socialstyrelsens kunskapsstöd om mognadsbedömningar konstateras att bedömningens komplexitet gör det svårt att fastställa kriterier – det är helt enkelt olika från fall till fall (Socialstyrelsen, 2023, sid. 18). Det som kan vara relevant att utforska är barnets ordförråd och ordförståelse, barnets tidsuppfattning och barnets förmåga att dra logiska slutsatser (ibid, sid 23). Varken MFOF eller Socialstyrelsen tillhandahåller dock något verktyg för detta. Ingen av studierna i urvalet tar upp detta på något utvecklat sätt, men mot bakgrund av att de vägledande myndigheterna menar att det är för komplext och betonar vikten av individuella bedömningar, kan det tas för troligt att familjerättens medarbetare,

liksom kollegorna i Nederländerna, gör mognadsbedömningar på lite olika sätt, både beroende på barnet de möter, och sina egna metoder, lokala riktlinjer etcetera. Det behöver i sig inte vara något dåligt: barncentrering och individuella anpassningar lyfts i de flesta studier som viktigt.

Men vad var det som de nederländska handläggarna upplevde sig sakna? Framförallt pratar de om konkreta strategier som översätter principerna i barnkonventioner till arbetsätt och praktiker. Här framstår en skillnad mellan de domare som har intervjuats och socialarbetarna, där domarna söker svar i barnrättskommittéens kommentarer, medan socialarbetarna inte nödvändigtvis har kunskap om hur konventionen är uppbyggd och att det finns sådana förtydligande kommentarer (Henderson-Dekort, Van Bakel & Smits, 2022). Deltagarna var alla positiva till möjligheten att utveckla ett bedömningsverktyg eller standardisering för mognadsbedömningar, som ett första steg i att planera hur framförallt barn under 12 år kan delta på ett meningsfullt sätt i familjerättsliga processer. Samtidigt påpekade många att ett sådant verktyg skulle vara komplicerat och inte nödvändigtvis bör användas i alla ärenden (ibid).

3.2.4 Barns ålder vid barnsamtal

En fråga som hänger ihop med mognadsbedömningar och som återkommer i många av studierna är vid vilken ålder det är lämpligt att ha samtal med barn om familjerättsliga frågor (Paz-Alonso & Goodman, 2016; Saywitz, Camparo & Romanoff, 2010). Det finns stöd i tidigare forskning för att även små barn kan delta i samtal, förutsatt att dessa genomförs på ett anpassat sätt (Saywitz, Camparo & Romanoff, 2010). Det ställer frågan om kompetens att göra sådana anpassningar på sin spets, vilket hanteras i studierna på olika sätt. Dels presenteras konkreta listor på vad som kan utgöra lämpliga meriter (Wheeler, 2019), dels förs teoretiska resonemang kring föreställningar om barns kapacitet och förmåga (Bell, 2016; Fitzgerald & Graham, 2011; García-Quiroga m.fl, 2023). Vissa studier lyfter kritik mot professionellas bristande förmåga att prata med barn och att bedömningar görs utan att rätt kompetens finns (Raitt, 2007; Turoy-Smith & Powell, 2017). Detta knyter an till den bredare frågan om bemötande, där ålder är en dimension, men också interkulturalitet och språkkompetens lyfts fram som viktiga för att professionella ska nå ut till barn och deras föräldrar (Stover, Berkman, Desai, & Marans, 2010).

I en studie från Chile där domare inom familjerätten intervjuats om att själva genomföra barnsamtal, uttryckte flera deltagare att de tvivlade på sin förmåga att genomföra ett bra samtal, utifrån att de inte hade någon formell utbildning eller professionell erfarenhet av just barnsamtal (García-Quiroga m.fl, 2023). Liknande tvivel fanns hos jurister som hade uppdrag som barnens juridiska ombud i en studie från Skottland (Raitt, 2007). Osäkerhet inför den egna kompetensen att göra barnsamtal uttrycks också bland professionella i Australien och Nederländerna (Bell, 2016; Henderson-Dekort, Van Bakel & Smits, 2022). Från en svensk kontext finns för all del studier om familjerättens barnsamtal, men inte ett lika tydligt resultat om upplevelsen att sakna den metodologiska kunskapen. I en enkätstudie riktad till barnavårdens handläggare svarade bara 6 deltagare av 204 att de kände sig illa rustade för barnsamtalen (Löfgren, Ernberg & Landström, 2024). En majoritet hade inte fått någon specifik utbildning i barnsamtal, men många uppgav att de använde olika metoder – dock inte nödvändigtvis vetenskapligt underbyggda metoder. Ungefär en fjärdedel uttryckte att de var osäkra på hur de skulle ställa frågor och att det kan vara svårt att använda ett språk som barn förstår när det är svåra ämnen. Den största utmaningen i samtal med yngre barn var öppna frågor, där deltagarna upplevde det som svårt i möte med de yngre barnen. Vad gäller ålder sa 45 procent att de trodde att barn från 3-4 års ålder kunde vara trovärdiga vittnen, och lika många angav 5 år och uppåt. Bara 11 deltagare valde alternativet att barn under 3 år kan vara trovärdiga vittnen, då genom användningen av ”pekprat”, som artikelns författare ifrågasätter utifrån att det är en pedagogisk metod utvecklad för att stötta personer med funktionsnedsättning i sin kommunikation och inte utvärderat för små barn som inte

har utvecklat ett språk ännu. Även om dessa erfarenheter kommer från barnavården och inte familjerätten, är det relevant, utifrån att familjerättens medarbetare också är socionomer och att båda grupperna arbetar inom socialtjänstens organisation. Det kan således finnas väsentliga skillnader i den svenska kontexten, jämfört med länder där det är jurister som utför barnsamtal i familjerättsliga sammanhang, men likheter mellan familjerätt och barnavård.

Med det sagt, visar även de internationella studierna att yngre barn bedöms som mindre trovärdiga. Exempelvis resonerade en majoritet av domarna i den chilenska studien att barnets (juridiska) ålder utgör en indikator för mognad och kapacitet att delta på ett meningsfullt sätt (García-Quiroga m.fl, 2023). Flera av artiklarna i den här översikten berör på olika sätt förhållandet mellan ålder och mognad – barns förmåga att förmedla information, tala sanning och förhålla sig ”neutrala” till sina båda föräldrar oavsett erfarenheter av våld (Henderson-Dekort, Van Bakel & Smits, 2022; Bell, 2016; Saywitz, Camparo & Romanoff, 2010). Det finns en uppsjö studier som undersöker trovärdighet och hur pass sanningsenliga barn är vid intervjuer och forensiska förhör. Ett intressant resultat finns i en studie där videoinspelningar av händelseförlopp som upplevts som positiva (en utflykt) och negativa (en olycka) jämförts mot barns beskrivning av dessa (Paz-Alonso & Goodman, 2016). Resultatet visar att det finns en relation mellan ålder och återgivning, där äldre barn ger mer ”korrekt” och detaljerad beskrivning av händelsen. Men även mycket små barn gav korrekt information, om än delvis ofullständig (Paz-Alonso & Goodman, 2016). Sådana resultat bekräftar att även små barn kan (och bör) inkluderas i barnsamtal, oavsett belägg för att äldre barn kan återge detaljer mer ”korrekt”. Det blir särskilt viktigt mot bakgrund av att vi vet att det gör skillnad i vilken information barn delger, om det som efterfrågas är fakta om händelseförlopp eller barnets emotioner (Fängström & Eriksson, 2020).

3.2.5. Sätt att ställa frågor i barnsamtal

Vilka ämnen eller teman som berörs i barnsamtal är en dimension av samtalet, men hur den professionella närmar sig dessa ämnen och strukturerar samtalet är också avgörande för samtalets utfall. I föregående avsnitt har en något motsägelsefull bild av de öppna frågorna tecknats, där de både beskrivs som förutsättningar för barns delaktighet och försvårande – särskilt för de yngre barnen. Det konstateras att öppna frågor möjliggör längre, mer detaljerade, mer exakta och mindre självmotsägande svar från äldre barn och ungdomar (Saywitz, Camparo & Romanoff, 2010). Det kan vara frågor som formuleras utifrån ”vad”, ”vem”, ”var”, ”när” eller ”hur”, vilket i jämförelse med frågor med färdiga svarsalternativ eller ”ja/nej”-frågor i mindre grad begränsar barnets utsago. Öppna frågor är också mindre benägna att vilseleda yngre barn (Saywitz, Camparo & Romanoff, 2010). Det finns dock en komplexitet i detta, då barn har olika abstraktionsförmåga och behov av konkretisering. I underlagen till denna rapport beskrivs att det är fullt möjligt att genomföra samtal med barn så unga som i treårsåldern, men att det är nödvändigt att anpassa samtalet utifrån barnets kognitiva kapacitet och språkliga förmåga (Rohrbaugh, 2007, s. 288). För att underlätta och skapa förutsättningar för barnets deltagande i samtalet, bör en bedömning göras av barnets språkliga nivå, varefter samtalsledaren kan anpassa sitt språk och ordval till att möta barnets behov. Att använda lättbegripliga ord och tala i korta meningar kan underlätta, liksom att fråga barnet om barnet vet vad olika nyckelord betyder. För att minska risken för missförstånd och förvirring är det bra att använda personers namn eller säga ”mamma” och ”pappa” istället för pronomen som hon och han (Rohrbaugh, 2007).

Överlag rekommenderas användandet öppna frågor i de flesta studier, liksom att använda sammanhangsmarkeringar och att informera barnet om samtalets syfte (Saywitz, Camparo, & Romanoff, 2010; Stahl, 2010; Turoy-Smith & Powell, 2017). För att bryta ner dessa

principer till mer konkreta frågor nämns exempelvis frågor med syfte att utvärdera hur barnet uppfattar var och en av sina föräldrar och respektive hemmiljö:

Vilka typer av aktiviteter gör din mamma/pappa med dig?
När du gör något dåligt, hur reagerar din mamma/pappa då?¹

(Turoy-Smith & Powell, 2017, sid. 169)

För att få en uppfattning om vilket emotionellt stöd ett barn har kan specifika frågor ställas om det:

När du har ett problem eller är ledsen, vem går du vanligtvis till? Varför?

(Turoy-Smith & Powell, 2017, sid. 169)

Om barnet bara ger korta svar eller inte berättar så detaljerat, finns en rad neutrala följdfrågor som kan stötta barnet i att själv sätta ord på sin upplevelse:

Berätta mer om det!
Vad hände sedan?
Hände något annat?
Jag är lite förvirrad, kan du berätta det igen?
Berätta allt du minns om det.
Är det något annat du vill berätta för mig?
Du sa "baba" är det din pappa?¹
Hur kändes det när det hände?

(Rohrbaugh, 2007, sid. 288)

Den här typen av frågor rekommenderas för barn från förskoleålder till tonåringar och sammanfattas i en lista i bilaga 3 (Rohrbaugh, 2007). Det är inte en manual utan frågor som kan användas tillsammans eller separat. Ett snarlikt frågebatteri finns i den andra handboken i urvalet, med exempelvis önskefrågor, som kan vara ett sätt att få fatt i vad barn upplever inte fungerar i den nuvarande situationen:

Om du fick önska, skulle du förändra något hos mamma/pappa?

(Stahl, 2010, 293)

I stora drag görs samma rekommendationer för samtal med tonåringar som med yngre barn avseende strukturen, att samtalsledaren ska inleda med att förklara samtalets syfte, ge barnet information om processen och ställa öppna frågor i samtalets huvuddel (Turoy-Smith & Powell, 2017). Dock kan frågor formuleras på ett sätt som förutsätter mer abstrakt tänkande:

Vilka samtalsämnen brukar du prata med respektive förälder om när ni ses eller pratar i telefon?

(Turoy-Smith & Powell, 2017, sid. 169)

Även om öppna frågor rekommenderas, är det viktigt att frågor ställs om alla relevanta delar av barnets liv, inklusive konkreta och explicita frågor om upplevelser av våld. Att enbart ställa allmänna frågor om hur föräldrarna är eller gör i olika situationer, utan att tala om det eventuella våldet, lägger över ansvaret på barnet att själv ta upp våldsupplevelser, vilket många barn då inte gör, av rädsla för konsekvenser eller för att de inte vet att det är dessa erfarenheter som efterfrågas (Eriksson & Näsman, 2011).

Oavsett barns ålder kan det underlätta och göra samtalskontexten mer begriplig om de får förklarat för sig varför specifika frågor ställs. Samtalsledaren kan begripliggöra samtalet genom att säga ”jag frågar det här för att...” och förklara syftet för barnet (Stahl, 2010). När det finns syskon kan det vara bra att ställa liknande frågor till båda. Det är också relevant att fråga kring syskonrelationen för att få en uppfattning om hur de förhåller sig lika/olika och om något syskon tar ansvar för det andra syskonets mående, omsorgsbehov eller säkerhet (ibid). Samtal med yngre barn kan bygga på färre frågor och mer observation av barnens lek, hemmiljö och agerande i förhållande till övriga familjemedlemmar (Stahl, 2010). Observation är dock en egen arbetsmetod och ett fält inom familjerättsligt arbete som hittills i begränsad mån standardiserats eller blivit föremål för forskning (Hynan, 2003; Saini & Polak, 2014; Slaven, 2001).

3.2.6 Användning av lek i barnsamtal

Lekbaserade samtalsmetoder kan vara till hjälp för att bygga relation och hjälpa barnet att känna trygghet i sammanhanget (Turoy-Smith & Powell, 2017). Den svenska studien från barnavården som presenterades i ett tidigare avsnitt visade exempelvis att bland de metoder som används för barnsamtal där, är lek och leksaker vanligt förekommande (Löfgren, Ernberg & Landström, 2024). En deltagare i en studie från Nederländerna uttryckte det så här:

Lek är ett av de viktigaste verktygen, dessutom vill jag hävda att lek är barnens språk.

Deltagare C (Socialarbetare, Terapeut)

(Henderson-Dekort, Van Bakel & Smits, 2022, sid. 58)

Genom leken kan den professionella möta barnet på dess nivå och det är, enligt studien, ett arbetssätt som kan underlätta för barn att bli delaktiga i familjerättsliga processer (ibid). Citatet framstår vid första anblicken som självklart, men väcker många frågor. Inte minst vad som definieras som ”lek”. I flera av studierna konkretiseras vad som menas när de professionella talar om lek. I en av handböckerna föreslås lek som samtalsmetod med yngre barn, bland annat ”Mammas hus, Pappas hus”, där barnet får iscensätta hur det är hos respektive förälder med hjälp av gosedjur och kartonger (Rohrbaugh, 2007, s. 293). Andra förslag på lekfulla samtalsmetoder är att låta barnet rollspela ett telefonsamtal med respektive förälder, eller att fråga barnet vilket djur barnet önskar att hen var, för att med följdfrågor om varför och varför inte få fatt i olika dimensioner av barnets liv och vardag

(ibid). En annan lekfull strategi kallas *Island Game* och går ut på att samtalsledaren ritar en ö med ett barn på. Samtalsledaren berättar om barnet på ön. Hen har allt som behövs i form av mat, vatten, boende, men känner sig förfärligt ensam. En dag kommer en fe och barnet får önska att en person kommer till ön. Vem skulle barnet önska? Här ska samtalsledaren säga att barnet bara får välja en person, ifall barnet skulle välja båda föräldrarna. Sedan kommer fen tillbaka och barnet får önska en till person. Tredje gången fen kommer, får barnet önska hur många personer den vill, som ska bo med hen på ön. Syftet är att få en uppfattning om vilken av föräldrarna (om någon) barnet skulle välja om det bara går att välja en av dem (ibid).

Att rita, leka med dockor, rollspela eller ställa fantasifulla frågor kan tilltala barn. I Sverige finns en rad etablerade lekbaserade arbetsätt inom socialtjänsten, inte minst användning av tejpingsdockor, känslkort och att barnet ombeds att rita (Richard, 2015). Men om metoden inte är utvärderad och validerad för användning i rättsliga sammanhang kan det resultera i otydlighet (Turoy-Smith & Powell, 2017). Vilken information har man fått fram och hur ska den användas? I en studie utvärderas användningen av sandlek och projektiva teckningar (sand play therapy/sand tray therapy and projective drawings) som möjliga arbetsätt för att överbygga avståndet mellan vuxnas intentioner med samtal och barns engagemang utifrån fantasi och lek (Murrie, Martindale & Epstein, 2009). Barnen i studien hade varit utsatta för sexuella övergrepp. Det som ställs på sin spets blir samtals syfte; huruvida det handlar om att ge barnet en möjlighet att sätta ord på och bearbeta sina upplevelser i terapi eller om det är ett forensiskt samtal i brottsutredande kontext. I terapeutisk behandling tolkas denna lek symboliskt, men det uppstår ett glapp när lekens symbolik ska tolkas i de juridiska processerna och leda till rättsliga bedömningar (ibid). En av handböckerna lyfter också risken med att förlita sig på barns lek som ett sätt att samla in korrekt data (Stahl, 2010, s. 106). Dessa exempel visar att även om det finns olika inriktningar och idéer som förvisso ska fungera som ett stöd för de professionella, kan de i praktiken vara svåra att navigera mellan och omsätta i praktiken. För familjerättsens medarbetare blir det nödvändigt att reflektera över var i utredningsprocessen de befinner sig och vad som är samtals syfte. I en fas där fokus ligger på att lära känna barnet och skapa en tillförlitlig relation eller ett tryggt samtalsrum, kan lek utgöra ett lämpligt verktyg. Det bör dock finnas en medvetenhet om vad för typ av information barnet förmedlar genom leken och hur den eventuellt kan tolkas samt att det finns begränsningar i hur långt en teckning eller en lek kan dras till att bli bärande för bedömningar och beslut.

3.2.7 Att hjälpa barn som har svårt att prata

Hittills har fokus varit öppna eller slutna frågor och det kan konstateras att båda kan vara nödvändiga beroende på frågeställning och barnets behov av tydlighet, men det finns många andra aspekter av själva frågeformuleringen som kan bli avgörande för barnets svar. För barn som har svårt att formulera sig verbalt kan det vara nödvändigt med stöd från vuxna, att frågor blir förtydligade, förslag på möjliga svar ges för att barnet ska förstå vad det handlar om och kunna berätta. När barnet har svårigheter att berätta eller utveckla sina svar kan följande tekniker användas:

Empati: Jag vet att det är svårt för dig att prata/Jag vet att det har varit en lång intervju.

Legitimerande uttryck: Du kan prata om både dåliga och bra saker/Här på kontoret kan du prata om allt/Det är okej att berätta sådant här/att säga de här orden/fula ord.

Generalisering av barnets svårigheter: Många barn tycker att det är svårt att berätta/tycker först det är pinsamt.

Uttryck för tillit/optimism: Du klarar det/Självklart kan du berätta.

Försäkran: Oroa dig inte, jag kommer inte att berätta för andra/du kommer inte att missa bussen/ingen kommer att arresteras dig/vi är snart klara.

Erbjudande om hjälp: Vad kan hjälpa dig att berätta?/Du kan skriva det/Du börjar prata så hjälper jag dig.

(Hershkowitz, 2011, sid. 123-124)

Lovar man att inte berätta för andra, måste man naturligtvis kunna hålla det. Kan man inte det (på grund av regler om anmälningsplikt eller annat), är det viktigt att vara transparent gentemot barnet om vad man kan och inte kan göra med informationen som barnet delar. Hershkowitz (2011) menar att ju mer belägg det finns för att barnet har varit utsatt, desto mer motiveras det sättet att fråga som också insinuerar att så är fallet. Om det däremot inte finns något som tyder på att barnet har varit utsatt, kan samma typ av frågor upplevas som påtryckningar och manipulation. När det finns osäkerhet kring barnets utsatthet kan mer allmänna formuleringar användas, som beskriver hur det kan vara eller hur det ibland är för barn i allmänhet. Exempel på frågor som kan vara motiverade när barn har svårt att berätta:

Uttryck för oro: Jag är orolig för dig/att något har hänt dig.

[Allmän formulering: Mitt jobb är att se till att barn mår bra, och jag blir orolig när saker händer dem.]

Härbärgering: Jag är här för att lyssna på dig om något har hänt – jag är rätt person att berätta för/du kan lita på mig om ...

[Allmän formulering: Jag lyssnar på barn när något har hänt dem/Barn kan lita på mig när något har hänt dem.]

Uppmuntran: Berätta gärna om något har hänt dig/Det är verkligen viktigt att du berättar om ...

[Allmän formulering: Barn behöver berätta om ... /Det är viktigt att barn berättar om ...]

Ta bort ansvar från barnet: Om något har hänt är det inte ditt fel/Du är inte ansvarig för det.

[Allmän formulering: När något händer barn är det inte deras fel/Barn är inte ansvariga när saker händer dem.]

(Hershkowitz, 2011, sid. 124)

De här fraserna är översatta från engelska och genomgående när översättning görs, kan det vara relevant att diskutera överförbarhet, kulturella skillnader och skiftningar i betydelse som

blir, även när översättningen är rak eller ordagrann. Exempelvis är det kanske inte så vanligt i Sverige att en myndighetsperson säger ”jag blir orolig för dig” – och sett med ett svenskt socionomperspektiv (om det kan sägas att det finns ETT sådant perspektiv) kan det vara fel att lägga den bördan på barnet. Ska barnet nu också tänka på att lugna den oroliga socialarbetaren? Nej, det är inte intentionen, utan tvärtom: syftet är att visa barnet att handläggaren bryr sig om dess situation och mående. Uppmaningar kan också användas för att bemöta känslor som upplevdes under själva händelsen och som barnet berättar om.

Utforska känslor: Berätta mer om din rädsla / Vad känner du skam över?

Acceptans: Du säger ... Jag förstår vad du säger / Jag ser vad du menar.

Bekräftande av barnets ord: Du säger att du blev rädd.

(Hershkowitz, 2011, sid. 125)

Även dessa fraser kan problematiseras. En myndighetsperson som säger ”jag förstår hur det känns” kan upplevas som provocerande för en brukare i utsatthet, oavsett om det är barn eller vuxna. Att däremot säga ”jag förstår vad du menar” lägger fokus på berättandet och att barnet har blivit hört. Det är nödvändigt utifrån Lundys modell om delaktighet att barnet inte bara får säga sin sak utan också bli lyssnat på. De stödjande kommentarerna under den huvudsakliga delen av intervjun kan som ovan formuleras på ett icke-ledande sätt, för att validera barnet utan att bli ledande eller att barnets berättelse förvanskas (Hershkowitz, 2011).

3.2.8 Sätt att ställa frågor som det avråds från

Det blir tydligt när man ställer olika underlag bredvid varandra, att det kan finnas överlappningar men också motsägelser i råden till familjerättens medarbetare i hur de ska genomföra barnsamtal. I det här avsnittet beskrivs några teman där det finns kritik eller avrådan. Ofta gäller det sådant som sker oreflekterat. Exempelvis beskriver Herschowitz (2011) att frågor som formuleras med negationer kan upplevas som förvirrande och barnets svar kan missförstås. Det är alltså bättre att fråga ”var du ute?” än ”var du inte ute?”.

Ett annat sätt att ställa frågor på, som ofta avråds från, rör suggestioner, alltså att antyda möjliga alternativ eller ”hjälpa” barnet på traven med svar (Saywitz, Camparo & Romanoff, 2010; Turoy-Smith & Powell, 2017). Här är det en balansgång mellan det som beskrivs i föregående avsnitt, om att hjälpa barn som har svårt att prata – och att sätta ord i barnets mun. Ibland kan barn behöva stöd bara för att förstå ungefär vilken riktning de ska tänka när de får en öppen fråga. Förslag och stöd kan ges i all välmening, men kan också resultera i manipulation av barnet (Saywitz, Camparo & Romanoff, 2010). Därför är det viktigt att samtalsledaren är medveten om när och varför svarsalternativ erbjuds, så att det inte görs slentrianmässigt eller oreflekterat på ett sätt som påverkar vad barnet berättar.

Vad gäller korrekthet visar studier att barns noggrannhet påverkas när intervjuaren använder suggestiva eller ledande frågetekniker. Särskilt yngre barn kan vara mottagliga för tekniker som: (a) ett upprepat ifrågasättanden, (b) beröm eller kritik som ges som svar på ett barns uttalande, (c) att barnet uppmanas att spekulera i händelser, och (d) ledande eller partiskt ifrågasättande (Saywitz, Camparo & Romanoff, 2010). Det är därmed viktigt att barnets utveckling och kapacitet beaktas. Om frågor ställs på ett för barnet för komplext språk om begrepp han eller hon ännu inte behärskar, finns det risk för att barnet ger felaktig information eller att den vuxne misstolkar svaren (ibid)

Även om det finns individuella skillnader i suggestibilitet, beskrivs små barn som särskilt benägna att påverkas av ledande frågor (Saywitz, Camparo & Romanoff, 2010). Små barn

tror ofta att vuxna vet mer än dem, vilket gör att de kan försöka positionera sig i linje med de vuxnas kunskap eller åsikter för att göra ”rätt”. Studier som avråder från suggestioner menar att samtalsledare därför bör undvika formuleringar som begränsar svarsmöjligheterna. Det bedöms inte som underlättande för barns delaktighet om frågor ställs på ett sätt så att de får bestämda svarsalternativ. Alternativen kan begränsa vad barnet tror är okej att svara. Likaså kan det påverka barnets utsago när barnet uppmuntras eller belönas för svar som är i linje med samtalsledarens förväntningar (Saywitz, Camparo , & Romanoff, 2010).

I avsnittet *Samtal med barn som upplevt våld* berörs frågan om hur barn kan få hjälp att sätta ord på sina upplevelser just genom att få ja/nej-frågor och ledande frågor, men också hur samtalsledaren behöver vara följsam och bekräfta barnets utsago (Broberg, o.a., 2015). Det är alltså inte svart eller vitt gällande metoder eller strategier. Framförallt krävs en medvetenhet kring de val som görs.

Samma studie som avråder från svarsalternativ, avråder också från frågor som har underliggande hot eller tvång:

Att ställa motkrav eller använda hot för att få fram information: Du får inte leka förrän du har berättat för mig vad som hände.

Att avkräva barnet verifiering på information som barnet själv inte har delgett: Han skadade dig, eller hur?

(Saywitz, Camparo & Romanoff, 2010, sid. 556)

Även i detta finns det dock olika traditioner. En studie visar exempelvis att när en specifik frågemanual utvärderades, hände det att barn vänligt men bestämt styrdes bort från att svara ”ingenting” eller ”jag vet inte”. Samtalsledare kunde säga saker i stil med ”jag behöver fylla i något på den här rutan” eller ”vi kan inte leka förrän vi har fyllt i det här” (Garber, 2007, sid. 9). I den specifika modellen, the Query Grid, som beskrivs mer i kommande avsnitt, är det tillåtet att samtalsledaren uttrycker sig så, liksom att barn helst ska ge ett svar och inte säga ”jag vet inte”(Garber, 2007). Medan utvärderingen av Query Grid argumenterar för att den strukturerade modellen minskar barns ångest inför samtalet, visar en annan studie att den sortens press på barn att ge ett svar kan resultera både i en känsla av otrygghet eller att inte vilja delta, och att barnet svarar bara för att säga något (Saywitz, Camparo , & Romanoff, 2010).

Att välja ingång gällande öppna frågor eller svarsalternativ, att låta deltagandet vara frivilligt eller att motivera och mer eller mindre pressa barnet till att medverka, framstår alltså som vattendelare mellan olika traditioner i barnsamtal. Vägvalen påverkas av barnsyn och uppdraget, det enskilda ärendet, barnets behov och inramningen på principnivå av Barnkonventionen.

Barnet har dock även rätt att avstå från att utöva sin rättighet. Att uttrycka åsikter är för barnet ett val, inte en skyldighet. Konventionsstaterna måste säkerställa att barnet får all den information och rådgivning som behövs för att fatta det beslut som är till förmån för barnets bästa.

(FN:s barnrättskommitté, 2009, 12, punkt 16)

Mot bakgrund av ovanstående citat och den här rapportens syfte kan det konstateras att det inte är att rekommendera att pressa barn till deltagande. Det innebär att även om en studie har utvärderat en samtalsmetod och publicerat i en vetenskaplig tidskrift, är det alltid nödvändigt att överväga relevansen för den egna professionella praktiken.

Manipulation i barnsamtal är dock inte begränsat till att ge (ledande) svarsalternativ eller att pressa fram svar. Barn kan också påverkas om det blir ignorerade eller om samtalsledaren reagerar ogillande på svaren. Detta fördjupas i avsnittet *Att lyssna på barn som omsorgspraktik*.

Avslutningsvis avråds formuleringar som signalerar stereotyper eller syndabockstänk, som att säga att en person är en dålig förälder eller liknande (Saywitz, Camparo & Romanoff, 2010). Alla dessa råd bör vägas mot vikten av erkännande och respekt och att barn som berättar om svåra erfarenheter och utsatthet bör få dessa erfarenheter bekräftade (Bell, 2016). Det är således inte fel att som samtalsledare berätta för barnet vad lagstiftningen säger om barns rättigheter, att konstatera att ett visst agerande är olämpligt/olagligt och betona att barnet inte gjort fel i situationen utan att ansvaret vilar hos den vuxna. Tvärtom kan det bli avgörande för barns återhämtning, om de i möte med myndigheter får möjlighet till delaktighet och giltiggörande av sina våldsupplevelser (Eriksson & Näsman, 2011).

3.2.9 Manualer och strukturerade instrument för barnsamtal

Det framstår alltmer tydligt att ett barnsamtal inom familjerättens arbete innehåller många olika komponenter; vad samtalet ska handla om, när i processen samtalsledaren ska ställa vilka frågor, hur dessa frågor bör och inte bör formuleras och vad samtalsledaren kan göra för att etablera en tillräckligt trygg situation för att barnet ska kunna prata. En fråga som dyker upp är följaktligen vad som är en lämplig struktur för att hålla ordning på alla dessa komponenter. I en studie från USA som jämför familjerättsutredningar över en 20-årsperiod konstateras att det har blivit vanligare att använda strukturerade bedömningsinstrument och manualer (Ackerman & Pritzl, 2011). Trots att det i början av 2000-talet pågick en kritisk debatt om användandet av manualer och psykologiska tester av barn och vuxna i vårdnadsutredningar, fanns ett antal manualbaserade tester som användes och en ökning av både antal och användning kunde påvisas (Ackerman & Pritzl, 2011).

I ovan nämnda utvärdering listas en rad metoder för utredning och bedömning i familjerättsligt arbete: Parent Child Relationship Inventory (PCRI), Ackerman-Schoendorf Scales for Parent Evaluation of Custody (ASPECT), och Parent Awareness Skill Survey (PASS), vilka samtliga hade ökat i användning två och en halv gånger över den senaste tioårsperioden när artikeln skrevs (Ackerman & Pritzl, 2011). Den vanligaste manualen i USA verkar vara the Minnesota multiphasic personality inventory-2 (MMPI-2), som är ett psykologiskt test med skalor och poäng avsett för att mäta ett antal centrala personlighetsmönster och emotionella funktioner, främst inom klinisk psykologi och rättspsykiatri samt i personlighetsbedömnings- och rådgivningssammanhang (Drayton, 2009).

I annan studie från USA presenteras frågeformuläret som redan har nämnts i föregående avsnitt: the Query Grid (QG). Det har utformats i syfte att underlätta forensiska intervjuer med barn, för att undvika att samtalsledaren påverkade barnet och genom att erbjuda en struktur med minimalt ledande frågor (Garber, 2007). Metoden går ut på att måla upp rutor på ett papper, där barnet får beskriva sina känslor kopplat till olika sammanhang och relationer (skola, vänner, specifika familjemedlemmar). Det förutsätter således en förkunskap om barnets situation hos samtalsledaren, för att kunna ställa relevanta frågor.

Figur 6. Exempel på hur känslor ritas upp och sedan relateras till information som fylls i i rutorna (Garber 2007, sid. 6).

Barnets namn och datum	 Glad	 Ledsen	 Arg	 Rädd
[Plats 1]				
[Plats 2]				
[Plats 3]				

För att undersöka barnets kapacitet och förståelse för metoden, består den första raden under känslfigureerna av en exempelfråga gällande en för barnet positivt laddad miljö. Med den frågan kollar samtalsledaren av att barnet förstår premisserna för modellen. Detta sammanhang kommer att bli rad #1 och de fyra frågorna som följer kartlägger olika känslor i den kontexten:

Vad får dig att känna dig [glad, ledsen, arg, rädd] i X-kontext?
 (Garber, 2007, sid. 7)

Formuläret är utformat i förhållande till vad barnet kan förväntas prata om (situationer där de var glada, ledsna, arga och rädda i konkreta sammanhang), snarare än öppna narrativ kring deras liv. Detta kan dock bidra till att barnets utsago misstolkas, och utvärderingen av metoden konstaterar att informationen som genereras från samtalet inte ska betraktas som avgörande, utan snarare ett sätt att utforska barnets emotioner och att det behöver kompletteras över tid och med andra metoder (Garber, 2007).

Även om flera studier visar att manualbaserade samtalsmetoder används, diskuteras det även att det verkar finnas en diskrepans mellan det vetenskapliga skälet till använda eller inte använda dessa instrument och den praktiska tillämpningen i familjerättsliga processer (Ackerman & Pritzl, 2011). Kritiken mot manualbaserade utredningsmetoder beskrivs i första hand utifrån bristen på validitetsstudier och avsaknad av effektutvärderingar, men också premisserna för användning av dessa metoder (Ackerman & Pritzl, 2011). Utan att metoderna dokumenteras och utvärderas är det svårt att veta något om huruvida de har genomförts i linje med de kunskaper som producerats inom forskning om barnsamtal (Turoy-Smith & Powell, 2017). Det finns en risk att samtalsledaren på en teoretisk nivå vet eller har utbildats i ett arbetssätt, men ändå i praktiken agerar på ett annat sätt. Kritiken har främst riktats mot det som i USA refereras till som the Daubert standard. Detta är en juridisk praxis i USA, där domstolar kräver att vetenskapligt informerad metodologi används för intervjuer med expertvittnen, exempelvis när en psykolog kallas till rätten för att vittna i ett ärende (Woody, 2016). Kraven har kritiserats utifrån kriterierna som ställs på psykologer att kvalificeras som kompetenta och tillförlitliga, samt svårigheterna det genererar i att navigera mellan flexibilitet och rigiditet i användning metoder och yrkesetiska principer (ibid). Motsvarande situation finns inte i Sverige, men kan komma att bli relevant i och med en potentiellt ökad användning av psykologutlåtanden i och med Tryggare hem-reformen (Prop. 2024/24: 10).

I en svensk kontext finns, åtminstone i urvalet av artiklar i den här översikten, inte motsvarande indikationer på en ökad manualsbaserad i familjerättsligt arbete. Under nästa avsnitt presenteras DOORS och iRiSk – metoder för riskbedömning som båda används i Sverige. Strukturerade samtalsmetoder som inte syftar till att bedöma risk, utan snarare syftar till att möjliggöra barns delaktighet, har inte identifierats i det här urvalet, men det betyder inte att sådana metoder inte finns och praktiseras. En möjlighet är att de inte har följts upp eller utvärderats i forskningsstudier, en annan är att det har gjorts, men att publikationerna inte har funnits på de databaser där referenser har sökts.

3.2.10 Samtal med barn som upplevt våld

Redan i rapportens inledning, under avsnittet med tidigare forskning, beskrevs hur vanligt det är att barn som aktualiseras inom familjerättsligt arbete också har upplevt våld i nära relationer (Jämställdhetsmyndigheten, 2022:1). Det kan därför konstateras att en förutsättning för att skapa delaktighet för barn i familjerättsliga processer handlar om att synliggöra och hantera barns erfarenheter av våld (Eriksson & Näsman, 2011). Hur familjerätten arbetar med barn specifikt om våld, berörs i studierna i urvalet, både genom strukturerade och mer ostrukturerade metoder. Det rör både hur arbetet organiseras, samverkan mellan enheter, och det enskilda mötet med våldsutsatta barn.

I en följestudie om ett samarbetsprojekt mellan polis, åklagare och socialarbetare i ärenden som rör våld i nära relationer i USA, konstateras att hembesök kan fungera som viktiga situationer för att fånga upp barn (Stylianou & Ebricht, 2021). I studien konstateras att trots att det finns en rad stöd- och behandlingsprogram för våldsutsatta, är det många som inte tar del av dessa. Vidare är stödet ofta riktat till de vuxna och inte till barnen (ibid). Genom samarbetsprojektet Child Trauma Response Team (CTRT) koordinerades akutinsatser till familjer med traumamedveten och professionsövergripande service till barn som upplevt våld i nära relationer. En traumamedveten intervention kunde bestå av hembesök där både barntraumaspecialist, polis och brottsofferstöd närvarade. Målsättningen var att familjen inom 72 timmar från den aktuella incidenten skulle erbjudas både screening och vid behov behandling som skulle reducera risken för traumatisering. Barnets föräldrar fick information om vanliga reaktioner på trauma och hur barns beteende kan förstås utifrån exponeringen för våld i nära relationer. Teamet genomförde också en risk- och säkerhetsbedömning. I rutan nedan återges exempel på frågor som kunde ställas till barnet:

Har du haft mardrömmar om händelsen eller tänkt på det när du inte velat?
Har du försökt att inte tänka på det eller ansträngt dig för att undvika situationer som påminner dig om händelsen?
Har du varit ständigt på vakt, nervös eller lättskrämd?
Känner du dig avstängd eller bortkopplad från andra personer, aktiviteter eller din omgivning?

(Stylianou & Ebricht, 2021, sid. 2781)

Som i tidigare avsnitt, är det nödvändigt att påtala att översättningen är min egen och inte bearbetad för att anpassas till en svensk kontext, utan så lik den engelska formuleringen som möjligt. Här kanske man inte säger ”har du känt dig avstängd från andra personer” (detached på engelska) utan snarare ”har du känt att det är ett stort avstånd mellan dig och andra?” eller liknande. Syftet med dessa frågor i projektet var, förutom screening, att initiera ett samtal med föräldrarna kring vad upplevelser av våld kan väcka hos barn (Stylianou & Ebricht, 2021). Det fungerade således både som psykoedukation, och som initial utredning av copingmekanismer och familjens omedelbara behov.

En australiensisk studie i urvalet undersöker användningen av barncentrerade praktiker och nämner metoden Detection of Overall Risk Screen (DOORS) som screeningmetod inom familjerätten för att uppmärksamma våld i nära relationer (Wheeler, 2019). DOORS utvecklades under ett flerårigt samarbete mellan forskning och praktik och syftar till att bedöma risk och uppmärksamma våld i nära relationer (McIntosh & Ralfs, 2012). Det är således inte en metod som i första hand syftar till att öka barns delaktighet, utan fokus ligger på riskbedömningar. (McIntosh & Ralfs, 2012). I den tidigare forskning som presenteras i den australiensiska undersökningen, fanns studier där professionella uppgav att de använde DOORS i begränsad utsträckning och att det fanns en upplevelse av att det inte var ett så praktiskt och användbart verktyg i deras arbetsvardag – något som Wheeler resonerar kring utifrån att DOORS i dessa utvärderingar var relativt ny-implementerat och många ännu inte hade vant sig vid det (Wheeler, 2019, sid. 44, Kaspiew m.fl. 2015). Barn som har upplevt våld beskrivs ha en starkare önskan om att bli delaktiga – men det är just de barnen som väljs bort när man arbetar med barncentrerade delaktighetsmodeller (Wheeler, 2019, sid. 70). I avhandlingens resultat presenteras intervjuer med professionella inom familjerätt, och deras inställning till CIP (Child Inclusive Practice).

Bland de 27 deltagarnas utsagor skapas tre tematiska grupper av praktiker med tydligt skilda etiska förhållningssätt till barns delaktighet (Wheeler, 2019, sid. 113):

- **aktivister** som fokuserar på barns rättigheter och en omsorgsetik,
- **pragmatiker** som är inriktade på skada, risk och principen om skademinimering, och
- **skeptiker** som föredrar arbete med föräldrar och visar ambivalens både inför principen och praktiken kring barns delaktighet.

Överlag uppvisade medarbetare från det australiska familjerättssystemet en begränsad förståelse för våld i nära relationer och avsaknad av kunskap om vilka professionella åtgärder som är lämpliga. Några få deltagare uppgav att de gjorde bedömningar kring om en förälder var rädd för den andra föräldern för att avgöra om familjerättslig medling var lämplig, vilket visar viss förståelse för det mönster av kontroll och tvång som kännetecknar denna typ av våld. Samtidigt saknades en tydlig diskussion om hur ”konflikt” – ett centralt begrepp vid bedömning av lämplighet för barninkluderande processer – skiljer sig från våld i nära relationer. Även om DOORS sedan flera år hade introducerats i Australien när studien genomfördes, visar resultatet att det varken var obligatoriskt eller att familjerättens medarbetare hade någon enhetlig utbildning eller användning av screeningmanualen (Wheeler, 2019).

DOORS finns översatt till svenska används i Sverige, men här har även metoden iRisk utvecklats för riskbedömning, först för barnavården och sedan också med anpassningar till familjerättsligt arbete (Eriksson, 2025). Metoden föddes ur en studie om kvinnor och barn som vistas på kvinnojourer och studier av barns reaktioner på våld; perspektiv på anknytning, kris och trauma (Almqvist & Broberg, 2004). iRisk liknar på så vis Child Trauma Response Team (CTRT) som beskrevs tidigare, med det utvecklingspsykologiska perspektivet på riskerna för barn när de har utsatts för våld. Med avstamp i dessa erfarenheter har ett strukturerat stöd till professionella bedömningar utvecklats, i syfte att ge socialtjänstens medarbetare ett verktyg för att uppnå nödvändig information om barns erfarenhet av våld (Broberg m.fl., 2015). Specifika intervjumallar finns för barn beroende på ålder, samt olika intervjuer för den förälder som utövade våld och den som varit våldsutsatt (med möjlighet att använda samma intervjumall till båda). Intervjun med yngre barn består av 30 frågor indelade i fem teman. Upplägget inleds, liksom flera andra strukturerade modeller, med kontaktskapande och att barnet får en bekräftelse på att föräldern har gett tillstånd till samtalet. För äldre barn (9-17 år) är upplägget likartat, men med 60 frågor. Utgångspunkten för iRisk gällande barn som subjekt och aktörer i den familjerättsliga processen är att barnet

har en unik kunskap om sin situation och därför behöver inkluderas i riskbedömningen. Synen på barns delaktighet är således inte enbart utifrån ett rättighetsperspektiv – att barn har rätt att komma till tals – utan också utifrån att socialarbetare behöver barns kunskap för att kunna göra bedömningar.

Initiala klargöranden görs för att förtydliga samtalets ramar. På så vis hämtar metoden stöd i den forensiska traditionen. Frågorna berör våld mellan vuxna, våld mot barnet, användning av alkohol/droger och andra negativa beteenden. Barnets egna berättelser fångas upp genom inledande öppna frågor och därefter genom ja/nej-frågor med öppna följdfrågor, vilket är i linje med rekommendationer för forensiska intervjuer med barn om ja/nej-frågor ska användas (se avsnitt 1.1.2). Posttraumatiska reaktioner utvärderas med en skala. Intervjun avslutas med en öppen fråga om det finns något viktigt som barnet vill tillägga.

I en utvärdering av iRiSk tittade man på barns delaktighet utifrån tre aspekter; barns hantering av ledande frågor, möjligheten för barn att initiera handlingar och handläggarens giltiggörande av barnets beskrivningar. Ett exempel från utvärderingen gäller hur barn svarar på ledande frågor. Följande citat är från ett samtal med barn ur ålderskategorin 5-8 år:

IR Brukar du bli arg när du tänker på det?
IE Jag blir ledsen inte arg.
IR Du blir ledsen inte arg.

(Broberg m.fl., 2015, s. 52)

Citatet visar hur barnet korrigerar den vuxna, som därefter bekräftar barnets utsago. Detta exemplifierar att ledande frågor i sig inte behöver vara problematiska, utan kan hjälpa barnet att redogöra för sina upplevelser. I utvärderingen kunde fem av sex barn i den yngsta ålderskategorin (5-8 år) bemöta ledande frågor. Utvärderingen ger också konkreta exempel på hur barnet initierar handlingar, exempelvis ber om förtydliganden, frågar om tillåtelse att få göra saker eller riktar sig till handläggaren med frågor. Handläggaren bekräftade i de flesta fall barnets utsago (Broberg m.fl., 2015). För att koppla tillbaka till rekommendationerna som presenterades i tidigare avsnitt, visar denna samtalsmetod på konkreta exempel där en kombination av öppna och ledande frågor kan användas för att hjälpa barnet att sätta ord på sina upplevelser och även berätta om sådant som samtalsledaren inte specifikt frågar efter.

3.3 Att lyssna på barn – delaktighet och omsorg

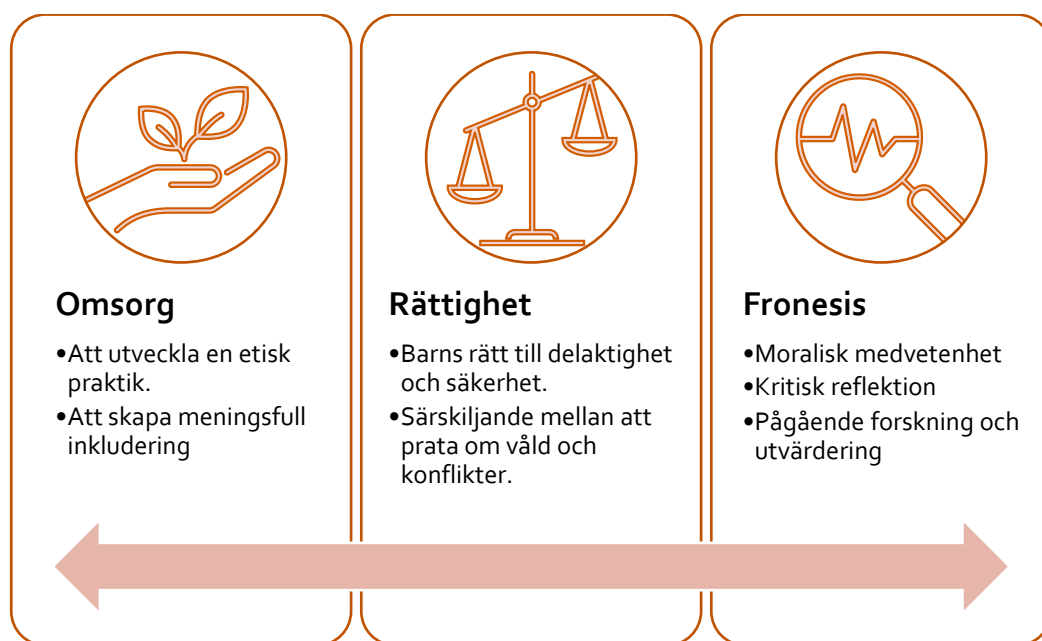
Familjerättens uppdrag att skapa delaktighet för barn beskrivs ofta i termer av att delge barnet information och barns rätt att komma till tals, men detta kan brytas ned i flera olika komponenter. I det här avsnittet redovisas olika dimensioner kring att lyssna på barn; teoretiska perspektiv på barncentrering, barn som kunskapsbärande subjekt och barns behov av att få sina erfarenheter av våld validerade.

3.3.1 Perspektiv på barnsamtals syfte

Syftet med barns delaktighet i allmänhet och barnsamtal specifikt beskrivs olika i de olika studierna. En studie som sticker ut som särskilt relevant är Amelia Wheelers doktorsavhandling från Australien, där hon genomfört djupintervjuer med professionella om deras erfarenheter av barninkluderande praktiker (Wheeler, 2019). Analysen presenterar ett sätt att förstå relationen mellan barns rätt till skydd, barns rätt till delaktighet och den service som familjerätten erbjuder: professionella i familjerättsliga processer behöver balansera både

omsorg och rättvisa i varje enskilt fall, med utgångspunkt i etiska ställningstaganden. En god etisk praktik förutsätter meningsfull delaktighet för barnet – det vil säga att hänsyn tas både till barnets behov av omsorg och möjligheter att delta. Hon lyfter också fram att barn själva ska ha en central roll i att definiera vad som är meningsfullt och viktigt för deras delaktighet i familjerättsliga processer. Utifrån dessa resonemang formuleras ett etiskt ramverk för den professionellas förhållningssätt där centrala teman är kritisk reflektion, moraliskt omdöme, empati och respekt för barn som individer (Wheeler, 2019, sid. 210). I detta ramverk centreras begreppen omsorg, rättigheter och fronesis (care, justice, phronesis), som nedan tolkas i en variant på illustration:

Figur 7. Illustration, översättning av barninkluderande modell (Wheeler, 2019).

Omsorg definieras i relation till respekt för barnets autonomi på ett sätt som är i linje med resonemangen i bokkapitlet av Pernilla Leviner som refererades i tidigare avsnitt (Leviner, 2019). Den omsorgsetik som förespråkas i avhandlingen är grundad i feministisk teori och förståelse av våld i nära relation som mäns våld mot kvinnor. Wheeler argumenterar att feministiska perspektiv på omsorg kan fungera som en kritik mot patriarkala narrativ som befäster föreställningar om ”goda” familjer och ”bra” separationer (i bemärkelsen harmoniska/präglade av samförståndslösningar). En omsorgsetik som grund för barnsamtalen ramar in separationen som en situation där moraliska dilemman aktualiseras och där samtalsledaren behöver moderera förhållanden som ofta präglas av en asymmetrisk fördelning av makt mellan föräldrarna (Wheeler, 2019, s. 212).

Omsorgsetiken måste innebära att den som får omsorgen – i detta fall barnet – prioriteras. Utan att integrera värden som rättigheter och rättvisa kan omsorgen inte vara vare sig lyhörd eller professionellt utförd (Wheeler, 2019). Relationen mellan de tre begreppen är alltså dialektisk – de står i dialog med varandra. Rättvisa i det här sammanhanget handlar både om att skydda och stärka utsatta personer som utsatts för våld, och om att värna familjemedlemmars rätt till självständighet. När det gäller omsorg om barn innebär rättvisa att undvika paternalistiska förhållningssätt – alltså att inte utgå från att vuxna alltid vet bäst, skriver Wheeler (Wheeler 2019, sid. 212).

Det sista begreppet, fronesis, beskriver en moralisk kapacitet som aktiveras när de professionella behöver välja mellan motstridiga värderingar och att fatta svåra beslut med

utgångspunkt i erfarenhet och omdöme (ibid, sid. 2017). Det är en avgörande egenskap för yrkesverksamma inom familjerättsligt arbete, eftersom de ofta behöver göra bedömningar i situationer där det finns brist på eller motstridiga uppgifter om barns liv och relationer. Fronesis kräver ett medvetet engagemang i arbetets etiska dimensioner och en öppenhet för att reflektera kring de känslor eller motiv som ligger till grund för den egna vardagliga praktiken. I intervjustudien fanns exempel på deltagare som beskrev sitt engagemang för att ge omsorg trots begränsade resurser. De kritiserade också organisatoriska regler som stod i konflikt med deras egen uppfattning om vad som är god och etiskt riktig omsorg. Dessa kritiska resonemang är, enligt Wheeler, ett exempel på fronesis, alltså ett moraliskt omdöme och kritisk reflektion i handling. Med utgångspunkt i detta formuleras det i avhandlingen ett antal principer om barns delaktighet, som sammanfattningsvis poängterar barns rätt till delaktighet, trygghet och skydd (utan att dessa ställs i konflikt till varandra), att barn får välja på vilka sätt de vill vara delaktiga, att professionella har relevant kompetens för att bemöta barn, att barns upplevelse av kontakten utvärderas och följs upp, att det finns tydliga distinktioner mellan att prata om våld i nära relation och konflikter, samt att medarbetare får utbildning och stöd i att utveckla etisk medvetenhet och förmåga till kritisk reflektion (se bilaga 4). Denna studies teoretiska bidrag kan vara värdefull vid läsning av de tre kommande avsnitten, om syftet med barnsamtal som informationsinhämtning, att delge barnet information och barnsamtal som omsorgspraktik.

3.3.2 Barnsamtal som metod för att inhämta information

Det står klart att det på principnivå finns ett uttalat påbud om att barnsamtal ska genomföras inom den familjerättsliga processen, men syftet med dessa samtal kan förstås på olika sätt. I en av forskningsöversikterna som ingår i urvalet till denna rapport förklaras att delaktighetsbegreppet har utvecklats kring två olika logiker: *informationsinhämtning* respektive *delaktighetsskapande praktik* (Turoy-Smith & Powell, 2017, sid. 9). Barn som källor till kunskap, eller kunskapsbärare, kan ge nödvändig information om sitt liv och sina känslor. Det andra perspektivet utgår från att barns position stärks genom delaktighet. Liknande idéer om barnsamtals syfte och funktion återkommer även i andra studier (García-Quiroga m.fl, 2023). Ett annat sätt att benämna dessa två idéer är *upplysningslogik* (enlightenment rationale) respektive *frigörelselogik* (empowerment rationale) (Cashmore, 2011). Upplysningslogik handlar om att professionella betraktar barn som experter på sina egna åsikter och erfarenheter. Att genom barnsamtal fånga upp barnets perspektiv anses bidra till mer välgrundade beslut och potentiellt mer positiva och genomförbara resultat (ibid). Frigörelselogikens grund är därtill att barn drar nytta av att vara delaktiga på flera sätt: genom att lära sig att fatta beslut och genom att få en större känsla av kontroll, läkande och självkänsla som kommer med erkännande och respekt (Bell, 2016). Här anses det viktigt att ge barnet erkännande som en egen person med intressen och perspektiv, snarare än att reduceras till en projektionssyta för oro (ibid). Dessa perspektiv står inte nödvändigtvis i konflikt mot varandra, men erbjuder något skilda ingångar till kontakten med barnet. En studie om barns upplevelser av att komma till tals i umgängesfrågor konstaterar exempelvis att det finns en relation mellan känslan av erkännande å ena sidan när barn kommer till tals, och den negativa känslomässiga upplevelse som barn kan få när deras röster inte blir hörda (Fitzgerald & Graham, 2011).

3.3.3 Barnsamtal i syfte att delge barnet information

Även om barnsamtal inom den familjerättsliga processen till stor del syftar till att inhämta information och erbjuda barnet en möjlighet att komma till tals, finns också en annan del, som handlar om att delge barnet information om processen och rättigheter som barn har (Turoy-Smith & Powell, 2017). Information utgör ett av de första trappstegen i Harts trappmodell för delaktighet (Hart, 1992). För vissa barn kan det vara den viktigaste och

enda del av delaktighetstrappan som de vill ha (Raitt, 2007). I en intervjustudie med barn uttryckte deltagarna att de ville ha information om alla delar i den familjerättsliga processen, samt återkoppling kring beslut (ibid). Men just återkoppling kan vara en utmaning. Det menade domare när de intervjuades i en studie från Nederländerna (Henderson-Dekort, Van Bakel & Smits, 2022). Domarna, som arbetade med barnsamtal, beskrev att återkoppling kan vara en utmaning och ett område de behöver bli bättre på, att det inte är självklart bara för att ett barn inkluderas i början av processen, att de får information om bedömning och beslut senare. Liknande slutsatser indikeras i en studie från Skottland, där bara 5% av de intervjuade barnen uppgav att de kände att de fått fullständig information om hela processen (Dunn & Deater-Deckard, 2001).

I en svensk intervjustudie med barn, beskrev en deltagare att han trodde att familjerättssekreterarna skulle vidareförmedla hans uppfattning till tingsrätten. Men han uppgav att han inte visste vad som skulle göras med det videoinspelade samtalet eller om och hur han skulle få del av rättsens utfall (Eriksson & Näsman, 2008). Den uteblivna informationen till barn kan förstås genom de analytiska begreppen omsorgslogik och rättighetslogik; att barnet besparas information av omsorg för dess välmående, men med konsekvensen att de exkluderas från möjligheten att delta. Genom ett sådant agerande behandlas barnsamtalen som informationsinhämtning och som en arbetsuppgift som ska genomföras för att sedan utvärderas av den professionella – inte som en delaktighetsskapande praktik i syfte att stärka barnets position i den familjerättsliga processen.

3.3.4 Barnsamtal som omsorgspraktik

Ett syfte med barnsamtalen kan vara att som barn i utsatthet överhuvudtaget ges möjlighet att prata med någon om sin situation. Barn som befinner sig i familjerättsliga processer pratar, åtminstone enligt två av studierna, sällan med någon om just hemsituationen – ofta på grund av brist på tillit (Fitzgerald & Graham, 2011; Morag, Rivkin, & Sorek, 2012). I en av studierna, som följde ett pilotprojekt för att öka barns delaktighet i familjerättsdomstolar i Israel, konstateras att barnens föräldrar ofta inte var inte känslomässigt tillgängliga för dem. Ett av barnen som deltog i studien uttryckte det så här:

Det var bra att släppa ut de saker som tyngde ner mig och att inte hålla allt inombords.
Det kändes bra att det var med en professionell.

(Morag, Rivkin, & Sorek, 2012, sid. 16)

Studien pekar på att en, om inte anledning till, så åtminstone konsekvens av barnsamtalen, kan vara barnets psykiska välmående (Morag, Rivkin, & Sorek, 2012). I samma studie konstateras det vidare att barns delaktighet i den familjerättsliga processen kan leda till förbättrad kommunikation mellan barnet och dess föräldrar och minska graden av konflikt mellan föräldrarna (ibid). Liknande resonemang förs i en studie från Chile; att barns deltagande kan ses som en skyddande faktor och som en strategi för att uppnå andra rättigheter, eftersom barnet genom att uttrycka sina erfarenheter och sin vilja kan komma att påverka sin situation (García-Quiroga m.fl, 2023).

Det kan konstateras att barns delaktighet kan användas som en möjlighet till att validera barns upplevelser av våld och annan utsatthet i hemmet (Eriksson & Näsman, 2008). Att validera innebär här att ge barnet erkännande och bekräftelse kring vad de berättar om sina upplevelser och känslor. När socialarbetare inte tror på barns utsagor, exempelvis de barn som säger att de inte vill ha umgänge med våldsutövande fäder, innebär det istället ett icke-validerande (ibid).

Genom Barnkonventionen och idéer om barns delaktighet har det i flera länder utvecklats lagstiftning och arbets sätt för att möjliggöra att barn kommer till tals och blir lyssnade på i familjerättsligt arbete – men studier indikerar ändå att barns vilja och önskemål fortsatt undermineras (Alminde, 2024). För att utforska hur det kan bli så, genomförde en dansk studie kvalitativa analyser av underlag från workshops, observationer och intervjuer. Studien visar hur positioneringen av barn och barns perspektiv (liksom hur ”att lyssna på barn” omsätts i praktiken) kan vara avgörande för att förstå de mekanismer som antingen stödjer eller undergräver barns perspektiv i familjerättsliga ärenden (Alminde, 2024). Det empiriska materialet utgår från 21 familjerättsärenden i fem distrikt i Danmark. Dessa ärenden följdes genom observationer av rättsliga förhandlingar, barnsamtal, samarbetsamtal och terapiesessioner, samt analys av dokument i akterna och narrativa intervjuer med barn och deras föräldrar i hemmet. Med utgångspunkt i litteraturen om delaktighet, tar studien avstamp i att delaktighetsbegreppet går längre än till att prata om eller med barn – det innefattar också att barn blir lyssnade på och inkluderade i beslut som rör dem. Studien har också en teoretisk förståelse för lyssnande, som definieras enligt följande citat:

Att lyssna handlar om att vara öppen för att bli påverkad och öppen för olikhet. Och omvänt innebär lyssnande därför att inte vara bunden av det du redan vet.

(Alminde, 2024, sid. 5)

Denna konceptualisering är inspirerad av Bronwyn Davies begrepp *Vanligt lyssnande* (listening as usual) och *Framhävt lyssnande* (emergent listening), vilka bygger på en barndomssociologisk idé om barns aktörskap som något som sker i relation och inte en ”egenskap” som barn antingen har eller inte har (Davies, 2015). Samtalet blir ur det perspektivet till i rummet där både barn och vuxna ingår och i det kan lyssnandet antingen fokusera på det uppenbara och förgivettagna (svaret på frågan), eller vara öppet för olika uttryck som kommuniceras. Ett framhävt lyssnande öppnar för nya och oväntade – till och med överraskande – sätt att förstå barnet. Detta koncept kan ha gemensamma nämnare med det som i litteratur om samtalsteknik ibland kallas ”aktivt lyssnande” (Andrén & Zetterqvist Nelson, 2022; Rogers & Farson, 1957, sid. 17). Emellertid kommer begreppen från olika traditioner, där aktivt lyssnande är förknippat med psykologiska och terapeutiska tankegångar kring empati och att inte värdera det personen säger, samt att få förståelse för hans referensramar. Det framhävda lyssnandet såsom det operationaliseras i den danska studien, handlar mer om ett aktivt sätt att centrera barnet och jämna ut den ojämlika maktrelation som finns inbyggd i relationen mellan en vuxen lyssnare och ett barn som talar.

I den danska studien är ett viktigt resultat att professionella, oavsett om de har juridisk kompetens eller socialt arbete/beteendevetenskap, har tydliga begränsningar i förutsättningarna för lyssnande. Dessa begränsningar har ofta formulerats redan innan mötet och utgörs av den kunskap de professionella har om ärendet, familjen och barnet, av samhälleliga diskurser och normer samt av juridiska och institutionella strukturer. Genomgående i materialet framgår att detta innebär att de professionella lyssnar för att bekräfta dessa föreställningar snarare än att utmana dem (Alminde, 2024, sid. 5).

En grundläggande premis i det familjerättsliga arbetet kommer sig av att det är en rättslig tvist i centrum och uppdraget därför uppfattas som ett sökande efter det som är ”sant”. I praktiken innebär det att handläggningen syftar till att fylla processen med så relevant information som möjligt, för att bästa möjliga beslut ska kunna fattas – vare sig det handlar om överenskommelser eller domar. I den danska studien konstateras att barnen får agera ”sanningsvittne” – inkallade för att klargöra eller falsifiera sina föräldrars påståenden. Det gör dem mindre till aktörer i egen rätt. Större delen av barnintervjun ägnas åt att ställa frågor om ämnen som är viktiga för de vuxna, antingen utifrån föräldrarnas uttalanden eller till professionellas förkunskaper. Vidare begränsas temat i intervjun utifrån vad tvisten handlar om. Om tvisten handlar om boende, bedömer de professionella att frågan om

umgänge blir mindre viktig. De ställer inte frågor om det och fångar inte upp den information som barnet förmedlar om sina önskemål på det temat (Alminde, 2024). En intressant kommentar från forskarens sida är att de professionella kan göra avvägningar som är baserade på vetenskapliga eller etiska grunder, men att konsekvenserna ändå kan bli att barnets perspektiv inte kommer fram.

Ett framhävt lyssnande hade istället lyft fram barnets perspektiv och möjliggjort för barnet att vara med och forma handläggningen. Den danska studien visar att det har varit svårt att få till ett sådant lyssnande, av de skäl som beskrivits ovan, men att det finns glimtar av att det sker i de samtal som har observerats (Alminde, 2024). Barn som uttrycker perspektiv som inte passar in på de vuxnas förväntningar, tenderar att tolkas som opålitliga eller omogna, och diskvalificeras därmed från att delta i processen (ibid, sid. 10). När den professionella lyssnar för att bekräfta/dementera uppgifter, snarare än för att öppna upp nya perspektiv, blir lämnas mindre utrymme för att uppfatta nyanser i det barnet uttrycker. Med utgångspunkt i barndomssociologins maktanalys, konstateras det i studien att de danska familjerättsdomstolarna premierar vuxnas förståelse på bekostnad av barns upplevelser och perspektiv.

3.4 Att använda barnsamtal för att ge barn inflytande

Laura Lundy's modell för delaktighet illustreras med fyra dimensioner: rum, röst, publik och inflytande (Lundy, 2007). Inflytande finns också med bland de högsta nivåerna av delaktighet i trappstegsmodellerna som föregick den (Hart, 1992; Shier, 2011). Även om det är väl etablerat på teoretisk nivå att delaktighet inte begränsas till att komma till tals, utan också handlar om att få vara med och påverka, framstår detta som utmanande i praktiken. I den svenska familjerättsliga kontexten är det särskilt komplicerat eftersom det inte heller är socialtjänstens familjerätt som fattar beslut i vårdnadstvister, utan tingsrätten – och att den kan gå emot familjerättens bedömning och förslag. I det här avsnittet diskuteras därför resultat från de olika studierna utifrån temat inflytande, för att konkretisera på vilka sätt barns utsagor kan användas i det familjerättsliga arbetet.

3.4.1 Hur barns utsagor ska användas

Att barn ska centreras i beslutsprocesser som rör deras liv beskrivs som ”best practice” enligt en australiensisk studie, vilket ligger i linje med både barnkonventioner och idealen om delaktighet som många myndigheter bekänner sig till – men trots detta är frågan om barns delaktighet i familjerättsliga beslut fortsatt omdiskuterat (Wheeler, 2019).

En av studierna från Nya Zeeland, där 107 barn från 73 familjer intervjuades, visade att det är vanligare att barn tillfrågas om sin vilja när det gäller umgänge, jämfört med boende (Smith, Taylor, & Tapp, 2003). Även i umgängesärenden var det i den studien bara ungefär hälften av barnen som konsulterades. Studien har dock över 20 år på nacken, och resultatet kan därför vara daterat. I en något nyare, kvalitativ intervjustudie om umgänge uppgav en majoritet av barnen (7 av 9) att den viktigaste delen av att komma till tals var just att bli lyssnad på (Fitzgerald & Graham, 2011). De flesta var överens om att vuxna borde lyssna på barn, men att det i slutändan är vuxna som fattar beslut. Tre av barnen som deltog likställde ”att komma till tals” med att ”få bestämma” (ibid). Vidare visar studien att även om det finns uttalade ambitioner att göra barn delaktiga, fallerar dessa ofta i praktiken. I frågan om umgänge var det 12 av 13 barn som uppgav att de inte hade varit med och beslutat. Detta kan enligt forskarna dock inte tas för intäkt att barnen exkluderats från processen, eftersom en del barn inte velat, eller varit ambivalenta till att medverka. Vidare visar studien på hur förvirrande det kan vara för barn att förstå olika vuxnas roller; få kunde minnas att de fått relevant information och de flesta verkade inte se någon koppling mellan de vuxna de hade

pratad med och sin egen uppfattning om huruvida de haft inflytande i beslutsprocesserna. Barnen definierade delaktighet som sätt att stötta dem att få sina röster inkluderade i beslutsfattandet på ett sätt som möjliggjorde val, tydlighet och förändring i relation till arrangemangen för umgänge. För vissa barn, särskilt de som hade upplevelser av övergrepp, fanns det en starkare formulerad förväntan på att deras åsikter skulle respekteras och tas hänsyn till i efterföljande beslut och handlingar (Fitzgerald & Graham, 2011).

Även denna ”nyare” studie är från femton år sedan och gjord i Australien. Resultaten från de båda studierna ligger dock i linje med nyare forskning från Sverige, som inte ingår i urvalet till denna rapport. I ett bokkapitel av Pernilla Leviner, professor i juridik med inriktning på barnrätt, beskrivs exempelvis att det i svensk kontext inte har klargjorts på vilka sätt barn ska garanteras delaktighet i offentligt beslutsfattande, och det är också oklart vad delaktighet i enskilda ärenden faktiskt är tänkt att innebära (Leviner, 2019). Kapitlet berör inte familjerätt specifikt, utan handlar om barns möjlighet till inflytande på kollektiv nivå och i enskilda ärenden i mer allmän mening. I kapitlets slutdiskussion föreslås ett skifte i perspektiv, från att hantera barns delaktighet som en kompensatorisk insats eftersom barn i egenskap av omyndiga per definition saknar inflytande och medbestämmande – till att i stället utgå från att barn i grunden har rätt till självbestämmande. Att tydliggöra att en princip om barnets autonomi skulle kunna förändra hur vi förstår barns rättigheter. Det handlar inte om att barn alltid ska fatta egna beslut, skriver Leviner, men om att ge dem inflytande i frågor där de faktiskt har förmåga att göra det (Leviner, 2019).

3.4.2 När barn betraktas som trovärdiga eller påverkade

Hitills i rapporten har ambitioner för att skapa trygga rum, för att hjälpa barn att berätta och att lyssna på och validera barns utsagor behandlats. Gemensamt för dessa dimensioner av delaktighet är att även om det finns olika inställningar till hur det ska gå till, är de flesta överens om att det är bra med trygghet i samtalskontexten, att det är bra att barn får berätta och bli lyssnade på. Men när det kommer till inflytande, framstår fältet som mer splittrat. I hur hög utsträckning ska barnets önskemål ges tyngd? Och ska barn tillfrågas om allt?

Tendensen att vilja skydda barn från det som betraktas som en ”vuxenkonflikt” kan ha som konsekvens att barn exkluderas från delaktighet – detta har funnits som en röd tråd från inledningen och genom de olika kapitlen. Emellertid visas i en studie från Australien att även de barn som uppvisar att de är väl insatta i föräldrarnas separation bemöttes med misstro av sina ombud, allra helst om deras önskemål inte var i linje med vad ombuden ville föreslå (Bell, 2016). Denna skepsis kunde grundas i föreställningar om barn som påverkade av den ena föräldern. Ofta är det den våldsutsatta moderns som misstänkliggörs och anklagas för ”alienation”, ”umgängessabotage” eller ”påverkan” av barnet. Fenomenet är väl beforskat och begreppet Parental Alienation Syndrom (PAS) kritiserat för att förminska våldsutsatta kvinnor och barns erfarenheter samt att vara vetenskapligt ogrundat (se exempelvis Laing, Heward-Belle, & Toivonen, 2018 och Lapierre, Ladouceur, Abrahams, Vincent, & Frenette, 2024, ingår ej i urvalet). Synen på barnet och den våldsutsatta föräldern i en vårdnadstvist blir således avgörande för hur barnets utsago hanteras i det familjerättsliga arbetet; är barnet ett subjekt med agens och egen vilja, eller särskiljer man mellan det barnet säger och barnets ”verkliga vilja” (Höjer & Röbäck, 2009)?

Alienationsbegreppet förekommer i flera av artiklarna i urvalet (Ackerman & Pritzl, 2011; Henderson-Dekort, Van Bakel & Smits, 2022; Raitt, 2007). Det presenteras i regel med ett kritiskt perspektiv eller i termer av att barnet kan befinna sig i en pressad situation på grund av lojalitetskonflikter (Henderson-Dekort, Van Bakel & Smits, 2022). Dock har en av handböckerna i familjerättsligt arbete som ingår i urvalet ett helt kapitel där det redogörs för begreppet som en legitim diagnos och hur det kan identifieras hos föräldrar i vårdnadstvist (Rohrbaugh, 2007). Alienation används också i en artikel i det utökade urvalet, där det appliceras på analyser av barns motiv till att välja enskild vårdnad (Ackerman & Pritzl, 2011). Denna användning av begreppet i vetenskapliga arbeten reflekterar alienationsbegreppets

etablering inom det familjerättsliga fältet, trots mångårig kritik av det och avsaknad av vetenskaplig grund för det, vare sig som psykiatrisk diagnos eller empiriskt faktum, att kvinnor skulle utöva den sortens påverkan på barn på gruppnivå. Begreppets etablering säger dock något om den kultur och barnsyn som kan vara en dominerande diskurs inom familjerättsligt arbete, vilket marginaliserar alternativa sätt att förstå varför barn kan tänkas välja bort en förälder – exempelvis utsatthet för våld eller avsaknad av trygga relationer (Lapierre m.fl., 2024).

Även i ärenden där det inte finns ett uttalat antagande om att barnets utsago inte är tillförlitligt på grund av påstådd påverkan från en förälder, kan det uttryckas dilemman kring hur det barnet säger ska hanteras i det familjerättsliga arbetet. Den danska studien om hur barn blir lyssnade på (refererades utförligare under avsnittet *Barnsamtal som omsorgspraktik*) illustrerar detta med ett antal exempel där det blir tydligt att barns röster ofta används för att bekräfta eller dementera ”sanningar” som de vuxna har etablerat. Barnet blir sällan den som får definiera vad som är goda uppväxtvillkor eller barnets bästa (Alminde, 2024). Även i dessa fall speglar hanteringen av barnets röst den syn som finns i samhället i stort och inom den familjerättsliga praktiken gällande barns aktörskap och kapacitet till delaktighet. Här finns en risk att bedömningar av barns mognad färgas av vad barnet säger, snarare än kriterier för att bedöma kapacitet; om barnets vilja står i konflikt med vad de vuxna anser vara rimligt och bra, kan barnet betraktas som omoget, vilket leder till att barnets utsago inte beaktas (Eriksson & Näsman, 2008).

3.4.5 Att träffa domaren – ett arbetssätt för att ge barnet publik och inflytande?

Laura Lundys konceptualisering av delaktighet till att barnet ska ha en ”publik” som tar emot dess utsago och en struktur för att inkludera barn även i beslutsfattande berörs i mindre utsträckning i litteraturen, jämfört med att möjliggöra barnets röst. Ett konkret exempel som tas upp handlar om att som barn i vårdnadstvist få möjlighet att träffa domaren i ett personligt möte.

Med hänsyn till att organisationen kring familjerättsliga processer ser olika ut i olika länder, är tema att träffa domaren också specifikt för länder där det finns en sådan organisering av familjerätten. Situationen kan jämföras med om barnet kommer till tals vid den rättsliga förhandlingen i vårdnadstvisten, jämfört med att få sin utsago återgiven genom familjerättens utredning. I Sverige är praxis att barn hörs via familjerätten och det är ovanligt att barn hörs direkt vid domstolsförhandlingarna (Prop. 1981/82: 168: sid 56). Det är dock en möjlighet som finns genom 6 kap. 19 § st. 6 Föräldrabalken: barnet får höras inför rätten, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras (Andersson m.fl., 1996).

Ett av huvudargumenten för att barn ska höras direkt vid förhandlingarna eller ha ett personligt möte med domaren är att det ger barnet möjlighet att utan filter uttrycka hur hen känner inför en fråga, vilket kan stärka barnets förutsättningar att påverka beslutet (Morag, Rivkin, & Sorek, 2012; Raitt, 2007). Flera domare i en intervjustudie från Skottland uttryckte att mötet med barnet är att föredra framför att få en rapport från socialarbetare eftersom mötet är direkt och oförmedlat (Raitt, 2007). I telefonintervjuer tillfrågades de barn som träffade domare varför de valde att göra det. De angav olika skäl: att domaren skulle möta dem direkt och ”inte som ett papper”, att det var viktigt på grund av domarens roll som beslutsfattare, samt för att försäkra sig om vad som skulle rapporteras till deras föräldrar. De barn som valde att inte träffa domaren uppgav följande skäl: att de inte kände sig bekväma eller var rädda för domaren och att de litade på att socialarbetarna skulle förmedla en korrekt bild. Genom citaten i artikeln framgår att domarna ofta var påhittiga och agerade på improviserade sätt, exempelvis genom att göra överenskommelser med barn eller föräldrar, att ta på sig ansvar för barns önskemål för att skydda dem från eventuella reaktioner hos föräldrarna och att balansera ambitionen att lyssna utan att ge falska förhoppningar (ibid).

Det kan framstå som både medmänskligt och ambitiöst, men skapar också frågor kring tillgänglighet och rättssäkerhet. Exempelvis om en domare tonar ner återgivningen av barnets önskemål och istället hävdar att det är hans eller hennes egen professionella bedömning om barnets bästa – vad innebär det för transparensen i hur beslutet fattats?

Enligt socialarbetare som var närvarande vid möten mellan barn och domare uttryckte sig ett större antal barn lättare vid mötet med domaren än med dem (Raïtt, 2007). I studien förs en diskussion om att detta kan förstås genom att titta på sammanhanget i stället för professionen; att det inte så mycket handlar om att domare är ”bättre” på att lyssna på barn, utan snarare att de kan föra barnet nära centrum för beslutsfattande och till sitt förfogande har olika sätt att lyssna och en bredare repertoar av förklaringar att ge barnet. Att träffa domaren kan på så sätt vara ett sätt för barnet att känna sig inkluderad i beslutsfattandet (Raïtt, 2007).

Det här är en praktik som inte är direkt överförbar till en svensk kontext givet den praxis som finns här, men det är något som kan komma att bli relevant för framtida utvecklingsarbete inom det familjerättsliga området, särskilt med tanke på pågående utredningsarbete gällande barns rätt att komma till tals i familjerättsliga tvister och frågan om eget ombud till barn (Regeringen, 2025).

4. Slutsatser och diskussion

Syftet med den här kunskapsöversikten har varit att visa hur barnkonventionens delaktighetsideal kan omsättas i praktiken genom barnsamtal i familjerättsligt arbete. Genomgången av vetenskapliga artiklar och andra underlag visar att det under lång tid har funnits ett intresse för dessa frågor, där det finns ett engagemang för att stärka barns position – men där det också i viss mån fortfarande är oklart vad vi egentligen menar när vi pratar om delaktighet. I den här avslutande delen av rapporten summeras resultaten med några reflektioner.

4.1 Reflektioner över resultatet

Det kan konstateras utifrån de artiklar som har ingått i urvalet till översikten, att flera olika teman överlappas i studier som berör barnsamtal inom familjerättens fält. Det handlar om syftet med barnsamtal, när det kan och inte kan genomföras, vilka förutsättningar som främjar delaktighet och hur de professionellas barnsyn och ingång till samtalet kan påverka utfallet (Cashmore 2006; Garcia Quiroga et al., 2023; Turoy-Smith & Powell 2017). Att det andra resultatavsnittet, om att möjliggöra för barn att komma till tals, blev längre än de övriga avsnitten om trygga rum, lyssnande och inflytande, speglar hur underlaget till just den här rapporten var mer fokuserat på dessa delar. Det ska inte tas som intäkt för all forskning om barns delaktighet i familjerätt, men kanske har utvecklingen kommit längre när det gäller hur vi ska genomföra barnsamtal, jämfört med vad vi sedan ska göra av det barnets uttryckt.

Frågan som ställdes initialt var vad det finns för vetenskapligt informerade samtalsmetoder eller andra, mer löst formulerade arbetssätt, för att stärka barns delaktighet i familjerättsligt arbete. Resultatet visar att det finns både metoder och idéer kring arbetssätt för att organisera samtalet. Att de flesta studier är kvalitativa intervjustudier och inte randomiserade tester av metoderna behöver kommenteras utifrån vad det innebär för studiernas och i förlängningen den här rapportens anspråk.

En stor, kvantitativ studie som mäter något utifrån uppställda parametrar kring barns delaktighet – exempelvis i hur hög grad barns önskemål tagits i beaktande i domslut – och följer detta systematiskt genom hundratals, kanske tusentals ärenden där olika samtalsmetoder har använts, kan säga något om dessa samtalsmetoders utfall för barnet. I bästa fall. Men eftersom familjerättsliga processer är så komplexa å ena sidan, och eftersom det är en sak hur en metod ska användas i teorin och en helt annan sak hur den omsätts i praktik, är det inte säkert att ens en så stor studie skulle ge tillförlitliga resultat. Styrkan med de kvalitativa intervjustudierna i det här sammanhanget är att de ger en möjlighet att ställa frågor om hur folk gör, hur det blir, hur det känns och vad de tänker om det. På så sätt är studierna som den här rapporten presenterar nära barnsamtals praktik. Men att handläggare i Nederländera i en sådan studie uttrycker en önskan om att de hade tydligare arbetsverktyg för att göra mognadsbedömningar – det är föga generaliserbart och fungerar mer för att väcka en hypotes: kan det vara så här i Sverige också?

Några av resultaten återkommer i flera studier och kan därför kanske vara mer generella:

- De studier som behandlar samtalsmetodik lyfter vikten av en tydlig struktur, att samtal har en inledning, en huvudsaklig del och en avslutning. Det är viktigt för barn att samtalets

premisser tydliggörs och att de under samtalets gång får stöd att förstå situationen genom sammanhangsmarkeringar.

- Öppna frågor lyfts generellt som en rekommendation, men flera studier betonar vikten av att anpassa frågor efter barnets behov, ålder, kapacitet att uttrycka sig och förstå vad som efterfrågas. Barn kan behöva konkreta, ibland ledande frågor, och det kan vara särskilt viktigt när det kommer till att hjälpa barn att benämna sina upplevelser av våld i nära relationer.
- Användning av lek och kreativa metoder beskrivs som positivt i några studier, men kritiserar i andra, eftersom det kan vara svårt att värdera den information som barn delger under lek.
- Strukturerade modeller för barnsamtal är ovanliga i underlaget till den här studien, men de förekommer och beskrivs som en växande trend, åtminstone i USA. Bland annat omnämns riskbedömningsmetoderna DOORS och iRiSk.

Även om det i vissa avseenden lyfts att barn bör skyddas från dessa samtal, råder det nästan konsensus om en huvudregel att det går prata med barn och att familjerättens medarbetare bör göra detta för att få fatt i barns perspektiv, kunskap och erfarenheter om sin situation. Denna konsensus bör läsas i relation till tidigare studier om barns upplevelser av att inte bli lyssnade på (Lee, 1999; Närvänen och Näsman, 2007; Röbbäck & Höjer 2009). Optimistiskt tolkat pågår ett skifte i hur barn betraktas, mer i riktning mot att se barn som rättighetsbärande subjekt som kan föra sin egen talan och veta sitt eget bästa, men också som kunskapsbärare, vars perspektiv är oumbärliga för att den familjerättsliga processen ska kunna leda till relevanta beslut.

Med ett mer kritiskt perspektiv kan det konstateras att endast ett fåtal av studierna behandlade konkreta metoder och arbetssätt. Medan ett flertal studier handlade om upplevelser av barnsamtal och delaktighet, var det framförallt i de två handböckerna som det förekom frågebatterier med konkretiserade formuleringar och stöd till professionella om vad innehållet i ett barnsamtal ska vara och hur frågor kan ställas (Rohrbaugh, 2007; Stahl, 2010). Att professionella ur olika yrkeskategorier uttrycker en osäkerhet inför sin kapacitet att genomföra ett barnsamtal kan också tas för intäkt för att det ofta verkar saknas en struktur för hur samtalet ska utformas. Det är en erfarenhet som återkommer oavsett om det är socialarbetare, jurister eller andra yrkesgrupper som tillfrågas och i vilket land studien har gjorts.

Det som framstår som det tydligaste resultatet är därmed kanske frånvaron av etablerade, vetenskapligt informerade arbetssätt för att genomföra barnsamtal inom familjerätten i syfte att göra barn delaktiga. Även om delaktighetsbegreppet centreras i flera av studierna, är samtalsmetoderna som analyseras utvecklade med andra syften; att inhämta och delge information, bedöma risker, klargöra skeenden och bevisa fakta (Henderson Dekort et al 2022; Rohrbaugh 2007; Saywitz et al 2010, Stahl 2010). Upptagenheten vid barns minneskapacitet och förmåga att tala sanning reflekterar den forensiska traditionen ur vilken många samtalsmetoder i familjerättslig kontext härrör. Förväntningar på barn baserat på deras ålder och kön kan påverka förutsättningarna för delaktighet; att äldre barn i högre grad tillfrågas om att ha samtal och att flickor och pojkar bemöts olika när de berättar om våld (Eriksson, 2009; Wetter, 1986;). Detta reflekterar samhällliga normer kring trovärdiga subjekt, ideala offer och diskurser om ålder och kön. Det aktualiserar också den kritik som finns om vagheten i själva begreppet *barnets bästa* (Turoy-Smith & Powell 2017). Som mycket annat inom socialt arbete, blir det en fråga om individuella bedömningarna och professionellas förmåga att göra dessa. En möjlig slutsats blir därmed att det, för att möjliggöra att dessa bedömningar inte sker godtyckligt, behövs strukturerade arbetssätt, vilket också professionella som deltar i några av intervjustudierna efterfrågar.

Flera av studierna fokuserar på samtalsledarens roll med ideal kring opartiskhet (Henderson-Dekort, 2022; Saywitz m.fl., 2010). Detta kan förstås mot bakgrund av att många metoder för barnsamtal härrör ur eller är inspirerade av den forensiska traditionen, där en brottsutredning ska fastslå en sanning kring ett skeende. När det gäller socialtjänstens möte med barn som upplevt våld i nära relationer, är barnsamtals sammanhang något annat än brottsutredning (Almqvist & Broberg, 2004; Broberg m.fl., 2015). Den familjerättsliga processen är ofta överlappande med erfarenheter av våld, och uppdraget att skydda barn från utsatthet innebär att fokusera på barnets upplevelse. Den forensiska traditionen att bedöma barnets trovärdighet i relation till korrekt återgivna fakta blir i det ljuset ett hinder för barnets möjlighet att komma till tals och bli lyssnad på om sin upplevelse och känsla, vilket är avgörande information för den framåtsyftande bedömningen om vad som är lämpligt – och säkert – avseende vårdnad, boende och umgänge. Att det därtill finns litteratur som okritiskt reproducerar föreställningar om PAS och föräldraalienation visar på spänningen som finns inom det familjerättsliga fältet, mellan olika förförståelser för vad som bör utredas, vad som potentiellt sett är problemet och hur det professionella uppdraget förhåller sig till det (Ackerman & Pritzl, 2011; Rohrbaugh, 2007). När den opartiska tjänstemannen framställs som ett professionellt ideal väcks frågan om i förhållande till vad och vem denna neutralitet avses, särskilt mot bakgrund av att socialtjänstens uppdrag samtidigt är att säkerställa barns skydd mot våld och annan utsatthet.

Den australiensiska forskaren Amanda Wheelers doktorsavhandling erbjuder här ett gediget underlag för att arbeta med metodutveckling gällande barns delaktighet och barncentrerad praktik i familjerättsligt arbete där samtliga dessa dimensioner ses som sammanflätande (Wheeler, 2019). Även om familjerätt organiseras annorlunda i Australien, är det teoretiska ramverket för professionell etisk reflektion som hon formulerar i högsta grad relevant, då det synliggör att frågan om barns delaktighet inte heller stannar vid att implementera en specifik samtalsmetod, utan att det handlar om förhållningssätt och syn på professionalitet, barns rättigheter, våld i nära relation och vad som är ”god etik” i familjerättsligt arbete (Wheeler, 2019).

Avslutningsvis kan det konstateras att lagstiftare och myndigheter har för ambition att möjliggöra barns delaktighet i familjerättsliga processer. Det framstår dock som att det finns ett glapp mellan att å ena sidan på principnivå uttala denna strävan, och att å andra sidan kunna omsätta den i konkret och vetenskapligt underbyggd praktik. Det vill säga, hur gör vi, när vi gör barn delaktiga? När vi bryter ner frågan om barns delaktighet i familjerättsliga processer i aspekterna rum, röst, publik och inflytande, blir det tydligt att den hittills producerade kunskapen har fokuserat mer på rum och röst och mindre på publik och inflytande (Lundy, 2007). Det finns fortfarande vagheter i på vilket sätt barns åsikter ska användas i den familjerättsliga processen, i vilken grad barn ska ha inflytande och på vilka villkor. Det är heller inte tydligt uttalat att syftet med att öka barns delaktighet, eller med att låta principen om barnets bästa gälla, är att stärka barns inflytande, handlingsutrymme och status i processerna. Dessa frågor behöver ytterligare undersökas för att ge underlag till praktiker kring arbetssätt inom familjerättens arbete med barn.

Referenser

- Ackerman, M. J., & Pritzl, T. B. (2011). Child custody evaluation practices: A 20-year follow-up. *Family Court Review, 49*(3), 618-628.
- Alminde, S. (2024). Listening to children: A childist analysis of children's participation in family law cases. *Social sciences, 13*(3), 133.
- Almqvist, K., & Broberg, A. (2004). *Barn som bevittnat våld mot mamma—En studie om kvinnor och barn som vistas på kvinnojourer i Göteborg [Children who experience violence against their mothers—a study of women and children living at Refuges in Göteborg]*. Göteborgs Stad.
- Andersson, G., Aronsson, K., Hessle, S., Hollander, A., & Lundström, T. (1996). *Barnet i den sociala barnvården*. Centrum för utvärdering av socialt arbete. Stockholm: Liber.
- Andrén, M., & Zetterqvist Nelson, K. (2022). Att lyssna på barn. Om lyssnandets teori och etik. *Barn, 40* (3), 101–118.
- Bell, F. (2016). Barriers to empowering children in private family law proceedings. *International Journal of Law, Policy and the Family, 30*(3), 225-247.
- Booth, A., Sutton, A., & Papaioannou, D. (2016). *Systematic Approaches to a Successful Literature Review*. London: Sage Publications.
- Broberg, A., Almqvist, K., Appell, P., Axberg, U., Cater, Å. D., & Eriksson, M. (2015). *Utveckling av bedömningsinstrument och stödinsatser för våldsutsatta barn*. Göteborgs Universitet.
- Bruck, M., Ceci, S. J., & Hembrooke, H. (1998). Reliability and credibility of young children's reports: From research to policy and practice. *American Psychologist, 53*(2), 136.
- Bruno, L. (2018). National self-image as an obstacle to ensuring children's rights in the context of domestic violence and family law—the case of Sweden. *Journal of Social Welfare and Family Law, 40*(4), 426-440.
- Burman, M. (2016). Fathers' rights in Swedish family law reform: Taking account of fathers' violence against mothers. *Canadian journal of women and the law, 28*(1), 152-181.
- Campbell, E., Ellard, R., Hew, E., Simpson, M., McCann, B., & Meyer, S. (2023). WRAP around families experiencing AVITH: Towards a collaborative service response. Australia's National Research Organisation for Women's Safety (ANROWS).
- Cashmore, J. (2011). Children's participation in family law decision-making: Theoretical approaches to understanding children's views. *Theoretical Children and Youth Services Review, 33*(4), 515-520.
- Cashmore, J., & Parkinson, P. (2008). Children's and parents' perceptions on children's participation in decision making after parental separation and divorce. *Family court review, 46*(1), 91-104.

- Cashmore, J., & Parkinson, P. (2009). Children's participation in family law disputes: The views of children, parents, lawyers and counsellors. *Family Matters*, (82), 15-21.
- Cederborg, A. C. (2005). *Att intervjua barn: vägledning för socialsekreterare*. Allmänna barnhuset.
- Davies, B. (2014). *Listening to children: Being and becoming*. Routledge.
- Devaney, J. (2010). *The impact of domestic violence on children*. . National Children's Bureau, Highlight Series, (259).
- Drayton, M. (2009). The Minnesota multiphasic personality inventory-2 (MMPI-2). . *Occupational Medicine*, 59(2), 135-136.
- Dunn, J., & Deater-Deckard, K. D. (2001). *Children's views of their changing families* (p. 44). York: Joseph Rowntree Foundation. York: The Joseph Rowntree Foundation by YPS.
- Edman, K., Gustafsson, A. W., & Cuadra, C. B. (2024). Facilitating children's in-session involvement in child and family therapies: A dynamic framework of clinical practices. *Psychotherapy*, 61(1), 55.
- Edman, K., Gustafsson, A. W., & Cuadra, C. B. (2022). Recognising children's involvement in child and family therapy sessions: A microanalysis of audiovisual recordings of actual practice. *British Journal of Social Work* 52, 3480–3500.
- Eriksson, M. (2003). *I skuggan av Pappa: familjerätten och hanteringen av fädrens våld*. doktorsavhandling, Uppsala Universitet, Samhällsvetenskapliga fakulteten, Sociologiska institutionen., 2003.
- Eriksson, M. (2009). Girls and boys as victims: Social workers' approaches to children exposed to violence. *Child Abuse Review: Journal of the British Association for the Study and Prevention of Child Abuse and Neglect*, 18(6), 428-445.
- Eriksson, M. (2023). Enabling Children's participation: Putting the 'good dialogues' model into practice. *Children and society*, 00, 1–15. <https://doi.org/10.1111/chso.12702>.
- Eriksson, M. (2025). *Metodstödet iRiSk i utredningar vid socialtjänstens familjerätt: Pilotprojekt iRiSk-familjerätt*. Stockholm: Marie Cederschiöld högskola arbetsrapportserie, E-ISSN 3035-8442 ; 121.
- Eriksson, M., Hultmann, O., Svensson, E., & Jansson Josephsson, C. (2020). Barn som upplever våld: att stödja barn och bedöma föräldrars omsorgsförmåga. Sveriges kommuner och regioner.
- Eriksson, M., & Näsman, E. (2008). Participation in family law proceedings for children whose father is violent to their mother. *Childhood*, 15(2), 259-275.
- Eriksson, M., & Näsman, E. (2011). *När barn som upplevt våld möter socialtjänsten. Om barns perspektiv, delaktighet och giltiggörande*. Mölnycke: Gothia förlag.
- Fitzgerald, R., & Graham, A. (2011). "Something amazing I guess": Children's views on having a say about supervised contact. *Australian Social Work*, 64(4), 487-501.

- FN:s barnrättskommitté (2009), *Allmänna kommentar Nr 12 Barnets rätt att bli hörd*. I översättning av Barnombudsmannen 2012. hämtad 2025-11-27 från <https://www.barnombudsmannen.se/globalassets/dokument/barnkonventionen/allmannakommentarer/allman-kommentar-nr-12.pdf>
- Fängström, M., & Eriksson, M. (2020). The feasibility of the In My Shoes computer assisted interview for eliciting evaluative content in interviews with young children. *Children and youth services review*, 119, 105522.
- Garber, B. D. (2007). Developing a structured interview tool for children embroiled in family litigation and forensic mental health services: The query grid. . *Journal of Forensic Psychology Practice*, 7(1), 1-18.
- García-Quiroga, M., Loredó Herrera, B., Roig, D., González-Urbina, A., & Vallejo Correa, V. (2023). "A criterio del juez": desafíos para la participación infantil en justicia de familia. *Derecho PUCP*, (90), 115-138.
- Grefve, C. (2017). *Regeringskansliet, socialdepartementet*. Hämtat från Barnets och ungdomens reform 2017. Slutrapport från den nationella samordnaren för den sociala barn- och ungdomsvården: <https://www.regeringen.se/rapporter/2017/12/barnets-och-ungdomens-reform--forslag-for-en-hallbar-framtid/>
- Grim, K., & Persdotter, B. (2021). *Skilnader som kan utgöra risk för diskriminering? En kvalitativ studie om faktorer som påverkar socialsekreterares bedömningar och beslut inom den sociala barn- och ungdomsvården*. Diskrimineringsombudsmannen (DO).
- Hart, R. A. (1992). Children's participation: From tokenism to citizenship. *Innocenti essays*, (No. inness 92/6).
- Henderson-Dekort, E., Van Bakel, H., & Smits, V. (2022). Gathering perspectives on expert approaches to the capacity and rights of children: Working to inform a capacity assessment tool for children to participate in family law proceedings. *Journal of Divorce & Remarriage*, 63(1), 35-65.
- Hershkowitz, I. (2011). Rapport building in investigative interviews of children. i M. E. Lamb, D. J. La Rooy, & L. C. Mall, *Children's testimony: A handbook of psychological research and forensic practice* (ss. 109-128.).
- Holt, S. (2011). Domestic abuse and child contact: Positioning children in the decision-making process. *Child Care in Practice*, 17(4), 327-346.
- Hynan, D. J. (2003). Parent-child observations in custody evaluations. *Family court review* 41, no. 2 (2003): 214-223.
- Höjer, I., & Röbbäck, K. (2009). Constructing children's views in the enforcement of contact orders. *The International Journal of Children's Rights*, 17(4), 663-680.

- Ju2014:14. (u.d.). *2014 års vårdnadsutredning*. Hämtat från Riksdagen:
https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/kommitteberattelse/2014-ars-vardnadsutredning-ju-201414_h2b2ju14/
- Jungmark, L. (2021). *Barns plats lek stad. Strategier för barnvänlig stadsplanering*. Hämtat från Tankesmedjan Movium, SLU: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/<https://movium.slu.se/media/qhppkxzg/bpls.pdf>
- Jämställdhetsmyndigheten. (2022:1). *Uppgifter om våld är inget undantag*. Göteborg.
- Kaspiew, R., Carson, R., Coulson, M., Dunstan, J., & Moore, S. (2015). Responding to family violence: A survey of family law practices and experiences. Melbourne: Australian Institute of Family Studies.
- Kjellberg, J. (2023). *Fri från (efter) våldet?: Om partnervåldsutsatta kvinnors motstånd, uppbrott och stödbehov*. PhD diss., Acta Universitatis Upsaliensis.
- Kjørholt, A. T. (2002). Small is powerful: Discourses on “children and participation” in Norway. *Childhood, 9*(1), 63-82.
- Knesevic, Z. (2017). Amoral, im/moral and dis/loyal: Children’s moral status in child welfare. *Childhood, 24*(4), 470-484.
- Kommittédirektiv2014:84. (u.d.). *En utvärdering av 2006 års vårdnadsreform*. Hämtat från Justitiedepartementet: <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/kommittedirektiv/2014/06/dir.-201484>
- Lagradsremiss. (2021-02-11 s. 31). *Justitiedepartementet*. Hämtat från Ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister: <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/lagradsremiss/2021/02/ett-starkt-barnrattsperspektiv-i-vardnadstvister/>
- Laing, L. S., Heward-Belle, S., & Toivonen. (2018). Practitioner Perspectives on Collaboration across Domestic Violence, Child Protection, and Family Law: Who’s Minding the Gap? . *Australian Social Work 71*(2), 215–227. <https://doi.org/10.1080/0312407X.2017>.
- Lansdown, G. (2011). *Every child’s right to be heard: A resource guide on the UN Committee on the rights of the child general comment no. 12*. London: Save the Children/United Nations Children’s Fund.
- Lapierre, S., Ladouceur, P., Abrahams, N., Vincent, A., & Frenette, M. (2024). Abused women as “alienating” mothers and violent men as “good” fathers: Double standards in child protection and child custody proceedings. . *Child & Family Social Work, 30*, 1–12.
- Leviner, P. (2019). Voice but no choice - Children’s right to participation in Sweden. i Haugli, T., Nylund, A., Sigurdson, R., & Bendiksen, L. R. (2019). *Children’s constitutional rights in the Nordic countries* (sid. 269-294). Brill.

- Nordenfors, M. (2010). *Delaktighet-på barns villkor?*. Göteborgs Stad: Tryggare och Mänskligare Göteborg.
- Närvänen, A. L., & Näsman, E. (2007). Age Order and Children's Agency. i ., 2.-2. Helmut Wintersberger ., *childhood, Generational Order and the Welfare State: Exploring Children's Social and Economic Welfare* (ss. 225-249). Odense: University Press of Southern Denmark.
- Orner, M. (2014). Interrupting the calls for student voice in "liberatory" education: A feminist poststructuralist perspective (e-bok). In C. Luke, & J. Gore, *Feminisms and critical pedagogy* (pp. 74-89). New York: Routledge
- Paz-Alonso, P. M., & Goodman, G. S. (2016). Developmental differences across middle childhood in memory and suggestibility for negative and positive events. *Behavioral sciences & the law, 34(1), 30-54*.
- Pollock, D., Tricco, A. C., Peters, M. D., McInerney, P. A., Khalil, H., Godfrey, C. M., & Munn, Z. (2022). Methodological quality, guidance, and tools in scoping reviews: a scoping review protocol. *JBI evidence synthesis, 20(4), 1098-1105*.
- Poole, D. A., & Lindsay, D. S. (2001). Children's eyewitness reports after exposure to misinformation from parents. *Journal of Experimental Psychology: Applied, 7(1), 27*.
- Proposition 2005/06:99. (u.d.). *Justitiedepartementet*. Hämtat från Nya vårdnadsregler: <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/proposition/2006/03/prop.-20050699>
- Raiff, F. E. (2007). Hearing children in family law proceedings: Can judge make a difference. . *Child & Fam. L. Q, 19, 204*.
- Rasmusson, B. (2006). *Barnperspektiv i den sociala barnvården. Projekt kunskapsbaserad socialtjänst*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Regeringen. (2025). Barnets rätt att komma till tals i familjerättsliga frågor: Kommittédirektiv Dir. 2025:72. hämtad 2025-12-11. <https://www.regeringen.se/contentassets/34cb53c5e0164c89acdc81327bd27a81/barnets-ratt-att-komma-till-tals-i-familjerattsliga-fragor-dir-202572.pdf>
- Rejmer, A., & Bergman, A. S. (2019). Barnkonventionens implementering i svensk lagstiftning och praktik: barns bästa och barns rätt att uttrycka sina åsikter vid vårdnadstvister. *Barn. Forskning om barn og barndom i Norden, 37(3/4), 69-84*.
- Richard, J. G. (2015). Tejpning som metod i trauma-behandling med en ungdom. *Mellanrummet, Nordisk tidskrift för barn- och ungdomspsykioterapi, Nordic journal of child and adolescent psychotherapy*.
- Rohrbaugh, J. B. (2007). *A comprehensive guide to child custody evaluations: Mental health and legal perspectives*. Springer Science & Business Media.
- Saini, M., & Polak, S. (2014). The ecological validity of parent-child observations: A review of empirical evidence related to custody evaluations. *Journal of Child Custody, 11(3), 181-201*.

- Saywitz, K., Camparo, L. B., & Romanoff, A. (2010). Interviewing children in custody cases: Implications of research and policy for practice. *Behavioral sciences & the law*, 28(4), 542-562.
- Shier, H. (2001). Pathways to participation: Openings, opportunities and obligations. *Children & society*, 15(2), 107-117.
- Sinclair, R. (2004). Participation in practice: Making it meaningful, effective and sustainable. *Children & society*, 18(2), 106-118.
- Sinclair, R., & Franklin, A. (2000). *A Quality Protects Research Briefing: Young People's Participation*. London: Department of Health, Research in Practice and Making Research Count.
- Slaven, M. M. (2001). *Observational techniques in child custody evaluations*. San Francisco Bay: Alliant International University.
- Smith, A. B., Taylor, N. J., & Tapp, P. (2003). Rethinking children's involvement in decision-making after parental separation. *Childhood*, 10(2), 201-216.
- Socialstyrelsen. (2023). *Bedöma barns mognad för delaktighet. Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården samt tandvården*. Rapport 2023-9-8763. Hämtad 2025-11-27 från: <https://www.socialstyrelsen.se/contentassets/7ed9403a936a4eb6961a439248894d0d/2023-9-8763.pdf>
- SOU. (2017:6). *Statens offentliga utredningar från Justitiedepartementet*. Hämtat från Se Barnet!: <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2017/02/sou-20176/>
- Stahl, P. M. (2010). *Conducting child custody evaluations: From basic to complex issues*. Sage Publications.
- Stover, C. S., Berkman, M., Desai, R., & Marans, S. (2010). The efficacy of a police-advocacy intervention for victims of domestic violence: 12 month follow-up data. *Violence against women*, 16(4), 410-425.
- Stylianou, A. M., & Ebright, E. (2021). Providing coordinated, immediate, trauma-focused, and interdisciplinary responses to children exposed to severe intimate partner violence: Assessing feasibility of a collaborative model. *Journal of interpersonal violence*, 36(5-6), NP2773-NP2799.
- Tricco, A. C., Lillie, E., Zarin, W., O'Brien, K., Colquhoun, H., Levac, D., & Straus, S. E. (2018). PRISMA extension for scoping reviews (PRISMA-ScR): checklist and explanation. *Annals of internal medicine*, 169(7), 467-473.
- Turoy-Smith, K. M., & Powell, M. B. (2017). Interviewing of children for family law matters: A review. *Australian Psychologist*, 52(3), 165-173.
- Turoy-Smith, K. (2019). *Exploring the interviewing of children for family law matters*, doktorsavhandling Deakin University, 2018.
- Van Nijnatten, C., & Jongen, E. (2011). Professional conversations with children in divorce-related child welfare inquiries. *Childhood*, 18(4), 540-555.

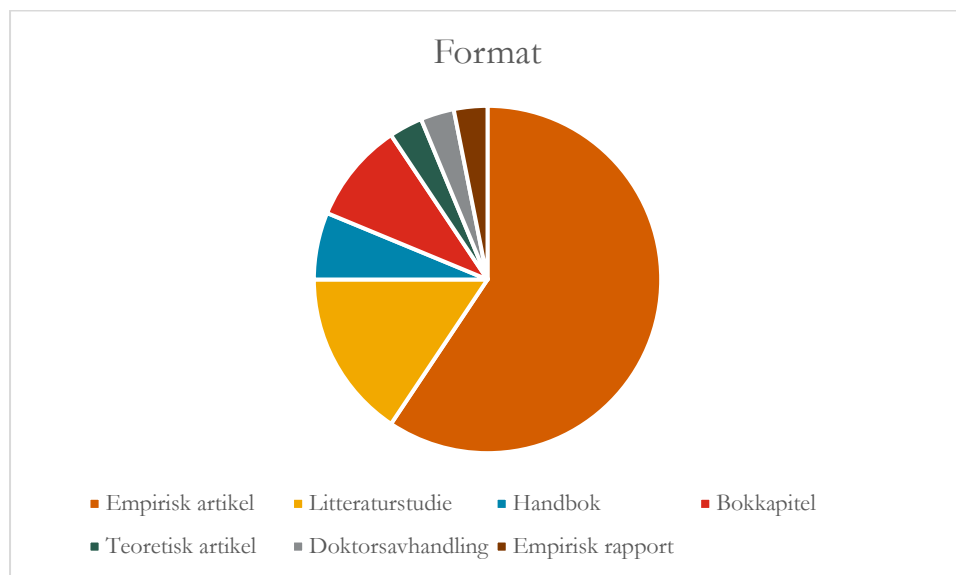
- Wetter, I. (1986). *Barnet och rätten: en undersökning om barns processrättsliga ställning i ombändertagandemål, vårdnads- och verkställandemål. D. 1, Myndigheternas och domstolarnas handläggning mm*. Umeå: Umeå Universitet doktorsavhandling.
- Wheeler, A. (2019). A situated ethical analysis of child inclusive practices in five Relationships Australia NSW Family Relationship Centres . Doktorsavhandling, UNSW Sydney.
- Woody, R. H. (2016). Psychological testimony and the Daubert standard. *Psychological injury and law*, 9, 91-96.
- Wågby Gräfe, A., & Englander, M. (2019). Barns delaktighet i vårdnads-, boende-och umgängesutredningar. *Socialvetenskaplig tidskrift* 26(2), 173-194.
- Øvrevide, H. (2010). *Samtal med barn (3: e uppl.* Lund: Studentlitteratur.

Bilaga 1

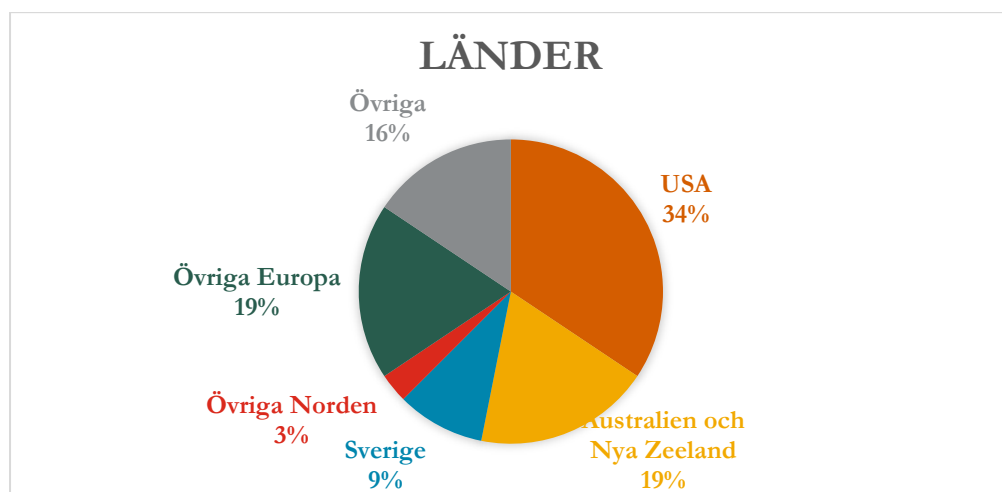
I denna bilaga redovisas en del detaljer gällande urvalet av vetenskapliga artiklar och andra texter som ligger till grund för rapporten, men som inte presenterades under metodavsnittet. I bilaga 1.1 illustreras fördelningen av texter genremässigt och geografiskt i cirkeldiagram följt av en tabell där varje artikel beskrivs kort. I bilaga 1.2 resp 1.3 presenteras artiklarna sorterat enligt det första och det andra urvalet.

1.1. Översikt över rapportens underlag

Tabell 2. Cirkeldiagram över olika textformat som har inkluderats i rapportens urval.

Tabell 3. Cirkeldiagram över länder där studierna i urvalet har genomförts.

Författare	År	Format	Metod	Resultat	Land
Alminde	2024	Empirisk artikel	Kvalitativ analys av workshops, intervjuer och observationer	Barns positionering och hur "att lyssna på barn" praktiserar påverkar om deras perspektiv stärks eller försvagas i familjerätt; ett "lyssnande i varande" kan synliggöra och bryta normer som exkluderar barns röster.	Danmark
Bala	2015	Empiriskt bokkapitel	Kvalitativ intervju med domare, advokater och barn	De flesta kanadensiska domare ser barnintervjuer som värdefulla; barn uppskattar mötet även när deras önskan inte följs, medan många som inte fått träffa domaren ångrar det.	Kanada
Bell	2016	Empirisk artikel	Kvalitativ intervju med advokater	Oro och hinder för barns delaktighet; rädsla för "avslöjanden", föreställningar om barndom påverkar både synen på och tolkningen av barns åsikter, och att stärka barns inflytande framstår som en komplex uppgift.	Australien
Carretta & García-Quiroga	2021	Empirisk artikel	Kvalitativ intervju med domare, advokater och barn	Barn vill bli informerade, lyssnade på och tagna på allvar i familjerätten; domare och advokater är positiva till barns delaktighet på principnivå, men begränsas i praktiken av oro för påverkan. Barnen efterfrågar färre vuxna i rummet, bekanta ansikten och ett vänligt bemötande.	Chile
Cashmore	2011	Empirisk artikel	Kvalitativ och kvantitativ analys av barnintervjuer	Barns skäl till att vilja eller inte vilja delta samt sambandet mellan hur mycket inflytande de upplever sig ha, hur mycket de önskar ha och hur rättvisa och tillfredsställande de uppfattar besluten.	Australien
Eriksson	2009	Empirisk artikel	Kvalitativa intervjuer med barn	Genom omsorgslogik och barnrättslogik positionerar socialtjänsten barn i (minst) fyra offerroller: skyddat, osynligt, oskyddat och med delaktighet. Kopplar detta till kulturella föreställningar om "ideala offer", ålder och kön.	Sverige
Eriksson & Näsman	2008	Empirisk artikel	Kvalitativa intervjuer med barn	Barn som aktörer och offer för mäns våld. Ingen motsättning mellan delaktighet och omsorg.	Sverige
Fitzgerald & Graham	2011	Empirisk artikel	Kvalitativa intervjuer med barn	Barn vill vara delaktiga och jämför det med marginalisering. Uttrycker ambivalens och beskriver delaktighet som villkorad. "Having a say" används som proxy för participation.	Australien
García-Quiroga mfl	2023	Empirisk artikel	Kvalitativa intervjuer med domare	Om möjligheten att träffa domare direkt. Avsaknad av standardiserade metoder och utbildning gör att domares personliga bedömningar styr. Ofta präglade av förutfattade idéer om sekundär viktisering och barns mognad.	Chile
Henderson-Dekort	2021	Empirisk artikel	Kvalitativa intervjuer med socialarbetare, psykologer och jurister	Oavsett profession finns ambitionen till delaktighet, men det saknas verktyg. Tvärprofessionella arbetssätt och ett instrument för kapacitetsbedömningar efterfrågas.	Nederländerna
Holt	2011	Empirisk artikel	Mixed methods: enkät till mammor, intervjuer med barn, unga, pappor och professionella	Barn kan fortsatt utsättas för försummelse och övergrepp genom umgänge. Beslut fattas ofta utan barncenterad bedömning med presumption att kontakt alltid är "barnets bästa". Frånvaro av barnets röst ökar risken för utsatthet.	Irland
Morag mfl	2012	Empirisk artikel	Interventionsstudie 448 barn inkl intervjuer med socialsekreterare, föräldrar, domare, barn.	Barns deltagande i möten ökar genom specifika åtgärder, som egen kallelse, möjlighet att träffa domare.	Israel
Raitt	2007	Empirisk artikel	Kvalitativa intervjuer med domare	Finns viss osäkerhet kring att genomföra barnsamtal, men domare som möter barn direkt stärker deras förutsättning för delaktighet	Skottland
Röbäck de Souza & Höjer	2009	Empirisk artikel	Kvalitativ intervju med socialarbetare och analys av domar	Barns exkluderas med motiveringar kring deras "verkliga vilja", samt ålder och skydd mot ansvar. När barns röster förbises ökar risken för utsatthet. Delaktighet behövs både som rättighet och för att fatta informerade beslut om skydd.	Sverige
Saywitz mfl	2010	Litteraturstudie	Ej systematisk. 25 år, artiklar om barnsamtal i familjerätt från USA, Australien och Europa	Hur barns uppgifter värderas; barnvittnen, experiment om minne/suggestibilitet, etnografiska studier om barns upplevelse. Avslutas med 10 praxisprinciper.	USA
Smith mfl	2003	Litteraturstudie	Bygger på ett antal tidigare studier med kvalitativ och kvantitativ data	Barn och föräldrars perspektiv på delaktighet. Problematiskt att betrakta delaktighet som en börda för barn. Fokus bör ej vara på barns kapacitet utan vuxnas agerande för att skapa trygga förutsättningar för delaktighet.	Nya Zeeland/ Australien
Stylanou mfl	2018	Empirisk artikel	Interventionsstudie inkl intervjuer med socialarbetare, poliser mfl.	Tvärprofessionellt samarbete vid våld i nära relation ökar sannolikheten för utsatta att ta emot insatser.	USA
Turoy-Smith & Powell	2017	Litteraturstudie	Systematisk litteraturöversikt.	Vad efterfrågas i samtal med barn? Vad är barns kapacitet för deltagande? Hur intervjuas barn och hur bör de intervjuas? "Ungt" forskningsfält med mer riktlinjer än utvärdering; behövs studier av hur barnintervjuer faktiskt genomförs, effekter av etablerade metoder och hur "best practice" utvecklas i familjerätten.	Australien
Wheeler	2019	Doktors-avhandling	Kvalitativ intervju med familjerättshandläggare	Etiska dilemman skapar osäkerhet vid barnsamtal. Behövs betoning på både omsorg och social rättvisa och en situerad, reflexiv yrkesetik för att möjliggöra barns delaktighet. Child inclusive practice (CIP).	Australien

Författare	År	Format	Metod	Resultat	Land
Ackerman & Brey Pritzl	2011	Empirisk artikel	Enkätundersökning till 213 familjerättshandläggare, replikation från tidigare studie.	Praxis har förskjutits mot mer omfattande utredningar och mer testning av barn och föräldrar; vissa specialtester används mer trots kritik. Barns uttryckta önskemål kan förhandlas bort.	USA
Bruck mfl	1998	Litteraturstudie	Baserad på tidigare empiriska studier/experiment	Barns tillförlitlighet, suggestibilitet etc. Även små barn kan återberätta ett förlopp.	USA
Drayton	2009	Litteraturstudie	Baserad på tidigare empiriska studier/experiment	Utvärdering av ett psykologiskt test, evidens och användningsområde	USA
Dunn & Deater-Deckard	2001	Empirisk rapport	Longitudinell studie (9000 fam) inkl intervjuer med barn, föräldrar, lärare	Barn upplever att de får för lite information vid separation. Mor- och farföräldrar viktiga. Separata hushåll fungerar bättre när barnet får inflytande.	Storbritannien
Garber	2007	Teoretisk artikel	Litteraturöversikt (ej systematisk) och presentation av samtalsmetod	QR presenteras som en samtalsmetod för att bygga allians och underlätta för barn att komma till tals	USA
Hershkowitz	2011	Teoretiskt bokkapitel	Litteraturöversikt (ej systematisk) och presentation av metoder	Att bygga relation behöver inte ta lång tid. Konkreta exempel på samtalsfrågor.	Israel
Murrie mfl	2009	Teoretiskt bokkapitel	Översikt och kritisk diskussion	Lek i barnsamtal kan vara positivt för relationsbyggande och i tereapeutisk kontext, men genererar svårhanterlig information för en juridisk kontext.	USA
Paz-Alonso	2016	Empirisk artikel	Experiment och intervju med barn	Äldre barn (10-12) återger mer detaljerade uppgifter och mer korrekt än yngre (8-9). Barn minns viktiga uppgifter mer än det som varit i periferin. Äldre barn mer noggranna att återberätta negativa händelser.	Spanien
Poole & Lindsay	2001	Empirisk artikel	Experiment och intervju med öppna frågor resp ja/nej-frågor	Barn som upplever en händelse och får den återberättad av sina föräldrar (korrekt resp inkorrekt) ger mer påverkade/inkorreka svar vid öppna frågor. Ingen åldersskillnad för suggestibilitet. Direkta frågor minskar inkorrekt information, särskilt för yngre barn.	USA
Rohrbaugh	2007	Handbok	Ingen empiri. Översikt över praxis, forskning och metoder.	Presenterar konkreta samtalsguider och förslag på sätt att ställa frågor	USA
Stahl	2001	Handbok	Ingen empiri. Översikt över praxis, forskning och metoder.	Presenterar konkreta samtalsguider och förslag på sätt att ställa frågor	USA
Stover mfl	2010	Empirisk artikel	Interventionsstudie, kvantitativ data och intervjuer	Hembesök och samordnade interventioner ökar sannolikheten för att våldsutsatta kvinnor tar emot stödinsatser. Om stöd ges på kvinnors förstaspråk ökar också benägenheten att ta emot insatser.	USA
Van Ninjatten & Jongen	2011	Empirisk artikel	Samtalsanalys av videospelade barnsamtal	Barn får bristfällig information om processen. Barn blir tysta. Lek kan hjälpa men också distrahera. Avsaknad av struktur, förberedelse.	Nederländerna

Sorteringen kräver vissa förtydliganden. Benämningen "litteraturstudie" avser i de flesta fall en forskningsöversikt, antingen systematisk med analys av ett större antal studier eller mindre systematisk, ibland baserad på ett begränsat urval av studier. "Teoretisk artikel" avser texter utan egen empiri eller redovisning av andras empiriska studier, med fokus på teoretiska resonemang kring exempelvis samtalsmetoder och barnsyn. Samtliga texter som benämns som artiklar är kollegialt granskade och publicerade i vetenskapliga tidskrifter.

1.2. Artiklar och andra texter enligt urval 1, databassökning

1. Alminde, S. (2024). Listening to Children: A Childist Analysis of Children's Participation in Family Law Cases [Academic Search Complete]
2. Bala, N. et al (2015). Judicial interviews of children in Canada's family courts: Growing acceptance but still controversial [APA PsycInfo]
3. Bell, F. (2016). Barriers to Empowering Children in Private Family Law Proceedings [SocINDEX with Full Text]
4. Carretta, F. et al (2021). Justicia de familia y victimización secundaria: un estudio aplicado con niños, jueces y abogados [Academic Search Complete]
5. Cashmore, J. (2011). Children's participation in family law decision-making: theoretical approaches to understanding children's views [CINAHL Complete]
6. Eriksson, M. (2009). Girls and boys as victims: Social workers' approaches to children exposed to violence [APA PsycInfo]
7. Eriksson, M., & Näsman, E. (2008). Participation in family law proceedings for children whose father is violent to their mother [APA PsycInfo]
8. Fitzgerald, R. et al (2011). "Something Amazing I Guess": Children's Views on Having A Say About Supervised Contact [CINAHL Complete]
9. García-Quiroga, M. et al (2023). «A criterio del juez»: desafíos para la participación infantil en justicia de familia [Academic Search Complete]
10. Henderson-Dekort, E. et al (2022). Gathering Perspectives on Expert Approaches to the Capacity and Rights of Children: Working to Inform a Capacity Assessment Tool for Children to Participate in Family Law Proceedings [Academic Search Complete]
11. Holt, S. (2011). Domestic abuse and child contact: Positioning children in the decision-making process [APA PsycInfo]
12. Morag, T. et al (2012). Child Participation in the Family Courts—Lessons from the Israeli Pilot Project [SocINDEX with Full Text]
13. Raitt, F. E. (2007). Hearing children in family law proceedings: can judges make a difference? [SocINDEX with Full Text]
14. Röbbäck, K., & Höjer, I. (2009). Constructing Children's Views in the Enforcement of Contact Orders [Academic Search Complete]
15. Saywitz, K. et al (2010). Interviewing children in custody cases: Implications of research and policy for practice [APA PsycInfo]
16. Smith, A. B., et al (2003). Rethinking children's involvement in decision-making after parental separation [APA PsycInfo]

17. Stylanou, A. M. et al (2021). Providing Coordinated, Immediate, Trauma-Focused, and Interdisciplinary Responses to Children Exposed to Severe Intimate Partner Violence [CINAHL Complete]
18. Turoy-Smith, K. M. et al (2017). Interviewing of children for family law matters: A review [APA PsycInfo]
19. Wheeler, A. (2019). A situated ethical analysis of child inclusive practices in five Relationships Australia NSW Family Relationship Centres [Open Dissertations]

1.3. Artiklar och andra texter som inkluderats genom manuell databassökning baserat på referenser.

Studie ur urval 1 där artikeln identifierats anges i klammerparentes.

1. Ackerman, J., M., Pritzl, B., T. (2011). Child custody evaluation practices: A 20-year follow-up. *Family Court Review*, 49(3), 618-628. [Turoy-Smith & Powell 2017]
2. Bruck, M., Ceci, J., S., Hembrooke, H. (1998). Reliability and credibility of young children's reports: From research to policy and practice. *American Psychologist*, 53(2), 136.. [Saywitz et al 2010]
3. Drayton, M (2009). The Minnesota multiphasic personality inventory-2 (MMPI-2). *Occupational Medicine*, 59(2), 135-136. [Ackerman & Brey Pritzl 2010]
4. Dunn, J., Deater-Deckard, D., K. (2001). Children's views of their changing families (p. 44). York: *Joseph Rowntree Foundation*. [Raitt, 2011]
5. Garber, D., B. (2007). Developing a structured interview tool for children embroiled in family litigation and forensic mental health services: The Query Grid. *Journal of Forensic Psychology Practice*, 7(1), 1-18. [Rohrbaugh 2008,]
6. Hershkowitz, I. (2011). Rapport building in investigative interviews of children. I Michael E. Lamb, David J. La Rooy, Lindsay C. Malloy, Carmit Katz, *Children's testimony: A handbook of psychological research and forensic practice*, s. 109-128. [Turoy-Smith & Powell 2017]
7. Murrie, D., Martindale, A., D., Epstein, M. (2009). Unsupported assessment techniques in child sexual abuse evaluations. In K. Kuehnle & M. Connell (Eds.), *The evaluation of child sexual abuse allegations: A comprehensive guide to assessment and testimony* (pp. 397–420). John Wiley & Sons Inc. [Turoy-Smith & Powell 2017]
8. Paz-Alonso, M., P., Goodman, S., G. (2016). Developmental differences across middle childhood in memory and suggestibility for negative and positive events. *Behavioral sciences & the law*, 34(1), 30-54. [Saywitz et al 2010]

9. Poole, A., D., Lindsay, S., D. (2001). Children's eyewitness reports after exposure to misinformation from parents. *Journal of Experimental Psychology: Applied*, 7(1), 27. [Turoy-Smith & Powell 2017]
10. Rohrbaugh, B., J. (2007). *A comprehensive guide to child custody evaluations: Mental health and legal perspectives*. Springer Science & Business Media. [Henderson Dekort et al 2022, Turoy-Smith & Powell 2017]
11. Stahl, M., P. (2010). *Conducting child custody evaluations: From basic to complex issues*. Sage Publications. [Turoy-Smith & Powell 2017]
12. Stover, S., C., Berkman, M., Desai, R., Marans, S. (2010). The efficacy of a police advocacy intervention for victims of domestic violence: 12 month follow-up data. *Violence Against Women*, 16, 410-425. [Stylanou & Ebright 2021]
13. Van Nijnatten, v., C., Jongen, E. (2011). Professional conversations with children in divorce-related child welfare enquiries. *Childhood*, 18, 540–555. doi:10.1177/0907568211398157. [Turoy-Smith & Powell 2017]

Bilaga 2

Samtalsämnen och strategier för barnsamtal

2.1 Checklista för att möjliggöra för barnet att delta i samtalet (Rohrbaugh, 2007)

- Gör en bedömning om barnets språk och anpassa ditt eget språk och ordval till att möta barnets nivå.
- Artikulera på ett korrekt sätt, prata inte bebisspråk.
- Använd enkla ord och korta meningar.
- Be barnet att förklara vad ord betyder.
- Uppmana barnet att säga till om det inte förstår en fråga eller vet svaret.
- Upprepa namn istället för att använda pronomen.
- Använd aktiva verb snarare än passiva verb.
- Undvik vaga, ledande och hypotetiska frågor.
- Använd neutrala uppföljande frågor för att förtydliga barnets svar:
 - Berätta mer om det!
 - Vad hände sedan?
 - Hände något annat?
 - Jag är förvirrad, kan du berätta det igen?
 - Berätta allt du minns om det.
 - Är det något annat du vill berätta för mig?
 - Du sa ”Poppa” är det din pappa?
 - Hur kändes det när det hände?

2.2. Förslag på samtalsämnen (Rohrbaugh, 2007)

- Barnets uppfattning av hur det är hos respektive förälder, inklusive vardagens struktur och rutiner.
- Barnets uppfattning om respektive förälders sätt att sätta gränser och disciplinera.
- Barnets uppfattning om separationen:
 - Vad respektive förälder har sagt till barnet om separationen.
 - Barnets uppfattning om dess egen roll i separationen.
 - Barnets uppfattning om hur respektive förälder mår under separationen.

- Barnets uppfattning om hur separationen har påverkat barnets relation till föräldrar, syskon, släkt och vänner.
- Barnets uppfattning om hur föräldrarnas nya tillvaro påverkar barnets liv.
- Barnets upplevelse av lojalitetskonflikt.
- Stödsystem kring barnet:
 - Vem barnet litar på (familj, lärare, vänner etc).
 - Vilka känslor uttrycker barnet i sammanhang med olika vuxna.
- Barnets önskemål och preferenser i vårdnadsfrågan (indirekt strategi):
 - Har barnet information som kan underlätta bedömningen om vad som är barnet bästa?
 - Hur tänker sig barnet att det skulle bli att vara huvudsakligt boende hos respektive förälder?
 - Hur skulle barnet känna om domaren beslutade att det skulle bo med respektive förälder?
- Barnets psykologiska funktion
 - Barnets aktiviteter och anpassning i skolan, samhället och närmiljön.
 - Barnets anpassning till förändringar i hemmiljön.
 - Barnets förmåga att skapa och bibehålla känslomässig anknytning.
 - Barnets självuppfattning, självkänsla, ångest, rädslor och ilska.
 - Barnets temperament.

2.3. Frågeformuleringar som bör undvikas (Saywitz m.fl., 2010)

Att ställa motkrav eller använda hot för att få fram information:

- Du får inte leka förrän du har berättat för mig vad som hände.

Att avkräva barnet verifiering på information som barnet själv inte har delgett:

- Han skadade dig, eller hur?

Säg då hellre något i stil med:

- Jag vet att polisen kom hem till er den där kvällen för att det var bråk.
 - Berätta vad som hände.
 - Hur kändes det för dig?
 - Vad gjorde du då?

Att formulera frågor med negationer:

- Har han inte skadat dig?

Att ställa frågor som bygger på antaganden:

- När han skadade dig, var han glad eller arg?

Frågor med givna svarsalternativ:

- Var Maria, Jan eller någon annan i rummet?

Bilaga 3

Principer för barns delaktighet (Wheeler, 2019)

Princip 1: Barns rätt till delaktighet, trygghet och stödinsatser ska ses tillsammans, inte som motsättningar. Det innebär att man ska överväga hur barns välmående och säkerhet påverkas om de utesluts från att delta.

Princip 2: Barn ska få välja på vilka sätt de vill delta i familjerättsliga processer, och de ska få den information och det stöd de behöver för att kunna fatta ett informerat beslut om hur de vill vara delaktiga.

Princip 3: Barn ska ha möjlighet till uppföljande och stödjande samtal, antingen med en barnkonsult eller med en särskilt utbildad barnspecialiserad rådgivare.

Princip 4: Rollen som barnhandläggare ska vara finansierad som en central funktion i organisationen, och barnhandläggaren ska vara anställd vid varje familjerättsenhet.

Princip 5: Barnhandläggare ska ha rätt utbildning och kompetens för att arbeta med barn, och de ska få kontinuerligt stöd samt möjlighet till professionell utveckling.

Princip 6: Barn ska hållas informerade om hur den familjerättsliga processen fortskrider, och de ska få information om resultaten när deras föräldrar har avslutat processen.

Princip 7: Barns återkoppling till verksamheten ska alltid efterfrågas, dokumenteras och tas på allvar. Rutiner för klagomål och synpunkter ska dessutom förklaras tydligt för barnen.

Princip 8: Varje ärende bedöms noggrant utifrån våld i nära relationer, och begreppen ”konflikt” och ”våld” skiljs tydligt åt.

Princip 9: När våld förekommer används en alternativ modell för barninkluderande arbete, med mer flexibel återkoppling till föräldrar och utan fokus på föräldraallians eller konfliktminimering.

Princip 10: När våld förekommer är det en prioriterad fråga hur barnets perspektiv på ett säkert sätt kan föras in i processen.

Princip 11: Personal får utbildning och stöd för att utveckla etisk medvetenhet och förmåga till kritisk reflektion, särskilt kopplat till barns delaktighet i familjerättsliga processer.

Princip 12: Resultat från ärenden med barninkluderande arbetssätt följs upp och kommuniceras till personal. Forskning och utvärdering om barns delaktighet prioriteras.

Princip 13: Organisationens policys och rutiner utvecklas i linje med dessa principer för god praxis.

MARIE CEDERSCHIÖLD HÖGSKOLA ARBETSRAPPORTSERIE | NR 134

Barns delaktighet i familjerättsliga processer omfattar rätten att få information, att komma till tals, att bli lyssnad på och att få inflytande över beslut. Denna rapport sammanställer kunskap om samtalsmetoder och arbetsätt som är relevanta för att främja barns delaktighet i familjerättens arbete. Rapporten inleds med aktuell forskning om barn i familjerättsliga processer och en teoretisk introduktion till begreppet delaktighet. Huvuddelen bygger på databassökningar och en genomgång av 32 vetenskapliga texter, bokkapitel och andra relevanta publikationer med fokus på barnsamtal. Studierna kommer från olika länder med skilda organisationsmodeller för familjerättsligt arbete. Vissa gemensamma erfarenheter förekommer dock, exempelvis i synen på barn i vårdnadstvister, men också vilka metoder som framhävs som för barns delaktighet. Rapporten är strukturerad efter Laura Lundys delaktighetsmodell, med avsnitt som tar upp trygga rum, förutsättningar för att komma till tals, professionellt lyssnande och barns inflytande. Konkreta sätt att strukturera samtal och formulera frågor varvas med diskussion utifrån litteraturen. Avslutningsvis framhålls behovet av fortsatt forskning och praktisk utveckling, med barns perspektiv som utgångspunkt, för att tydliggöra hur barnkonventionens ideal om delaktighet ska kunna omsättas i meningsfull praktik.

Baharan Kazemi är fil. doktor i socialt arbete och postdoktor vid Marie Cederschiölds högskola. Hon har som socialarbetare och forskare arbetat med barn som upplevt våld, migration och institutionsplacering samt teman som integration, delaktighet och rättigheter.